

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

НОГАС НАЗАР ІГОРОВИЧ

УДК 342.97

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н. І. Ногас

Науковий керівник: **Цимбалістий Тарас Олегович**, кандидат юридичних
наук, доцент

Тернопіль – 2022

АНОТАЦІЯ

Ногас Н. І. Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2022.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти в Україні, за результатами якого сформульовано пропозиції щодо удосконалення механізму забезпечення якості української вищої освіти.

Обґрунтовано, що адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти в Україні мають ключове значення у сфері розвитку української вищої освіти та її системної і всеохоплюючої інтеграції до Європейського освітнього простору. Водночас звернуто увагу на те, що вітчизняний організаційно-правовий механізм системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти перебуває на стадії формування, що потребує наукового осмислення, оцінки стану нормативно-правової бази та співвідношення вітчизняного законодавчого забезпечення з аналогічною зарубіжною практикою. З приводу цього у дисертації здійснено аналіз адміністративно-правових основ інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти, осмислено соціальну обумовленість адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти та досліджено відповідний зарубіжний досвід.

Аргументовано необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні, зокрема щодо: 1) усунення і подальшого унеможливлення монополізму в системі акредитації освітньо-професійних програм за рахунок змін принципів і порядку формування складу центрального органу виконавчої влади у даній сфері суспільних відносин; 2) впровадження і розширення практики участі зарубіжних акредитаційних суб'єктів, забезпечення функціонування механізму

зовнішньої оцінки якості вищої освіти; 3) організаційно-правових засад зменшення корупційних ризиків при проведенні акредитацій; 4) систематизації і оптимізації механізмів оцінювання компетентності професорсько-викладацького складу; 5) адміністративно-правового механізму забезпечення «сліпого» анонімного анкетування з метою моніторингу якості освітніх компонентів та інших складових.

Запропоновано шляхи удосконалення чинного українського законодавства у сфері забезпечення якості вищої освіти з урахуванням зарубіжних практик адміністративно-правового регулювання якості надання освітніх послуг. Основним вектором удосконалення визначено імплементацію окремих елементів законодавчого регулювання процесу ліцензування та акредитації освітньо-професійних програм, особливостей правового регулювання проведення самооцінювання під час акредитації, а також удосконалення засад функціонування органів публічної влади, що забезпечують контроль і організацію якості надання освітніх послуг українськими вищими навчальними закладами.

Встановлено, що сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики опосередковуються системно об'єднаним комплексом політико-правових, соціокультурних і філософсько-світоглядних аспектів, функції яких полягають у створенні умов для формування високоосвіченої професійно-конкурентної особистості, що досягається ефективністю державної регуляторної політики у сфері вищої освіти. У результаті аналізу сутнісних характеристик досліджуваного явища сформульовано поняття якості вищої освіти як встановлених нормативних критеріїв щодо надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти, які, в свою чергу, створюють адміністративно-правові умови для належної високопрофесійної і світоглядної підготовки фахівців різноманітних галузей.

Виокремлено особливості генези та сучасного стану адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти, що у загальному контексті характеризуються багатоетапністю свого розвитку.

Дослідження концептуальних основ вчених надали підстави стверджувати, що якість вищої освіти як окремий предмет регулювання суспільних відносин у законодавчих актах з'являється з періоду пізнього Середньовіччя, проте основні етапи розвитку освітянського законодавства сформувалися протягом ХХ століття. У дисертації подано і обґрунтовано авторське бачення закономірностей розвитку законодавства про забезпечення якості вищої освіти на сучасному етапі державотворення України, де виділено три етапи: 1) 1991 – 2008 роки – період формування законодавства про вищу освіту загалом; 2) 2008 – 2014 роки – період приєднання України і української освітньої парадигми до Болонського процесу і формування системи запровадження зовнішнього незалежного оцінювання до вступу у ЗВО, кредитно-модульної системи навчання та інших інструментів контролю якості та європеїзації вищої освіти загалом. Цей період став етапом формування управлінської нормативно-правової бази з оцінювання якості вищої освіти; 3) з 2014 р. – дотепер, коли освітнє законодавство сформувалося остаточно, зокрема набули інституційного оформлення органи управління для забезпечення проведення системи внутрішнього оцінювання якості вищої освіти та оновлено законодавство про вищу освіту загалом.

Проаналізовано адміністративно-правові основи інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти. У результаті аналізу встановлено, що дані основи складаються з сукупності нормативно-правових актів та органів, які здійснюють безпосереднє оцінювання якості надання освітніх послуг в українських вищих навчальних закладах. Зроблено висновок, що результати дослідження стану законодавства та системи органів оцінювання якості вищої освіти в Україні свідчать про необхідність консолідації законодавства і водночас децентралізації, що знаходиться у фарватері стратегії освітньої політики Європейського освітнього простору. Це надасть можливість ефективно реалізовувати правозастосовну практику, забезпечить точність і однозначність розуміння регуляторного змісту актів права у сфері якості вищої

освіти, а також допоможе більш продуктивно регулювати функціонування основних галузево-організаційних інституцій.

Визначено, що в Україні функціонує тільки система внутрішнього оцінювання якості вищої освіти. Акцентовано увагу на наявності об'єктивних організаційно-правових недоліків, колізій та суперечностей у законодавстві. Звернуто увагу на відсутність системної підготовки фахових спеціалістів у сфері оцінювання якості вищої освіти. Доведено доцільність законодавчого забезпечення процесу входження української вищої освіти у Європейський освітній простір через систему зовнішнього оцінювання якості надання освітніх послуг в умовах глобалізованої конкуренції з урахуванням децентралізації державної монополії у даній сфері суспільних відносин, чим констатовано потребу удосконалення чинного освітнього законодавства.

Досліджено зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти, за результатами чого встановлено, що даний досвід стає джерелом для залучення ефективних елементів організаційно-правових конструкцій інституційних моделей у національну систему оцінювання якості вищої освіти. У дисертації здійснено аналіз досвіду адміністративно-правового регулювання цієї сфери суспільних відносин у законодавчих актах романо-германської й англо-саксонської правових сімей.

Аргументовано важливість імплементації зарубіжних адміністративно-правових моделей у національну систему оцінювання якості вищої освіти, коли не тільки центральний орган виконавчої влади, але й інші установи, у тому числі зарубіжні, зможуть здійснювати акредитаційні функції, що наблизить українську вищу освіту до стандартів Європейського освітнього простору.

Доведено необхідність системного реформування адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти, що потребує реалізації цілого комплексу організаційно-правових і нормативно-регуляторних змін, внесення змін і доповнень у чинне законодавство України, а також адаптації відповідних зарубіжних моделей. Зокрема, автором звернуто увагу на необхідність внесення змін до адміністративно-правових норм щодо оптимізації адміністративно-

правових засад функціонування зовнішнього оцінювання і забезпечення якості вищої освіти.

Підкреслено, що потребують удосконалення норми адміністративного законодавства у сфері якості вищої освіти, зокрема окремі положення, які спрямовані на стимулювання підвищення розвитку конкурентоздатності ВНЗ поза межами держави. Це, відповідно, підніме рейтинги українських вищих навчальних закладів в умовах напруженої соціальної мобільності, спричиненої російською воєнною агресією та іншими негативними суспільними чинниками, які стали наслідками суспільної дезінтеграції.

Підсумовано, що системне реформування адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти в Україні надасть суттєвий поштовх у наближенні української вищої освіти до європейських стандартів при збереженні українських національних традицій, а також забезпечить належну конкурентоздатність українським університетам на європейському ринку надання освітніх послуг.

Ключові слова: якість вищої освіти, адміністративно-правове забезпечення, заклад вищої освіти, оцінювання якості вищої освіти, національне законодавство, міжнародні правові акти, ліцензування освітньої діяльності, імплементація, Європейський освітній простір.

SUMMARY

Nohas N. I. Administrative and legal principles of higher education quality assurance. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2022.

The dissertation is one of the first comprehensive studies of the administrative and legal foundations of quality assurance of higher education in Ukraine in domestic legal science, the results of which served as basis for proposals to improve the quality assurance mechanism of Ukrainian higher education.

It is substantiated that the administrative and legal principles of ensuring the quality of higher education in Ukraine are of key importance in the field of development of Ukrainian higher education and its systematic and comprehensive integration into the European educational space. At the same time, attention was drawn to the fact that the domestic organizational and legal mechanism of the system of evaluation and quality assurance of higher education is at the stage of formation, which requires scientific understanding, assessment of the state of the regulatory and legal framework and the correlation of domestic legislative support with similar foreign practice. With this in view, the dissertation analyzed the administrative and legal foundations of the institutional elements of higher education quality assurance, elaborated the social conditionality of the administrative and legal foundations of optimizing quality assurance of higher education, and studied relevant foreign experience.

The necessity of improving the administrative and legal regulation of ensuring the quality of higher education in Ukraine is argued, in particular with regard to: 1) elimination and further impossibility of monopoly in the system of accreditation of educational and professional programs due to changes in the principles and order of formation of the composition of the central body of executive power in this sphere of public relations; 2) implementation and expansion of the practice of participation of foreign accreditation entities, ensuring the functioning of the mechanism of external assessment of the quality of higher education; 3) organizational and legal principles for reducing corruption risks when carrying out accreditations; 4) systematization and optimization of mechanisms for assessing the competence of teaching staff; 5) the administrative and legal mechanism for ensuring «blind» anonymous questionnaires aiming at monitoring the quality of educational and other components.

Ways of improving the current Ukrainian legislation in the field of ensuring the quality of higher education are proposed, taking into account foreign practices of administrative and legal regulation of the quality of educational services. The main vector of improvement is the implementation of certain elements of the legislative regulation of the process of licensing and accreditation of educational and

professional programs, the peculiarities of the legal regulation of self-assessment during accreditation, as well as the improvement of the principles of the functioning of public authorities, which ensure control and quality organization of educational services provided by Ukrainian higher educational institutions.

It has been established that the essence and content of the quality of higher education in the context of the state educational policy are mediated by a systemically united complex of political, legal, socio-cultural, philosophical and worldview aspects, the functions of which are to create conditions for the formation of a highly educated professional and competitive personality, which is achieved by the efficiency of the state regulatory policies in the field of higher education. As a result of the analysis of the essential characteristics of the studied phenomenon, the concept of the quality of higher education was formulated as established normative criteria for the provision of educational services to students of higher educational establishments, which, in turn, create administrative and legal conditions for proper highly professional and world-view training of specialists in various fields.

Peculiarities of the genesis and current state of administrative and legal regulation of state policy in the field of quality assurance of education, which in the general context are characterized by multi-stage development, are highlighted. Studies of the conceptual foundations of scientists have provided grounds for asserting that the quality of higher education as a separate subject of regulation of social relations in legislative acts has appeared since the late middle ages, but the main stages of the development of educational legislation were formed during the 20th century. The dissertation presents and substantiates the author's vision of the development of legislation on ensuring the quality of higher education at the current stage of state formation in Ukraine, where three stages are distinguished: 1) 1991 – 2008 – the period of formation of legislation on higher education in general; 2) 2008 – 2014 – the period of joining Ukraine and the Ukrainian educational paradigm to the Bologna process and the formation of a system for the introduction of external independent evaluation before admission to higher education institutions, the credit-module system of education and other quality control tools and the europeanization

of higher education in general. This period became the stage of the formation of the administrative legal framework for the assessment of the quality of higher education; 3) from 2014 until now, when the educational legislation was finally formed, in particular, the management bodies were institutionalized to ensure the system of internal evaluation of the quality of higher education, and the legislation on higher education in general has been updated.

The administrative and legal foundations of institutional elements of ensuring the quality of higher education have been analyzed. As a result of the analysis, it was established that these bases consist of a set of regulatory and legal acts and bodies that carry out direct assessment of the quality of educational services provided by Ukrainian higher education institutions. It was concluded that the results of the study of the state of legislation and the system of higher education quality assessment bodies in Ukraine indicate the need for legislation consolidation and at the same time decentralization, which is in the fairway of the educational policy strategy of the European educational space. This will provide an opportunity to effectively implement law enforcement practice, ensure accuracy and unequivocal understanding of the regulatory content of legal acts in the field of quality of higher education, and also help to more productively regulate the functioning of the main sectoral and organizational institutions.

It was determined that only the system of internal evaluation of the quality of higher education functions in Ukraine. Attention is focused on the presence of objective organizational and legal deficiencies, collisions and contradictions in the legislation. Attention was drawn to the lack of systematic training of specialists in the field of quality assessment of higher education. The expediency of legislative support for the process of Ukrainian higher education entering the European educational space through the system of external evaluation of the quality of educational services in conditions of globalized competition, taking into account the decentralization of the state monopoly in this field of social relations, has been proven, which confirms the need to improve the current educational legislation.

The foreign experience of administrative and legal regulation of quality assurance of higher education was studied, according to the results of which it was established that this experience becomes a source for attracting effective elements of organizational and legal structures of institutional models into the national system of evaluating the quality of higher education. The dissertation analyzes the experience of administrative and legal regulation of this sphere of social relations in the legislative acts of the Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal families.

The importance of implementing foreign administrative and legal models into the national system of quality assessment of higher education is argued, when not only the central body of executive power, but also other institutions, including foreign ones, will be able to perform accreditation functions, which will bring Ukrainian higher education closer to the standards of the European educational space.

The need for systematic reform of the administrative and legal foundations of quality assurance of higher education has been proven, which requires the implementation of a whole set of organizational, legal and regulatory changes, the introduction of changes and additions to the current legislation of Ukraine, as well as the adaptation of relevant foreign models. In particular, the author drew attention to the need to make changes to the administrative and legal norms regarding the optimization of the administrative and legal foundations of the functioning of external evaluation and ensuring the quality of higher education.

It is emphasized that the norms of administrative legislation in the field of quality of higher education need to be improved, in particular certain provisions aimed at stimulating the development of the competitiveness of higher education institutions outside the state. This, accordingly, will raise the ratings of Ukrainian higher education institutions in the conditions of intense social mobility caused by Russian military aggression and other negative social factors that have become the consequences of social disintegration.

It is concluded that the systematic reform of the administrative and legal foundations of ensuring the quality of higher education in Ukraine will provide a significant impetus to the approximation of Ukrainian higher education to European

standards while preserving Ukrainian national traditions, and will also ensure proper competitiveness of Ukrainian universities on the European market for the provision of educational services.

Key words: quality of higher education, administrative and legal support, institution of higher education, higher education quality assessment, national legislation, international legal acts, licensing of educational activities, implementation, European educational space.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ногас Н. І. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Випуск 1(21). С. 87-95.

2. Цимбалістий Т., Ногас Н. Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 4. С. 81-85.

3. Ногас Н. І. Концептуалізація якості вищої освіти у науковій думці вітчизняних і зарубіжних дослідників. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 3 (39). Vol. 2. С. 176-182.

4. Ногас Н. І. Перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 2 (76). С. 34-40.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ногас Н. І. Адміністративно-правові засади забезпечення якості освіти. *Сорок четверті економіко-правові дискусії*: Інтернет конференція. Львів, 18.02.2020 р. С. 144-146. URL : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3369/>.

6. Ногас Н. Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: збірник тез

доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 14-15 травня 2020 року). Тернопіль, ТНЕУ. С. 151-153.

7. Ногас Н. Якість вищої освіти у контексті національного механізму захисту прав людини. *«Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини»*: збірник матеріалів тез доповідей круглого столу (Київ, 7 липня 2021 року). Київ-Тернопіль: КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», 2021. С. 78-82.

8. Ногас Н. І. Адміністративно-правові особливості забезпечення якості вищої юридичної освіти в Україні. *Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін*: збірник матеріалів круглого столу (м. Київ, 7 жовтня 2021 року). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 49-51.

9. Ногас Н. І. Чинники соціальної обумовленості удосконалення законодавства щодо якості вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми науки, освіти і суспільства*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 9 вересня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 48-50.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	24
1.1. Якість освіти як об’єкт наукового дослідження: теоретико-методологічний аспект.....	24
1.2. Сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики	43
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	66
2.1. Генеза та сучасний стан адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти.....	66
2.2. Адміністративно-правові основи інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти.....	85
2.3. Організаційно-правовий механізм системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти.....	104
Висновки до розділу 2	118
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	120
3.1. Соціальна обумовленість удосконалення адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти.....	120
3.2. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти.....	134
3.3. Напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні.....	154
Висновки до розділу 3	165
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174
ДОДАТКИ	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄПВО – Європейського простору вищої освіти

ЄС – Європейський Союз

ЄСС – Європейський союз студентів

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

ІВО – інтернаціоналізація вищої освіти

КМУ – Кабінет Міністрів України

МОН України – Міністерство освіти і науки України

НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти

НАК – Національне агентство кваліфікацій

НАН України – Національна академія наук України

СВО – система вищої освіти

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах рівень якості освіти населення є ключовим фактором політичного, соціально-економічного та культурного розвитку нації, що підтвердилося досвідом політичних подій Революції Гідності. Тоді, коли локомотивом захисту національних інтересів в Україні стала одна з найбільш освічених категорій населення – студентство. Державотворчі процеси в Україні, актуалізовані суспільно-політичними зрушеннями 2013-2014 років, прискорили євроінтеграційні процеси, і це суттєво вплинуло на реформування різноманітних сфер суспільних відносин та торкнулося адміністративно-правового регулювання надання послуг з вищої освіти зокрема. Сучасна парадигма вищої освіти побудована на висхідному розумінні якості як здебільшого запозиченого сегменту державного контролю з зарубіжних практик, зокрема шляхом імплементації Болонського процесу. У цьому контексті слід зазначити, що системна імплементація іманентно несе загрозу національним освітнім традиціям і не завжди спроможна стати ефективним інструментом реформування вищої освіти. Серед вчених і дослідників, а також експертного середовища не вщухають дискусії щодо ступеня ефективності вищеозначених процесів, що актуалізує аналіз концептуальних підходів і пошук першопричин виникнення дискусивних аспектів. Саме тому, дослідження особливостей адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти є актуальною науковою проблемою як в умовах триваючої освітньої реформи, так і в сучасних умовах державотворення загалом.

Динаміка суспільних трансформацій в Україні у стані підвищеної соціальної мобільності засвідчує, що сучасний рівень вищої освіти знаходиться у вкрай конкурентному середовищі, чому сприяли процеси євроінтеграції. Це позначається насамперед на доступності і якості освіти, проте первинна складова здебільшого вирішується засобами сучасних телекомунікаційних технологій, чому сприяло поширення пандемії COVID-19, а тепер вже і

повномасштабне російське вторгнення. Потрібно зазначити, що адміністративно-правове регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні, враховуючи аналізований сучасний стан, потребує значної модернізації з урахуванням зарубіжного досвіду. Це безпосередньо стосується питання демонополізації державного впливу на інституціональне забезпечення, як це, приміром, побудоване у країнах Балтії. Державна монополія на оцінювання якості вищої освіти узалежнює навчально-наукові освітні установи від прийнятих стандартів та адміністративно-правових норм, натомість присутність у цьому процесі інститутів громадянського суспільства надає можливість збалансувати публічний і приватний інтерес у даній сфері суспільних відносин. Більше того, суспільна обумовленість удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні засвідчує потребу не тільки суцільної імплементації європейських норм і стандартів у даний процес, але і врахування національних традицій, що можуть спричинити позитивний вплив на якість вищої освіти, зокрема з урахуванням системності вивчення української мови, професійної мовної грамотності, питомої ваги мов Європейського освітнього простору, наявності публікацій у наукометричних базах SCOPUS, WoS, системи самооцінювання при акредитації тощо.

Наукові положення, наведені в дисертації, формувалися на основі дослідження та критичного осмислення науково-теоретичних, методологічних, порівняльних і практичних напрацювань українських та зарубіжних вчених з проблем адміністративно-правового забезпечення якості послуг з надання вищої освіти, зокрема в умовах реалізації стандартів Болонського процесу.

Саме тому дискусійність форм і методів регуляторного впливу адміністративних норм на забезпечення якості вищої освіти, методів і механізмів контролю за наданням освітніх послуг закладами вищої освіти в Україні, а також висока суспільна значущість у формуванні інтелектуального потенціалу нації та економічного поступу в Україні обумовили вибір теми дисертаційного дослідження. До того ж, на формулювання цілей та задач

наукової роботи вплинули, і наслідки пандемії, і триваюче повномасштабне російське воєнне вторгнення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийнята Верховною Радою України 18.03.2004 р. 161639-IV), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р., та виконана в межах теми науково-дослідної роботи кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Західноукраїнського національного університету «Правове забезпечення публічного адміністрування в сфері економіки» (0118U003173).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є дослідження адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти та формулювання рекомендацій з удосконалення чинного законодавства у сфері регулювання якості надання освітніх послуг українськими вищими навчальними закладами.

Відповідно до поставленої мети в дисертації передбачається вирішення таких *завдань*:

- розглянути якість освіти як об'єкт наукового дослідження, проаналізувати її теоретико-методологічні аспекти;
- з'ясувати сутність та зміст якості освіти в контексті державної освітньої політики;
- виокремити особливості генези та сучасного стану адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти;
- здійснити аналіз адміністративно-правових основ інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти;
- охарактеризувати особливості організаційно-правового механізму системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти;
- осмислити соціальну обумовленість адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти;

- дослідити зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти;
- обґрунтувати і сформулювати напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають в процесі надання вищими навчальними закладами освітніх послуг, і спрямовані на забезпечення якості вищої освіти.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти.

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-правових методів. Використано діалектичний метод пізнання, який надав можливість вивчити суспільні явища у контексті наукового узагальнення. Водночас у процесі дослідження використано історичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-логічний методи, а також метод правового моделювання. Діалектичний метод надав можливість дослідити стан наукової розробки проблеми, особливості історичного розвитку адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти, здійснити характеристику зарубіжного досвіду досліджуваного адміністративно-правового феномену (*підрозділи 1.1, 2.1., 3.2.*). Для адміністративно-правової характеристики правопорушень сутності та змісту якості освіти в контексті державної освітньої політики використано формально-догматичний, а також аналітичний методи (*підрозділ 1.2.*). Це надало можливість здійснити аналіз та дослідити характерні особливості структурних компонентів адміністративно-правового механізму регулювання суспільних відносин у сфері якості вищої освіти. Логіко-семантичний метод було застосовано у процесі обґрунтування і формулювання удосконалень чинного законодавства на основі відповідних рекомендацій щодо внесення змін до чинних нормативно-правових актів у питаннях урегулювання соціально обумовлених характерних тенденцій забезпечення якості вищої освіти (*підрозділ 3.1. та 3.3.*). Метод

системно-структурного аналізу використано при дослідженні адміністративно-правових основ інституційних елементів забезпечення, а також складових організаційно-правового механізму системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти (*підрозділи 2.1., 2.2.*). Соціологічний метод надав можливість проаналізувати причини і фактори, які соціально обумовили удосконалення адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти (*підрозділ 3.1.*). Функціональний метод сприяв дослідженню ефективності функціонування адміністративно-правового механізму та повноважень інституційних утворень системи оцінювання якості вищої освіти (*підрозділи 2.1., 2.2.*). Порівняльно-правовий метод було використано у процесі вивчення зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти (*підрозділ 3.2.*). Зазначений метод дав можливість зіставити різні системи оцінювання якості вищої освіти, їх адміністративно-правове забезпечення, порядок формування і повноваження різних державних органів у порівнянні з елементами адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні. За допомогою цього метода досліджено ефективні адміністративно-правові моделі у зарубіжних країнах та міжнародно-правові акти, на основі чого сформульовано напрями щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні (*підрозділ 3.3.*).

Нормативною базою дослідження є Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, а також законодавство зарубіжних країн, зокрема Латвії, Естонії, Литви, Бельгії, США.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці таких відомих українських учених-правознавців у галузі адміністративного права, як: В. В. Аброськін, Ю. П. Адлер, В. Я. Амбросов, В. П. Андрущенко, О. В. Босак, Н. О. Бутова, К. М. Ващенко, А. О. Вітченко, Л. В. Головій, В. В. Грицюк, О. В. Дашковська, А. П. Джурило, М. Ю. Кравчук, Г. В. Манюк, Б. Ф. Мельниченко, В. В. Миргород-Карпова, Н. С. Марценко, С. А. Мороз, О. І. Огієнко, Н. В. Опар, Н. Л. Панасюк, О. Г. Пермякова, Г. П. Полякова,

В. П. Погребняк, Л. Л. Прокопенко, Н. А. Фоменко, І. Ю. Хомишин, Н. П. Христинченко, О. М. Хохленко, І. В. Циганенко, Т. О. Цимбалістий, Є. Р. Чернишова, Р. В. Шаповал, С. О. Шевченко, А. Г. Шульгай, П. С. Яременко, О. Г. Ярошенко. та інші.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці цілісним ґрунтовним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти, у положеннях якого сформульовано й обґрунтовано системні напрями удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення якості надання освітніх послуг з урахуванням зарубіжного досвіду та умов інтеграції української освітньої системи в Європейський освітній простір.

Основні результати дисертації, які мають елементи новизни, полягають у наступному:

уперше:

- сформульовано науково обґрунтовані рекомендації щодо комплексної оптимізації адміністративно-правових засад функціонування зовнішнього оцінювання і забезпечення якості вищої освіти;

- здійснено аналіз підготовки професійних кадрів для центральних органів виконавчої влади із забезпечення якості вищої освіти, на підставі якого внесено ряд пропозицій щодо розвитку концептуальних основ реформування адміністративно-правового механізму забезпечення якості вищої освіти, які можуть бути реалізовані при досягненні умов підвищення ефективності державно-громадського партнерства;

- здійснено дослідження генези та сучасного стану адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти, запропоновано періодизацію її адміністративно-правового регулювання в Україні. Виділено три етапи правового забезпечення якості вищої освіти і розкрито особливості їх розвитку: 1) 1991 – 2008 роки. – період формування законодавства про вищу освіту загалом; 2) 2008 – 2014 роки – приєднання України і української освітньої парадигми до Болонського процесу і формування системи

запровадження зовнішнього незалежного оцінювання до вступу у вищі навчальні заклади; 3) 2014 р. – дотепер – освітнє законодавство сформувалося остаточно і відображає його сучасний стан;

- обґрунтовано важливість імплементації у національне законодавство України, зокрема у чинне «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», окремих положень Закону Литовської Республіки «Про науку і освіту» від 30 квітня 2009 р. № XI-242 щодо адміністративно-правової процедури колегіального формування контролюючого органу, а також на прикладі польського досвіду – адміністративно-правової моделі публічності результатів оцінки якості надання освітніх послуг ВНЗ України;

- обґрунтовано напрями удосконалення норм адміністративного законодавства, зокрема сформульовано положення, які спрямовані на внесення змін і доповнень щодо стимулювання підвищення розвитку конкурентоздатності ВНЗ поза межами держави (естонський підхід), що зменшить відтік студентів та викладацьких кадрів в умовах напруженої соціальної мобільності, спричиненої російською воєнною агресією;

- запропоновано імплементацію зарубіжних адміністративно-правових моделей у національну систему оцінювання якості вищої освіти, коли не тільки центральний орган виконавчої влади за заздальгідь визначеними критеріями, але й інші установи, у тому числі зарубіжні, зможуть реалізовувати акредитаційні функції;

удосконалено:

- підходи щодо адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні на прикладі окремих європейських держав, а зокрема йдеться про максимальну залученість стейкхолдерів до формування траєкторії розвитку освітньо-професійних програм та їх самооновлення;

- науково-теоретичні підходи в питанні дослідження адміністративно-правових особливостей інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти;

дістали подальшого розвитку:

- термінологічні основи дослідження, зокрема здійснено уточнення та авторське трактування поняття сутності якості вищої освіти як встановлених нормативних критеріїв щодо надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти, які створюють адміністративно-правові умови для належної високопрофесійної і світоглядної підготовки фахівців різноманітних галузей;

- доктринальні підходи щодо особливостей соціальної зумовленості та напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти;

- історико-правові знання про етапи розвитку адміністративного права у сфері освіти і науки загалом та забезпечення якості вищої освіти зокрема.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що у дисертації запропоновані напрями вдосконалення чинного законодавства, що обґрунтовані в процесі реалізації розглянутих адміністративно-правових норм щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні. Подані у дисертації теоретичні положення, а також сформульовані пропозиції та рекомендаційні напрями можуть бути застосовані у наступних сферах:

- *науково-дослідній сфері* – для дослідження адміністративно-правових проблем, пов'язаних з регулюванням суспільних відносин у сфері якості надання освітніх послуг у процесі євроінтеграції;

- *освітньому процесі* – під час підготовки та викладання курсів з юридичних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне право та процес», «Актуальні питання адміністративного права та процесу» в Західноукраїнському національному університеті.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі власних досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто.

У співавторстві з Цимбалістим Т. О. опубліковано наукову статтю «Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої

освіти», в якій дисертантом обґрунтовано питання правового забезпечення функціонування Національного агентства забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати досліджень дисертаційної роботи було оприлюднено на п'ятьох міжнародних науково-практичних конференціях: Інтернет конференція «Сорок четверті економіко-правові дискусії» (Львів, 18.02.2020 р.); Міжнародна науково-практична конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 14-15 травня 2020 року); круглий стіл «Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини» (Київ, 7 липня 2021 року); круглий стіл «Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін» (м. Київ, 7 жовтня 2021 р.); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми науки, освіти і суспільства» (Полтава, 9 вересня 2022 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження опубліковані в 9 наукових працях, з них: чотири наукові статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних (Index Copernicus), з них одна стаття – у зарубіжному періодичному виданні та 5 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з яких основний текст на 159 сторінках. Список використаних джерел складається із 246 найменувань і займає 26 сторінок, додатки містяться на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Якість освіти як об'єкт наукового дослідження: теоретико-методологічний аспект

Сучасна наука адміністративного права, м'яко кажучи, не переобтяжена науковими розвідками у сфері освітньої політики загалом і якості вищої освіти зокрема, проте, як справедливо наголошує В. М. Мороз [101], особливості якості вищої освіти, враховуючи різноманітні кути зору, зокрема щодо змістовного навантаження різноманітних категоріальних аспектів, набули новітнього дослідницького імпульсу у різних пізнавально-навчальних галузях. У фокусі уваги почали з'являтися якісні характеристики підготовки фахівців вищої освіти, характеристика елементів систем якості вищої освіти, критеріально-нормативні аспекти якості вищої освіти, а також управління нею та інші. В. М. Мороз [101] зазначає, що сама категорія якості вищої освіти має значну еволюцію у баченні ще радянських вчених і перебувала у фокусі наукової уваги набагато раніше, ніж стала самостійним виокремленим об'єктом дослідження у всіх галузевих освітніх сферах.

Генеза якості освіти як її субстанційного стану передбачає звернення до концепцій якості загалом, що сягають своєю глибиною часів Античності. У основі розуміння особливості формування античної думки щодо якості як категорії субстанційності є філософсько-методологічне вчення квалітативізму, представлене у концепціях Аристотеля, що набуло свого розвитку у подальшому до сучасної квалітативної парадигми О. І. Субетто. Сучасна філософія використовує декілька трактувань якості, від простого: «якість – постійна сукупність властивостей предмета» до більш загального: «якість – така сутність предмету (явища, процесу), яка характеризує його як даний предмет, який володіє сукупністю властивостей і належить до класу однотипних з ним предметів». У той же час, у цьому ж джерелі ми знаходимо

визначення якості, як цілісної інтегральної характеристики предмету (єдності його властивостей) в системі його зв'язків і відносин з іншими предметами [10, с. 13].

Загалом історія становлення наукових ідей у сфері якості в освіті нараховує понад 100 років. Офіційно на національному і регіональному рівнях упровадження моніторингового оцінювання як методу дослідження якості систем освіти, а також удосконалення вимірювальних характеристик поліпшення освітнього процесу розвинулося на початку 1930-х років. Методологію педагогічних вимірювань і моніторингу якості освіти розробляли Т. Гусен, Б. Блум, Річард М. Вулф, Джон Ф. Ківз, Джеймс С. Коулман, Т. Невіл Послтвейт, Р. Тайлор, Р. Торндайк, а також українські дослідники – І. Булах, Г. Єльнікова, О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко та ін. В Україні історія становлення системи моніторингу якості в освіті на національному рівні починається з 1997 року і пов'язана зі створенням Центру моніторингу освіти при Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України. Із 1999 року його реформовано у відділ моніторингу якості загальної середньої освіти Науково-методичного центру середньої освіти, який започатковує всеукраїнські моніторингові дослідження якості основної навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів (2001, 2003, 2004) [129; 190, с. 240].

Висока варіативність тлумачення терміну «якість» багато в чому пояснюється багатовимірністю і суб'єктивністю даної категорії, контекстом проблем її дослідження, позицією дослідження та ін. У «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття», прийнятій у 1998 році на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, було дано таке визначення: «Якість в сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: навчальні та академічні програми; наукові дослідження і стипендії; укомплектування кадрами; студентів; будівлі; матеріально-технічну базу; обладнання; роботу на благо суспільства і академічне середовище» [27].

В цілому, існує безліч досліджень, що розглядають поняття якості вищої освіти з економічної, управлінської, соціальної, організаційно-технічної, технологічної, психологічної, правової, екологічної, особистісної, вартісної, системної та інших позицій [50, с. 1498]. Наприклад, досить докладний аналіз найбільш усталених поглядів на якість освіти проведено М. П. Пучковим [147]. У своїй роботі він виділяє 5 парадигм якості (філософську, механістичну, кібернетичну, системну й інформаційну) для вирішення проблеми забезпечення якості вищої освіти.

Дослідники зазначають, що якість освіти стала предметом широкого наукового обговорення у 60-ті роки ХХ ст., що послужило результатом осмислення кризових масштабів у освітній сфері, що висвітлив Ф. Кумбс. Одними з перших, хто зробив спробу осмислити сутність і концептуально описати якість стосовно вищої освіти, були британські дослідники Л. Харві та Д. Грін [204, с. 27]. Вони обґрунтовували, що актуальність даної проблематики була різнорівневою, оскільки суспільна довіра до освітніх інституцій проявлялась на достатньо високому рівні і якість освіти приймалася як належне. Російські вчені, які досліджували цю проблему, акцентували увагу на тому, що «тенденція до розв'язання проблеми якості освіти виникла у її сучасному розумінні на початку 80-х років ХХ ст.» [204, с. 27]. На переконання А. Вроєйнстийна, «якість не є винаходом останнього десятиліття, забезпечення якості освіти першопочатково притаманне академічній спільноті, і навчальні заклади завжди приділяли їй увагу». Н. Ватолкіна зазначає, що стосовно вищої освіти слово «якість» почали використовувати з ХІХ ст., а термінологічної сутності це слово набуло лише в другій половині ХХ ст. [204, с. 26-27]. Як наголошує О. А. Цюк, поняття «якість освіти» історично змінювалося і збагачувалося, а процес забезпечення якості вищої освіти пройшов декілька етапів розвитку та удосконалення [192, с. 217].

Незважаючи на те, що категорія «якість вищої освіти» у доктрині [29, с. 52] має фактично нормативний характер, наукова дискусія про значення і

функціональних складових цього поняття і у вітчизняній, і в зарубіжній науці не слабшає, а єдиного підходу до його дефініції досі не розроблено.

Даний стан наукових досліджень також зумовлений тим фактом, що, як справедливо зазначає М. Грищенко, з якістю освіти в українських ВНЗ ситуація не найкраща. Вказаний дослідник наголошує, що академічній освіті необхідне впровадження нових практичних методик, розвитку мультимедійних технологій, доступності й постійного оновлення інформації. На його думку та думку інших вчених, освіта потребує законодавчої підтримки, що стане поштовхом для складання нових програм навчання і сприятиме зміні застарілої моделі освіти [5, с. 195; 167, с. 224].

З урахуванням сучасних філософських поглядів дослідники надають таке визначення категорії «якість»: «... це об'єктивна, суттєва відносно стійка внутрішня визначеність цілісності предметів і явищ, а також специфічних груп предметів, колективів, систем, абстрактних уявлень» [3, с. 15]. Міжнародною організацією зі стандартизації ІСО прийняте таке визначення якості: «Якість – сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби» [4, с. 52]. Є. М. Коротков зазначає, що «...Якість розглядається не тільки як результат діяльності, а і як можливості його досягнення у вигляді внутрішнього потенціалу та зовнішніх умов, а також як процес формування характеристик» [80, с. 58]. Сама освітня сфера, будучи конкретизованим процесом, продукованим людською діяльністю, конкретизується у якісних вимірах. Спроба МОН України, визначити поняття «якість освіти», вперше запропонована у «Проекті Державного стандарту вищої освіти «Вимоги до підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр»: «Якість освіти досягається виконанням державних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, до організації практик, професійної підготовленості бакалавра, підсумкової державної атестації бакалавра тощо, що відображається так званою «петлею якості». «Петля якості» – етапи, на яких забезпечується якість підготовки фахівців з вищою освітою»

[206, с. 4]. Однак, Н. О. Бутова стверджує, що «... саме визначення якості освіти – відсутнє, а також відсутня послідовність і взаємодія етапів. Так звана «Петля якості» позбавлена зворотних зав'язків, що повинні впливати на ефективність і корекцію освітніх процесів та є звичайним й не повним переліком напрямів освітніх вимог, що не є етапами підвищення якості освітнього процесу» [16].

Категоріальний зміст якості вищої освіти демонструє міждисциплінарні елементи, що охоплюють, окрім адміністративно-управлінського значення, у першу чергу, методологічні основи педагогіки, філософії, політології та інших дисциплін, у фокусі котрих знаходиться дана категорія. У цьому контексті доцільно звернутися до прикладів і тлумачень, що подані у доктринальних дослідженнях, приміром Н.О. Селезньова. Він з цього приводу подає авторське бачення досліджуваної категорії: «... збалансована відповідність вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам та нормам (стандартам); системна сукупність ієрархічно організованих, соціально значущих сутнісних властивостей (характеристик, параметрів) вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи)» [163, с. 11].

Характеристика основних вітчизняних і зарубіжних підходів до змісту базового поняття категорії «якість вищої освіти», що склалися у вітчизняній науці, надає підстави зазначити, що вибір навіть центральної характеристики даного явища відрізняється великою різноманітністю, що, на наше переконання, обумовлене широкою міждисциплінарністю даної проблеми. Наприклад, якість освіти трактується як: а) рівень освітніх систем і рівень відповідності кінцевих результатів навчання і виховання поставленим цілям [48]; б) «соціальна категорія, яка визначає стан і результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) у розвитку та формуванні громадянських, побутових і професійних компетенцій особистості» [196, с. 85]; в) відповідний щабель знань і навичок, інтелектуального, морально-духовного, а також фізичного

розвитку, якого досягають студенти на певному етапі відповідно до планованих цілей [17]; г) характеристика, яка відображає ступінь адекватності педагогічних технологій, обраних для досягнення поставленої мети і дотримання професійних стандартів [79;30, с. 12].

Міждисциплінарність і поліваріантність якості вищої освіти як наукової категорії позначається на її науковому визначенні як у галузі юридичних наук, так і інших галузях, про що зазначає Ю. А. Романенко. Науковець наголошує на тому, що складність ситуації полягає в поліваріантності розуміння якості освіти і наводить понятійну характеристику: «...1) якість освіти – певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання; 2) якість освіти як галузь соціальних послуг – здатність її органів керування і безпосередніх виробників освітніх послуг задовольняти встановлені або передбачувані потреби суспільства, окремих соціальних груп і громадян в отриманні освіти або набутті професійної компетентності» [153, с. 49-50].

Як наголошує академік О. Ляшенко, «якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об'єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату. У юридичному розумінні Національною доктриною розвитку освіти й чинною законодавчою базою визначено якість мети освіти, а державними стандартами освіти – якість навчальних результатів. Якість педагогічного процесу ще залишається предметом обговорення і дискусій, полем для наукових досліджень і практичної апробації» [95, с. 7-8].

Концептуалізація якості вищої освіти у дослідженнях науковців розглядається на основі критеріального аспекту. Для прикладу доцільно згадати дослідження, зокрема представлені такими авторами, як О. О. Ганжа [100, с. 108], де характеризуються особливості феномену якості вищої освіти, котрий вчені розглядають також поза межами оцінки рівня фахової підготовки

студентів-випускників вишів, зокрема щодо рівня їх професіоналізму та професійної ефективності. А також у орбіту оцінки рівня якості включаються такі аспекти, як рівень психологічного, духовного і фізичного розвитку, рівня культурного-світоглядного сприйняття, інтелектуальних та ціннісних орієнтирів особистості та інших критеріїв. Особливістю даного підходу слід вважати залучення до загальнооціночної парадигми так званих непрофільних характеристик, що представлені вище з числа культурно-світоглядних, морально-психологічних та інших показників. Вчені звертають увагу на той факт, що подібні характеристики враховуються вже подальшим працедавцем поза характеристиками саме освітнього рівня, що, на наше переконання, є недоліком. Наведений підхід дослідників є виправданим і таким, що комплексно охоплює результати надання освітніх послуг.

Водночас варто зазначити, що деякі вчені переконливо артикулюють до додаткових показників якості освіти, у наслідок яких набуваються нові якості. Олав Аарне під час спілкування з учасниками проекту TEMPUS ELITE «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» звернув увагу «... на можливість віднесення духовно-психологічного здоров'я та загальної культури до складових якості вищої освіти. На думку вченого система ціннісних орієнтацій особистості має за мету позиціонувати на рівні таких результатів вищої освіти, як знання, вміння та навички. Цілком очевидно, що така наукова позиція вченого майже повністю відповідає змісту поглядів О. О. Ганжи відносно місця та ролі цінностей в системі якості вищої освіти. Формулюючи визначення якості вищої освіти як категорії, О. О. Ганжа наполягає на тому, що якість освіти є інтегральною характеристикою, яка має відношення до будь-якого з напрямів професійної діяльності ВНЗ щодо проектування, реалізації і контролю освітнього процесу, а також до інфраструктурного забезпечення навчального процесу та самооцінки ВНЗ [31, с. 108]. Акцент уваги дослідника на неабиякій значущості інфраструктурного забезпечення навчального процесу для підвищення якості вищої освіти є вкрай важливим для нас, адже саме ця

проблематика перебувала у межах фокусу нашої уваги під час розгляду проблематики трудового потенціалу ВНЗ» [103].

Слід віддати належне відносному рівню універсального тлумачення досліджуваної категорії, запропонованої О. О. Ганжою, що охоплює головні складові елементи професійного потенціалу ВНЗ у сфері проектування, реалізації та контролю. Водночас слід зазначити, що окремі складники категоріального тлумачення якості вищої освіти потребують додаткових трактувань, чого не виявлено у концептуальному підході вказаного автора. Зокрема, у змістовному тлумаченні основний акцент сфокусовано на діяльнісних характеристиках вищих навчальних закладів, що стало підґрунтям для більш вузького розуміння досліджуваної категорії. Слід визнати той факт, що сам феномен якості вищої освіти виходить поза технології та механізми університетської діяльності як динамічного складника категорії якості вищої освіти, водночас у орбіті характеристики якісних показників також перебувають структурно-системні елементи функціонального потенціалу ВНЗ, а також професійно-освітянський потенціал загалом.

Із цього приводу достатньо оптимально висловився С. А. Мороз, який наголошує, що «...Досить дивно, що визначення О. О. Ганжи не містить посилань до традиційних для цієї дефініції напрямів у тлумаченні змісту через «рівень відповідності отриманого результату визначеним цілям» або через «якість норм, процесів та системи». Крім того, детермінанта інституціонального середовища, вплив якої на зміст вищої освіти є очевидним [106], також залишилась поза увагою вченого» [102, с. 65].

Існують також інші альтернативні наукові підходи щодо осмислення поняття «якість вищої освіти» у сфері адміністративно-правових засад державного управління, в рамках Н. Л. Панасюк наводить розрізнення у двох підходах, котрі відображають особливості сутності якості освіти. зокрема: «У межах першого підходу – нормованого – сутність якості освіти. Розглядається з точки зору задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), що нормативно затверджені відповідними

документами (М. Поташник, В. Нуждін, В. Панасюк, К. Ісікава, В. Кальней, С. Шишов, Н. Селезньова та ін.). Другий підхід – управлінський – подає цю категорію з позицій сучасної теорії й практики управління якістю, у т. ч. й державного (В. Качалов, Т. Лукіна та ін.)» [135, с. 20].

Водночас якість освіти як об'єкт адміністративно-правового управлінського впливу висвітлюється також у контексті системного розуміння якості освіти, що передбачає оцінювання якості спожитих наданих послуг освіти, а також професійно-соціальних якостей, набутих випускником під час перебування у статусі студента та проходження навчання у координатах освітньої системи за показниками рівня його освіченості, що виражається у комплексності формування інтелектуально-світоглядних та соціально-суспільних цінностей особистості. Подібні показники є індикаторами розвитку системи освіти і суспільних характеристик загалом у відповідний історичний період і набувають трансформації з певним часом під факторами суспільної зумовленості, а також змін у державотворенні і політиці, як це відбулося в Україні після прийняття курсу на європеїзацію освіти і приєднання до Болонського процесу. Загалом, категорія освіти є предметом наукової уваги різноманітних дисциплін, серед яких правознавство, філософія, психологія, педагогіка, політологія, освітній менеджмент, соціологія, економіка тощо. Окрім чисто правового розрізу проблеми, якість освіти здебільшого перебуває у фокусі педагогічних та освітньо-управлінських наук.

У цьому контексті потрібно зазначити, що ряд вчених констатує якість вищої освіти як об'єкт адміністративно-правового впливу: «... якість освіти як об'єкт управління виступає одним із найважливіших показників, за яким у міжнародній практиці прийнято визначати результативність системи освіти будь якої держави та ефективність управління нею. Більшість досліджень якості освіти здійснювались в межах педагогічної науки. Найчастіше предметом дослідження виступали якість знань, якість навчальних досягнень та результати освітньої діяльності. Якість освіти можна оцінити за певними показниками (індикаторами). Найпоширенішими системами освітніх

індикаторів є Освітні індикатори Ради з освіти Європейського Союзу, Освітні індикатори Міжнародного Консультативного Форуму з освіти для усіх, Освітні індикатори ЮНЕСКО, ОЕСР. Окремі освітні показники входять як складові інтегрованої оцінки суспільного розвитку держави до різних моніторингових систем, зокрема так званий індекс людського розвитку (Human Development Index), що використовується у звітах ООН та індикатори світового розвитку (World Development Indicators), які визначає Світовий банк» [193; 202; 135, с. 20].

У цьому контексті варто зазначити, що ключове поняття «якість вищої освіти» представлене у програмних актах Болонського процесу, де дана категорія вживається у терміні «assurance», що в перекладі означає «забезпечення», або «гарантування», з чим пов'язана також назва посади гаранта освітньо-професійної програми. Існує думка вчених про те, що такий термінологічний підхід є полісемічним і може призводити до неоднозначного розуміння термінологічних властивостей якості вищої освіти, а також набуття вищої освіти, як процесу кількісно-якісних навичок щодо того чи іншого фаху. Даний термін фігурує у багатьох актах і програмних документах країн-учасниць Болонського процесу і набув екстрапольованого значення. Зазначене положення набуло широкої дискусії серед науковців, викликало значну кількість критичних публікацій. Наприклад, при вивченні зарубіжного наукового доробку та нормативної бази О. Шийка дійшла висновку, що «... замість терміну «підвищення якості» доволі часто в європейських університетських колах вживають поняття «покращення якості»» [200, с. 139]. Інші дослідники дослідили особливості термінологічних конструкцій якості вищої освіти у зарубіжних концептуальних підходах, приміром І. Золотарьова і М. Колісник дослідили особливості розвитку системних елементів оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу, та зазначають: «... після Берлінської конференції міністрів освіти країн-учасниць Болонського процесу одночасно з поняттям «забезпечення якості вищої освіти»

було впроваджено у повсякденне користування терміну «гарантія якості» [62, с. 74; 19, с. 10].

Також розгорнуте визначення категоріального змісту якості вищої освіти наведене І. Ю. Даниловою, яка зазначає, що: «... відповідну категорію слід тлумачити через призму характеристик системи освіти, тобто через рівень відповідності отриманих об'єктом навчального процесу реальних освітніх результатів, а також умов здобуття освіти, нормативним вимогам, соціальним та особистісним очікуванням» [43, с. 32].

Слід зазначити, що дослідницький акцент І. Ю. Данилової на особливостях умов здобуття освіти артикулює до взаємозалежності рівня матеріально-технічного забезпечення безпосередньо навчального процесу, особливості його інституційного забезпечення та якості освіти та функціональних показників системи надання освітніх послуг загалом.

У цьому контексті доцільно навести позицію щодо якості освіти Р. А. Кубанова, у якій науковець звертає увагу на якість отриманої освіти як на сам результат освітнього процесу під час набуття соціально значущих компетентностей. Зазначений дослідник констатує, що: «... саме якість навчально-виховного процесу є найбільш значущою характеристикою змісту категорії що розглядається» [82, с. 31]. Враховуючи те, що дослідник акцентує свої погляди, насамперед, на системні складові: «... зміст якості навчально-виховного процесу через призму порівняно великої кількості детермінант (програмно-прикладне забезпечення навчально-виховного процесу; використання певних форм, методів і засобів навчання, інноваційних педагогічних технологій; змістовне наповнення навчальних програм і планів), які безумовно мають свою частку у тлумаченні категоріального змісту якості вищої освіти, ми не можемо прийняти таку точку зору у повному обсязі. Така позиція може бути пояснена фактом одночасного перебування проблематики якості вищої освіти у площині «як результату, як процесу так і освітньої системи» [163, с. 11], причому, скоріше за все, без можливості акцентування уваги на пріоритетності будь-якого них. Варто звернути увагу на той факт, що

Р. А. Кубанов пропонує розглядати сам феномен якості освіти у рамках двох напрямів, зокрема: «зовнішній аспект: якість результату освітнього процесу – відповідність рівня підготовки випускників попиту роботодавців (вимогам стандартів); внутрішній аспект: характеристики системи забезпечення цієї якості – зміст освіти, рівень підготовки абітурієнтів, студентів, викладацьких кадрів, інформаційно- методичний супровід, матеріально-технічне забезпечення якості підготовки, використовувані навчальні технології, наукова діяльність тощо» [83, с. 29-30].

Слід підтримати вищезазначену позицію з урахуванням того, що вона охоплює основні характеристики процесу набуття соціально значущих компетентностей з урахуванням високої якості освіти.

Водночас варто погодитись із С. А. Морозом [102, с. 66], який звернув увагу на той факт, що значним недоліком, сформульованого Р. А. Кубановим визначення є те, що «...поза увагою дослідника залишився факт діалектики єдності змісту феномену якості вищої освіти з окремими елементами її системи, наприклад з якістю»: особливостей функціонального змісту надання освітніх послуг; питомої ваги цілепокладення під час забезпечення якості освіти; кадрового потенціалу та інших якісних показників викладацького складу; інституціоналізації системних елементів вищої освіти; дослідницького потенціалу та методологічних інновацій і їх впливу на розвиток вищої освіти.

З огляду на вищезазначене, з методологічної точки зору, системно-структурні особливості якості знань, враховуючи зовнішньо-внутрішню обумовленість в дослідницьких підходах [64, с. 95], присвячених даній проблематиці, розкривається складна картина взаємозв'язку і взаємозалежності властивостей. Зокрема, стосовно властивостей усвідомленості, потрібно звернути увагу на той факт, що одні властивості впливають на формування якості вищої освіти, а інші – служать областю її проявлення (глибина і систематичність необхідні для формування усвідомленості; системність визначає усвідомлення місця тих чи інших знань в цілісній теорії;

узагальненість і конкретність, згорнутість і розгорнення – служать формою прояву усвідомленості).

У процесі дослідження феномену якості вищої освіти як об'єкту наукового аналізу потрібно оптимально оцінювати необхідність урахування вищенаведених концептуальних засад, які потребують інкорпорації аргументованого О. І. Ляшенко інструментарію.

Зазначений вчений обстоює твердження про те, що якість освіти є міждисциплінарним з точки зору методології поняттям, зокрема: «яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні й інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об'єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату» [95, с. 7]. Як наголошує В. С. Добряк, під поняттям якості вищої освіти слід розуміти «рівень отриманих особою знань, вмінь і професійних навичок у відповідність до планових цілей вищого навчального закладу. Результатом діагностики є якісна і кількісна оцінка досягнутого рівня відповідних освітньо-професійних характеристик фахівця» [47, с. 69]. Варто звернути увагу на наукові погляди Г. П. Полякової, зокрема: «...феномен якості освіти повинен розглядатись на рівні багатомірного поняття, яке характеризується якістю освітніх цілей, умов (ресурсів), процесів, що забезпечують якість результатів» [138, с. 273; 102, с. 7].

Загалом аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної наукової літератури з проблем якості вищої освіти показує, що існують сотні її визначень. Приміром М. М. Поташник [141] вважає, що якість освіти – це, в першу чергу, якість освітнього процесу, яку можна виразити через єдність двох компонентів – процесуального і результатуючого. В. П. Панасюк визначає якість освіти як сукупність характеристик освіченості випускника [134]. Л. А. Санкин, Є. П. Тонконога та ін. [159] визначають якість вищої освіти через сформований рівень знань, умінь, навичок і соціально значущих якостей особистості. Таким чином, у даних підходах дослідників акцент зроблений на відповідність результату цілям освіти [50, с. 1498].

Водночас С. Є. Шишов і В. А. Кальней [201] пропонують наступне визначення: «Якість вищої освіти – це ступінь задоволення очікувань різних учасників процесу освіти від наданих освітнім закладом освітніх послуг». Це означає, що якісною вважається освіта, що відповідає потребам особистості і суспільства. П. І. Третьяков і Т. І. Шамова в своїй роботі [181] визначають якість вищої освіти як здатність освітньої установи задовольняти встановлені та прогнозовані потреби. Тут якість освіти розглядається як властивість, яка обумовлює здатність задовольняти споживачів різних рівнів. На те, що якість має задовольняти встановленим вимогам, вказують В. І. Байденко [8], Н. Є. Селезнєва [163], які підкреслюють, що якість вищої освіти визначається інтегральною характеристикою і процесу, і результату, і системи. Є. Н. Гусинський [42] висвітлює досліджуване поняття як: «... як співвідношення мети і результату, як міри досягнення цілей за умови, що цілі (результати) задані тільки операційно, і спрогнозовані в зоні потенційного розвитку» студента. А. Чучалин та І. Герасимчук [194] визначають якість вищої освіти як ступінь відповідності рівня освіти та підготовки фахівця рівню узгоджених вимог щодо освоєння тієї чи іншої програми, того чи іншого освітнього стандарту. Г. Б. Скок і О. А. Лебедева [169], пояснюючи поняття якості вищої освіти, підготовки і перепідготовки, виділяють якість цілей, норми; якість умов (матеріально-технічна база, програми, методичне та інформаційне забезпечення); якість навчального процесу; якість досягнення. Вони підкреслюють, що кінцевим результатом, що визначає якість вищої освіти, є інтелектуальне фізичне, психічне і моральне становище студента, а також рівень освіченості та професійної підготовки випускника [50, с. 1499].

Резюмуючи підходи вищезазначених дослідників, слід зазначити, що система якості вищої освіти функціонує за кількома ключовими напрямками: адміністративно-правове управління якістю освіти (В. П. Панасюк, М. М. Поташник та ін.); аналіз особливостей моніторингових досліджень якості вищої освіти, створення рейтингової системи оцінок вузів (С. Є. Шишов, В. А. Кальней, В. А. Качалов, Б. А. Прудковській і ін.); вивчення умов якості

освіти (А. С. Запісоцький і ін.). Загальним для всіх напрямків є прагнення створити систему діагностики освіти, визначити параметри, показники, характеристики, завдяки яким з'явилася б можливість оцінювати якість освіти не тільки через об'єктивний контроль, але й ефективне управління. При всьому різноманітті вже існуючих нині позицій, дану проблему не можна вважати вирішеною, вона швидше знаходиться на початковому етапі наукового формування. Дослідники прагнуть визначити чіткі об'єктивні методологічні засади якості вищої освіти, при цьому суб'єктивні уявлення основних учасників освітнього процесу нерідко беруться до уваги. На тлі цього варто відзначити інституційний підхід, запропонований Н. В. Щипачовою [203, с. 211], який має свої методологічні основи в соціологічній науці, що дозволяє уявити вищу освіту як стійку форму організації життєдіяльності людей. Ефективне функціонування інституту якості вищої освіти передбачає постійну діагностику якості її функцій і вдосконалення її умов, процесу та результату.

Західні вчені приділили акцентовану увагу адміністративно-правовому змісту якості вищої освіти значно раніше, ніж українські дослідники і вчені пострадянського простору, концептуальні підходи яких охарактеризовані вище. Приміром Г. Пападопулос у дослідженнях закономірностей розвитку якості вищої освіти у європейських країнах доводить, що зазначений об'єкт наукового пізнання інституціоналізувався у наукових дослідженнях на початку 80-х років ХХ століття, що відбулося на платформі фундаментальних дослідницьких ініціатив Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) (ОЕСР) [237, с. 181].

Основним тригером, що надав імпульс дослідженням якості освіти в урядових структурах США, стали матеріали порівняльних досліджень, проведених у 1983 році, у результаті яких було здійснено порівняння набуття соціально значущих компетенцій та навичок, а також рівня професійних знань між студентами США та Японії. За результатами моніторингового аналізу експертами було констатовано, що рівень знань японських студентів суттєво вище, ніж студентів США, причиною чого Грейсон Джексон К «молодший»

[38] визначив системні проблеми у підготовці і продукуванні знань, котрі криються у неефективній системі американського освітнього менеджменту, у наслідок чого американська освітянська система того періоду не здійснювала спеціальних заходів і не реалізовувала програми щодо продукування випускників з високим рівнем освіти, що стосувалося також професійно-технічного сектору освіти.

Водночас дослідники констатують, що схарактеризований вище імпульс розвитку наукових знань у сфері якості вищої освіти не веде свій відлік з початку 1980-х років, розвиток досліджень у даній сфері суспільних відносин сягав середини 1950-х років, коли дана проблема набула пріоритетності у різних наукових дисциплінах. Дослідження якості вищої освіти стало очевидним предметом наукових дискусій у контексті посилення конкурентних тенденцій у економіці, що зумовило потребу посилення конкурентоздатності за рахунок якості у всіх сферах.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на дослідження якості вищої освіти, проведені Г. Беккером, який, досліджуючи теорію людського капіталу, обстоює твердження про наявність необхідності щодо: «...розрахунку економічного ефекту від інвестицій людини у свою освіту» загалом. Вказаний дослідник здійснив відповідні аналітичні розрахунки і обґрунтував зміст авторської моделі економічної поведінки людини з урахуванням освітнього компонента [215]. Слід зазначити, що більшість вчених сприятливо характеризує дану модель резюмуючи, що «...саме ця модель може бути покладена в основу формування та розвитку інноваційної економіки, оскільки інвестування в знання є запорукою підвищення добробуту як окремої людини так і держави в цілому» [101] в умовах висококонкурентного середовища.

Водночас нідерландські науковці здійснили відповідні дослідження щодо наявних систем моніторингу і забезпечення якості вищої освіти в Європі та інших частинах світу. Було визнано недоцільним цілковите запозичення зі США і Канади децентралізованої неурядової системи комплексного оцінювання університетів чи інших ВНЗ територіальними громадськими

органами, а також практики оцінювання навчальних програм комісіями, які формують національні професійні асоціації. Разом з тим експерти відзначали, що ця система відзначається вдалим залученням до оцінювання не тільки адміністрацій, але й широкої науково-професійної громадськості, визнаних у країні особистостей і діячів науки, культури і політики [221; 233; 99, с. 102].

Загалом зарубіжні підходи до трактування якості вищої освіти на рівні теоретичних досліджень диференціюються залежно від концептуальних поглядів учених. У рамках конструктивізму К. Бібі розглядав внутрішню якість (якість навчання в класі для здобуття учнями якісних знань) і зовнішня якість (якість для економічного розвитку країни і для громадянського розвитку). Відповідно до гуманістичної концепції акцент у роботах Д. Стівенса робиться на відході від економічних потреб у бік буття індивідуума в соціумі [213].

Слід звернути увагу на концептуалізоване позиціонування поняття якості вищої освіти у дослідженнях німецьких вчених, котрі якість вищої освіти представляють у системоутворюючих координатах оцінювання як процесу, так і самого результату надання освітніх послуг, а також засвоєння знань і навичок студентами. При цьому німецькі дослідники за основу критеріального аналізу беруть формулу ідеальної моделі якості знань й освітні стандарти [214, с. 72-79]. Тому концептуальні засади якості вищої освіти у німецькій науковій думці, на відміну від американської, не розвиваються на основі спорадичних потреб ринкової конкуренції, водночас німецький підхід демонструє взаємозалежність соціальної зумовленості і конкретизації когнітивних потреб реципієнтів надання освітніх послуг, що корелюються з освітніми стандартами. У цьому контексті значна чисельність німецьких вчених [224, с. 83-93; 238, с. 24] дотримується думки, що якість освіти досягається шляхом верифікації рівня набутих знань, що базується на задоволенні освітніх потреб школярів в умовах розвитку та вдосконалення освітнього процесу [22, с. 18, 174].

Зарубіжні концептуальні основи адміністративно-правових засад якості вищої освіти досліджуються вітчизняними вченими з метою пошуків напрямів імплементації ефективних практик. Переосмислення традиційної системи

оцінювання знань учнів/студентів спостерігається й у Франції – країні, яка, як зазначає О. Пермякова, «здійснює пошук нових форм ефективності діагностики якості освіти відповідно до єдиних європейських стандартів, може бути цікавим і корисним для української освітньої спільноти» [136]. Автор наголошує на особливостях проведення моніторингу якості навчання з закладах освіти Франції в контексті сучасних міжнародних моніторингових досліджень і підкреслює, що головне завдання проведення моніторингу в освіті спрямоване на забезпечення її якості. Освітні департаменти Франції надають великого значення не лише моніторингу якості навчання на національному рівні, а й приділяють значну увагу міжнародним моніторинговим проектам з урахуванням національних надбань французької вищої школи. Це досягається за рахунок певних заходів: професіоналізації університетів з відкриттям нових спеціальностей, можливої інтеграції освітнього процесу й наукових досліджень, а головне – підтримки високої якості освіти через удосконалення процедур, механізмів і стимулів системи контролю її якості [49, с. 135]. Процеси реформування системи вищої освіти Франції торкнулись структури навчальних програм, їхнього змісту й якості надання освітніх послуг, тобто державні структури намагаються змінити підхід з прямого контролю сфери вищої освіти на здійснення стратегічного управління. Зокрема, у 2006 році для забезпечення якості освіти було створено урядовий орган AERES, завданням якого є перевірка й оцінювання якості, стратегій, розроблених саме освітянами та дослідниками. Один раз на чотири роки Міністерство укладає з закладами вищої освіти нову угоду тільки після проходження процедури акредитації через AERES. Окрім цього, урядовий орган здійснює комплексне інспектування, що дає змогу виділити критерії вимірювання результатів й оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти [49, с. 136; 54, с. 169].

Зарубіжними і вітчизняними авторами піднято і розв'язано широке коло актуальних наукових і методичних проблем адміністративно-правових та інших аспектів якості вищої освіти як на національному, інституційному так і на субінституційному рівнях розгляду, що включають детермінації,

закономірності, стратегії, концепції, підходи, принципи, моделі, тенденції, потенціали, технології, програмно-педагогічне забезпечення досліджуваного феномену в сучасному вітчизняному просторі вищої освіти. В усіх схарактеризованих вище роботах автори наголошують на необхідності європейських орієнтирів розвитку системи вищої освіти України, що зумовлює потребу у підвищенні її якості та пропонують власні науково обґрунтовані пропозиції щодо вирішення виокремлених у дослідженні проблем [160, с. 21].

Така ситуація, на погляд Н. Батечко, призводить до проблем у розумінні змісту і сутності основних понять і категорій, що вочевидь може негативно вплинути на повномасштабне впровадження та укорінення основних засад та системи забезпечення якості вищої освіти загалом. Дослідники констатують, що чисто педагогічна методологія у даному контексті не приносить ефективних результатів з урахуванням звуження методологічного інструментарію впливу на дані суспільні відносини. Мультидисциплінарність даної проблематики виключає перспективи її розв'язання у рамках чи то адміністративно-правових методологій, чи на базі педагогічного науково-методологічного континіуму. Міждисциплінарний синергетичний методологічний підхід може стати відповідною панацеєю у контексті формування парадигми значення якості вищої освіти, зокрема у руслі загальнонаукових підходів: системного та синергетичного уможливорює позиціонування якості вищої освіти як відкритої, нелінійної системи, що продукує саморозвиток. Таке тлумачення досліджуваного феномену дозволить, на погляд Н. Батечко, розробити еволюційні моделі розвитку системи «... якості національної вищої освіти, позбавить її замкненості та сприятиме обґрунтуванню основних принципів управління нею» [10, с. 16].

Таким чином, якість освіти як об'єкт наукового дослідження у розрізі теоретико-методологічних аспектів представлена науковими підходами українських і зарубіжних вчених, які диференціюються за галузевими і методологічними критеріями. Галузевий критерій виокремлює наукові дослідження у сфері юридичних, державно-управлінських, педагогічних,

філософських, соціологічних та інших галузей наукового пізнання [123, с. 179]. Характерною особливістю таких підходів слід виділити об'єктивні тенденції до формування міждисциплінарності поняття «якість вищої освіти», оскільки дане поняття демонструє характеристики, притаманні різним галузям. На цьому тлі методологічний критерій виокремлює диференціацію підходів щодо функціонального значення якості вищої освіти (нормативно-правовий зміст регуляторних функцій норм, який встановлює порядок забезпечення якості освіти), соціально-освітнього значення (набір критеріїв оцінки результативності освітніх систем, що забезпечують результати соціально-професійних навичок і вмінь) і філософсько-педагогічного значення (набір якостей, що впливають на світоглядно-інтелектуальні показники студентів). Враховуючи міждисциплінарну специфічність наукового доробку проблеми якості вищої освіти, науково зумовленим виступає завдання дослідження сутності та змісту якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики.

1.2. Сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики

Серед інших показників стабільного суспільного поступу розвиток вищої освіти є фактором суспільного прогресу, особливо в умовах здійснення відсічі повномасштабного воєнного вторгнення, коли суспільна мобільність сягає свого максимуму. В умовах консолідації інтелектуального потенціалу та залучення гіперзусиль для досягнення максимального ефекту в усіх сферах суспільного буття – від обороноздатності, до розвитку культури, вища освіта має базове значення, оскільки професійні навички та інтелектуальний розвиток нації надають можливості формувати конкурентоздатність у всіх сферах, що наближує націю до перемоги та укріпленню суверенітету, територіальної цілісності та міжнародної поваги. У таких умовах ефективно державне управління вищою освітою набуває стратегічно важливого значення, де якість вищої освіти займає ключове положення.

На наше переконання, [126, с. 88]: «... важливою умовою існування будь-якої держави є розвиток галузі освіти як вирішального фактору мобільності на місцевому рівні. Саме тому проблема формування державної освітньої політики набуває основного значення в контексті запровадження стратегічного мислення та системи управління знаннями. Зростання ролі освіти у забезпеченні стійкого розвитку та конкурентоспроможності держав на світових економічних і фінансових ринках незмінно супроводжується посиленням ролі державних органів у виробленні в цих умовах стратегії та політики розвитку освіти, координації зусиль і ресурсів держави, необхідних для функціонування національних систем освіти на світовому освітньому ринку. В сьогочасних умовах змінюється та обважнюється державне управління в системі освіти, а також державна політика в галузі управління освітою, визначається державно-громадський характер керування освітою й автономність закладів освіти, розвиваються організаційно-правові форми установ освіти. Сьогодні виникає потреба у вирішенні конститутивних положень, які потребують адміністративно-правового врегулювання освітніх відносин та формування в контексті новітньої освітньої моделі в українському суспільстві одностайної освітньої політики, котра є складовою частиною державної соціальної політики».

Трансформація суспільних цінностей неодмінно тягне за собою зміни у державному управлінні та його адміністративно-правовому регулюванні, що доведено сучасними освітніми трендами, коли прагнення суспільства до якості освітніх знань і підвищення професіоналізації зумовили удосконалення законодавчого забезпечення даного процесу. Водночас сутність та зміст якості вищої освіти в контексті сучасної державної освітньої політики набувають як інституційних, так і організаційних перетворень, у наслідок чого створюються нові державні органи, покликані здійснювати регуляторну політику у даній сфері суспільних відносин. Потрібно зазначити, що дана тенденція набула динамічного процесу з моменту обрання політичного курсу на євроінтеграцію і підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом із

подальшою ратифікацією її Верховною Радою України Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. Дані геополітичні передумови розвинули основні вектори державної освітньої політики та сформували новітні адміністративно-правові засади сутності і змісту якості вищої освіти в Україні.

Саме тому, ми вважаємо: «... враховуючи євроінтеграційні прагнення України і те, що наша держава підписала вищезазначену Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, приєдналася до Болонського процесу, дуже важливими в адміністративно-правовому регулюванні державної політики у сфері освіти є міжнародні правові акти, що регулюють відносини у сфері освіти – Угода про асоціацію, а також Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», яка започаткувала Болонський процес. Зазначена Угода юридично закріпила європейський вибір України і необхідність виконання ряду зобов'язань у сфері вищої освіти, зокрема, реформування та модернізації системи вищої освіти, сприяння зближенню у сфері вищої освіти, що відбувається в рамках Болонського процесу, підвищення якості та важливості вищої освіти тощо. Отже, освіта слугує основним із основних джерел розвитку людини упродовж усього її життя та виступає найміцнішим фундаментом для розвитку особистості, а значить, сприяє і розвитку суспільства, нації та держави, є надійною запорукою майбутнього України. На даний момент освіта в Україні інтегрується в світовий і європейський освітній простір, а це потребує зміни та коригування державної політики у сфері освіти за допомогою адміністративно-правового регулювання, яке повинно базуватись на науковій основі, а це вимагає додаткових досліджень науковцями даної проблематики з метою вироблення необхідних рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання державної освітньої політики» [125].

Адміністративно-правова думка про сутність і зміст якості вищої освіти виражена у концептуальних підходах дослідників, що присвятили свої наукові роботи проблемам управління освітньою діяльністю. Так, у дисертації В. І. Пальчикова представлені напрями підвищення ефективності і якості

міжнародної співпраці українських навчальних закладів, розширити експорт освітніх послуг, постійно запроваджувати нові спільні програми, залучати широке коло науковців і студентів до наукової роботи за міжнародними проектами та участі їх у міжнародних конференціях і симпозіумах. У зв'язку з цим, автором пропонується доповнити чинне законодавство положеннями щодо захисту прав як держави, так і випускника вищого учбового закладу, посилення відповідальності за нецільове та неефективне витрачання коштів, персональної, за визначенням вказаного автора, «...відповідальності керівників вищих навчальних закладів за якість підготовки фахівців» [133, с. 15].

Дослідження Н. С. Ракши висвітлює зміст категорії якості вищої освіти крізь призму відповідності української вищої школи вимогам сьогодення. Зокрема названо остаточне впровадження ідей Болонської декларації – кредитно-модульної організації навчання, підвищення якості освіти та її відповідності європейським нормам на основі нових державних стандартів, запровадження додатка до диплома європейського зразка, створення умов для мобільності студентів, налагодження механізмів контролю за якістю навчання на університетському і громадсько-державному рівнях [150, с. 12].

Формування адміністративно-правової думки про сутність і зміст якості вищої освіти у дослідженні Л. В. Головій демонструє слушні вектори державної політики, які апелюють до умов інтеграції національної освітньої системи в європейський та світовий освітні простори. На погляд авторки, вже давно «... постало питання про гармонізацію вітчизняного освітнього законодавства та відповідного законодавства цих країн. Визначальним чинником у цих процесах залишається державна освітянська політика та діяльність спеціальних державних органів, які здійснюють всебічний контроль за дотриманням якісних показників вищої освіти» [35, с. 3].

Сутність і зміст якості вищої освіти у сучасній освітній політиці у адміністративно-правовому розрізі представлена М. Н. Курко як удосконалення конкурентних умов функціонування вітчизняних ВНЗ. Удосконалення законодавчого регулювання конкурентно-комерційних відносин у межах ринку

освітніх послуг має орієнтуватися на виконання таких стратегічних завдань: переведення конкуренції між виробниками освітніх послуг зі сфери цінової конкуренції у сферу боротьби за якість. Автор слушно наголошує, що для інтеграції у світовий освітній простір та виконання Україною домовленостей згідно до Болонського процесу необхідно: істотно підвищити ефективність і якість міжнародної діяльності українських навчальних закладів [86, с. 23].

Водночас осмислення змісту та сутності якості вищої освіти у контексті сучасної регіональної політики та адміністративно-правового регулювання забезпечення такої якості здійснено у дисертації О. М. Хохленко. Авторкою запропоновано нову модель управління якістю освіти, яка може бути покладена в основу розвитку адміністративно-правових засад діяльності органів виконавчої влади. Ця модель зорієнтована на досягнення потенційно можливих, на даному рівні розвитку цивілізації, знань. Вона включає такі визначення: 1) параметрів-характеристик (об'єктів) управління якістю освіти; 2) критеріїв управління нею; 3) механізму управління якістю освіти. Запровадження цієї моделі шляхом розробки відповідного адміністративно-правового забезпечення діяльності органів виконавчої влади дозволить цілеспрямовано і, головне, керовано нарощувати якість освіти [189, с. 14].

Сутність і зміст якості вищої освіти у сфері сучасної освітньої політики, на погляд Р. В. Шаповала, здійснюється посередництвом адміністративно-правового забезпечення контролінгової функції державно-приватного партнерства. Так, вказаний автор наголошує, що сутність і зміст якості вищої освіти полягають у адміністративно-правовому механізмі, призначенням якого є поєднання таких адміністративно-правових феноменів, як державний і громадський контроль; запровадити нову «... етику управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; запровадити прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів; створити систему моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях» [195, с. 13].

Отже, вважаємо [124, с. 76-77], що адміністративно-правовий підхід щодо сутності і змісту якості вищої освіти у сучасній освітній політиці виражені у правовому забезпеченні державного управління надання освітніх послуг щодо моніторингу освітньої діяльності, інтеграції освітніх процесів і програм у європейський освітній простір, забезпечення конкуренції освітніх послуг та контролінгових функцій у рамках державно-приватного партнерства, що на думку вчених-адміністративістів, дозволить створити правові передумови для підвищення якісних характеристик освітніх послуг у сучасних умовах державотворення в Україні.

Деякі вчені, з'ясовуючи сутність і зміст адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти як інституційного феномену, розглядають її у контексті сучасних особливостей державно-освітньої політики України, зокрема крізь призму трансформацій та системних модернізацій етапів її становлення. Приміром, такі дослідники, як В. П. Андрющенко, Р. М. Вернидуб та інші обстоюють твердження про те, що державно-освітня політика сприяє розвитку якості вищої освіти посередництвом відмови від колишньої надмірної ідеологізації даної сфери, інституційно-функціонального значення командно-адміністративних методів, авторитарності суспільних цінностей. Водночас з цим інкорпорації гуманістичних суспільних основ попередніх епох і етапів національно-визвольних змагань, котрі вплинули на якість української освіти, зокрема в діаспорі і з відновленням незалежності України у 1991 році, наситили український освітній простір.

Вищезазначені автори акцентують увагу на тому, що «...основні напрями у формуванні державної освітньої політики сучасної України визначають її єврейнтеграційні устремління, які мають втілюватися в Україні за умови збереження національної педагогічної матриці і тих переваг, якими система освіти України завжди славилась в Європі та світі» [6, с. 12].

Сучасні дослідники прямо узалежнюють якість вищої освіти від державної освітньої політики, зокрема існує точка зору [1, с. 97], що в науковій літературі одночасно використовується декілька схожих за своїм змістом

термінів: «державна освітня політика», «державна політика у сфері освіти», «освітня політика», «державне управління системою освіти». У цьому контексті доцільним є розкриття позицій науковців щодо трактування вказаних термінів, що дозволить обґрунтувати власну позицію стосовно використання категоріального апарату та осмислення цього суспільного феномену у руслі адміністративно-правового регулювання.

Осмислення даного феномену, на наше переконання, пов'язане насамперед з його структурним уявленням, що надасть можливість уявити якість вищої освіти як систему суспільних відносин. У цьому контексті підтримуємо думку Є. В. Литвиненко у тому, що для визначення сутності та ролі адміністративно-правового регулювання в освітній сфері потрібно визначити суб'єктивний склад, об'єкт, характер відносин та метод регулювання. Усі чотири зазначені компоненти є важливими та взаємопов'язаними. Шляхом виокремлення вищезазначених елементів можливим стає влучне визначення сутності та ролі відносин, які виникають в освітній сфері [91, с. 58].

Загалом, сутність і зміст якості вищої освіти у сфері сучасної освітньої політики найбільш повно виражаються у функціонуванні органів державної влади, що забезпечують освітню політику. Потрібно погодитись із Н. Ігнатенко у тому, що на сучасному етапі державна освітня політика України реалізується у кількох напрямках, зокрема: модернізація змісту освіти; удосконалення кадрового та ресурсного забезпечення; оновлення системи підготовки і перепідготовки педагогічних і управлінських кадрів; створення механізму управління освітою та забезпечення контролю за якістю освіти; удосконалення системи зовнішнього оцінювання та прогнозування розвитку освітньої галузі, тобто національної системи моніторингу якості освіти тощо. Державна політика у сфері освіти – це прерогатива органів державної влади, які визначають та реалізують її від імені держави в межах загальнонаціональної політики. До 24 суб'єктів реалізації державної політики у сфері освіти належать: «... Верховна Рада України (визначає державну політику у сфері освіти), Кабінет Міністрів

України (центральний орган виконавчої влади у сфері освіти й науки – Міносвіти), інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (реалізують державну політику у сфері освіти)» [65, с. 23].

На нашу думку, дана класифікація може бути доповнена також такою категорією, як державні підприємства та установи, а також комунальні освітні заклади. Наприклад, наразі у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України функціонує Державна служба якості освіти України, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», а також Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики». Міська влада м. Києва здійснює фінансування таких комунальних освітніх закладів, як Комунальне підприємство «Освітня агенція міста Києва», Київський університет імені Бориса Грінченка та інші.

Крім наведених вище визначень структурних елементів (зокрема суб'єктів) реалізації державно-політичних рішень, а також статусно-повноважних складових, важливим елементом сутності і змісту якості вищої освіти у контексті адміністративно-правового регулювання державної освітньої політики є законодавче позиціонування положень щодо реалізації державних програм у сфері освіти, до яких стаття 6 Закону «Про освіту» відносить: «...людиноцентризм; верховенство права; забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; науковий характер освіти; інтеграція з ринком праці; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; академічна доброчесність; академічна свобода; фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом; гуманізм; демократизм; єдність навчання, виховання та розвитку; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її

честі та гідності, фізичного або психічного насильства; невтручання політичних партій в освітній процес; невтручання релігійних організацій в освітній процес (крім випадків, визначених цим Законом); сприяння навчанню впродовж життя; інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір; нетерпимість до проявів корупції та хабарництва; доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою» та інші [59; 76, с. 185].

Водночас ми підтримуємо думку Н. Ігнатенко про одну з визначальних функцій інституцій відносно змісту та сутності якості вищої освіти у сучасній освітній політиці в Україні тому, що як справедливо зазначають науковці, сферою реалізації знань, умінь і взагалі здібностей кожної людини є суспільство в особі організацій і підприємств, саме вони і будуть основними (визначальними) замовниками на підготовку фахівців. Вимоги, які вони пред'являють до системи освіти, стосуються змісту навчання і можливостей студентів щодо практичного використання отриманих знань. Ці вимоги і будуть головними складовими якості освіти з позицій організацій (суспільства), які працевлаштовують випускників навчальних закладів. Таким чином, на погляд І. Ф. Заманової, Н. А. Тураніної та інших дослідників, «якість освіти» – це здатність освітнього продукту або послуги відповідати встановленим нормам державного стандарту і соціального замовлення. При цьому слід враховувати, що для отримання дійсно якісної освіти має бути забезпечено «... якість самих вимог (цілей, стандартів і норм) і необхідні якісні ресурси (освітні програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси і т. д.), тобто якість умов (вкладень в освіту). При дотриманні цих аспектів важливу роль відіграє якість освітніх процесів (наукова і навчальна діяльність, управління, освітні технології і т. д.) [60].

Окрім вищезазначених, додатковим елементом якості освіти є якість результатів діяльності ВНЗ (поточні і підсумкові результати навчання студентів, характеристики кар'єрного росту випускників) [60].

У цьому контексті слід зазначити, що розкрити сутність і зміст державної освітньої політики за допомогою діяльнісного підходу пропонує Д. Ю. Гогін,

який вважає, що «державна освітня політика є спрямовувальною і регулювальною діяльністю держави в галузі освіти, здійснюваною нею для досягнення цілком визначених стратегічних цілей і розв'язання задач загальнодержавного або глобального значення» [34, с. 56]. Схожої точки зору щодо трактування політики з позицій діяльнісного підходу дотримується і Я. О. Тицька, розуміючи державну політику у сфері освіти як передбачену законодавством «... сукупність дій органів державної влади щодо формування й реалізації стратегічних завдань сфери освіти, удосконалення та розвитку системи освіти з метою задоволення потреб людини й суспільства» [180, с. 58]. На думку В. В. Аброськіна, подібний підхід до трактування державної освітньої політики не є цілком виправданим, оскільки розуміння політики виключно як діяльності в конкретній сфері істотно звужує цю категорію та не дозволяє отримати вичерпне уявлення про її сутність та зміст [1, с. 98].

Саме тому міждисциплінарність сутності і змісту якості вищої освіти у контексті освітньої політики повинна враховувати галузеві особливості її наукового вираження. Зокрема, дослідники Т. О. Лукіна, О. І. Ляшенко та інші наголошують, що «... як політична категорія якості освіти акумулює засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й головні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій. Як соціальна категорія вона відображає суспільні ідеали освіченості та окреслює загальну мету освіти, законодавчо визначені й нормативно закріплені в державних стандартах освіти. Як категорія управління вона визначає стратегії впливу на певні показники функціонування системи освіти й вибирає можливі напрями її змін та розвитку». З філософської точки зору, якість освіти – це синтезатор усіх сучасних проблем розвитку освіти в державі й одночасно індикатор якості освітньої політики і реформ освіти за останні роки [94, с.128; 15, с. 322].

Враховуючи визначальний вплив адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері освітньої політики, вважаємо, що законодавче забезпечення та ефективна інституціоналізація освітнього процесу

має головний вплив на формування комплексного формування якості вищої освіти, результатом якої є належний рівень знань майбутніх фахівців, від особистісного ставлення яких до даного процесу залежить його результат. На підтвердження цього доцільно навести висловлювання О. М. Слюсаренко про те, що сучасне розуміння сутності феномена «знання» в однаковій мірі дистанціюється як від містерій, так і від технологій. Воно також істотно відрізняється від класичного, прогресистсько-просвітницького витлумачення, заснованого на енциклопедичному знанні. Сучасне уявлення про знання фокусує увагу передовсім на його соціокультурному, креативному і духовно-моральному значенні. Головне в освітньому процесі – формування здатності ефективно застосовувати знання [170, с. 81].

Саме тому варто підтримати думку В. П. Садкового про те, що сутність і зміст якості вищої освіти в Україні у цілому корелюється з зазначеним стандартом якості з певними акцентами на знання, вміння та компетентності випускника. Зокрема «... якість вищої освіти являє собою сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображають її професійну компетентність, ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість та зумовлюють здатність задовольняти, з одного боку, особисті духовні та матеріальні потреби, а з іншого – потреби суспільства. Якість освітньої діяльності визначається як сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, що стосується її здатності задовольняти встановлені й передбачені потреби окремої особи та суспільства» [158].

Сутність і зміст якості вищої освіти на сучасному етапі розвитку державотворення характеризується деякими вченими як система суспільних відносин між викладацьким і студентським середовищем. Приміром, В. Рябченко зазначає, що «... у традиціях вищої школи формування змісту фахової підготовки як певної системи знань здійснюється без відома й участі студента, а також без реальної орієнтації на когнітивні можливості його особистості. Під час викладання, засвоєння знань і контролю за цим основними фігурантами цього процесу виступають викладач і студент, причому їхня

взаємодія вибудовується переважно на засадах суб'єкт-об'єктних стосунків, де студенту заздалегідь уготована пасивна, а не активна роль. Результативна фаза, власне систематизація засвоєних знань з окремих навчальних дисциплін в систему знань своєї спеціальності, віддається практично на відкуп особистості студента. Як бачимо, у врешті-решт, якість вищої освіти залежить від того, які знання потенційно розгортаються в межах спеціальності, як процесуально до цих знань долучаються здобувачі освіти і як вони реально ці знання засвоюють та систематизують. В оптимумі знання зі спеціальності як в їхній потенційності й процесуальності, так і, що найголовніше, в реальній компетентності випускників вишів мають відповідати сучасним вимогам цивілізованого ринку праці. Відхилення від оптимуму на етапі формування системи знань з певної спеціальності, у процесі викладання й засвоєння знань і на виході процесу підготовки фахівців мають слугувати індикаторами в системі контролю за якістю вищої освіти. А критичний аналіз вітчизняної вищої школи в цілому й вищих навчальних закладів зокрема крізь призму цієї тріади має сприяти адекватному діагностуванню стану і якості освітнього середовища в Україні й бачити розбіжності між формою та змістом вищої освіти» [155, с. 20].

На підтвердження даного підходу варто розглянути аргументи окремих дослідників. Зокрема О. П. Котікова зазначає, що в галузі вищої освіти трансформаційна культура полягає у визнанні пріоритету інтересів студента як споживача безпосередньо освітніх послуг. Обидва поняття грають ключову роль в розумінні якості. Вони задають різні шляхи досягнення якості і показують, що вона залежить не тільки від дотримання процедур, а й від орієнтованої на споживача трансформаційної культури, коли кожен член колективу вищого навчального закладу відповідальний за якість своєї роботи. Роль споживача у визначенні якості – це дійсно центральний пункт всіх дискусій про якість. Справа в тому, що уявлення про якість виробника і споживача можуть істотно розходитися: створення продукту з точно заданими властивостями зовсім не гарантує успішність його продажу. Відповідно до принципів менеджменту загальної якості, якість оцінюється споживачем.

О. П. Котікова також справедливо проводить паралель у цій сфері у контексті того, що якщо споживачем безпосередньо освітніх послуг є студент вузу, то споживачем результатів освітніх послуг є суспільство через роботодавця майбутнього фахівця [81, с. 48].

У продовження розвитку такої позиції варто наголосити, що на сутність і зміст якості вищої освіти також впливають і економічні фактори. Зокрема, вчені-економісти наголошують, що у контексті сталого економічного розвитку особлива увага належить забезпеченню доступу до знань як способу підвищення освітнього рівня населення та професійно-кваліфікаційних якостей людського капіталу, що створює умови для технологічного прогресу і зумовлює підвищення ефективності виробництва [89, с. 111].

У цих процесах трансформації розуміння якості освіти, як стверджує О. Г. Ярошенко в середовищі «...студентів як суб'єктів освітнього процесу університету, стосуються, перш за все, вимог до навчально-наукової діяльності студентів – актуальності її тематики, значущості одержуваних реалізації для формування професійної компетентності випускника, рівня самостійності виконання, недопустимості плагіату і компіювання змісту магістерських, курсових робіт тощо. Другим, не менш важливим аспектом, є залучення студентів до науково-дослідницької діяльності (дослідницька діяльність у студентських наукових гуртках, участь у наукових дослідженнях кафедр чи лабораторій, міжнародних дослідженнях тощо). На відміну від першої, вона є ініціативною, але від цього її важливість не зменшується» [208, с. 37].

Існує точка зору, що проблема змісту якості вищої освіти повинна розглядатися лише відносно однакових його рівнів, а не взагалі. Наприклад, самі професори Оксфорда всіляко критикують наявну у них систему тьюторства, але остання зберігається (і весь час «пристосовується» до нових умов), бо вона є складова частина імені Оксфорда, і ніякий Болонський процес не змусить Оксфорд відмовитися від неї. В силу цього можна стверджувати, що тьюторство в Оксфорді буде існувати ще довго, навіть якщо від нього збережеться лише назва [28, с. 38].

Ряд дослідників пов'язують сутність якості вищої освіти переважно з ефективністю діяльності освітнього закладу. У цьому значенні така якість проявляється в:

- 1) здатності освітнього закладу на належному рівні реалізовувати поставлені педагогічні цілі і завдання;
 - 2) наявності стійкої позитивної динаміки розвитку освітньої системи вузу, в позитивному ставленні до нього з боку соціуму;
 - 3) ефективному використанні кадрового потенціалу освітнього закладу;
 - 4) постійному вдосконаленні освітніх підходів і педагогічних технологій;
 - 5) досягненні реально значущих результатів в підготовці відповідних фахівців і наявності конструктивних зовнішніх зв'язків освітнього закладу.
- Водночас дослідники при аналізі поняття якості освіти наголошують на рівні організації та результатах навчально-виховного процесу у ВНЗ. У цьому контексті якість вищої освіти проявляється в системній цілісності якості поставлених цілей і відповідних результатів, тобто якість освітнього процесу вищої школи в цьому значенні характеризується мірою досягнення спочатку поставлених освітніх цілей [73, с. 108].

Водночас констатуючи вищу освіту як виключно педагогічний процес надання освітніх послуг та їх засвоєння і розглядаючи якість вищої освіти як сукупність характеристик даного процесу, В. Воротілов та Г. Шапоренкова пропонують деякі підходи щодо визначення якості освіти: «... інтуїтивно-емпіричний (досвід та інтуїція людини); формально-підзвітний (рівень успішності тих, хто навчається); психологічний (рівень вихованості та навченості); процесуальний (оцінка стану навчального процесу); результуючий (оцінка результату педагогічної діяльності освітнього закладу); комплексний (зовнішня експертиза матеріальної бази, кадрового складу, програм, форм і методів роботи тощо); багатопараметричний (оцінка діяльності закладу на основі внутрішньосистемних параметрів); методологічний (співвідношення результату з заданими цілями); інтегрований (введення категорій, що носять інтегрований характер, – компетентність, грамотність, освіченість); особистісно

орієнтований (розвиток особи того, хто навчається); соціальний (ступінь задоволення індивідуального і суспільного споживача); кваліметричний (вимірювання показників за параметрами)» [26, с. 49-51]. Так само і інші дослідники – Г. В. Степенко та К. В. Корсак звертають увагу на відмінності між категоріями: «якість задуму» та «якість відповідності», водночас при трактуванні якості освіти розрізняють:

«... 1) якість з дидактичної та/або педагогічної точки зору: такі проблеми, як ефективність навчання та викладання, гнучкість у навчанні, компенсаційні програми. Якість освіти розглядається як оптимізація процесів навчання та викладання;

2) якість з макроекономічної точки зору: питання повернення інвестицій у навчання та підготовку (також компаніями), ефект та ціна розміру класу. Якість освіти розглядається як оптимізація вартості навчання та підготовки;

3) якість з соціальної або соціологічної точки зору: забезпечення однакових можливостей для різних груп населення. Якість освіти розглядається як оптимізація відповідності освіти до соціальних вимог;

4) якість з точки зору клієнта: здатність шкіл та провайдерів навчання відповідати конкретним вимогам клієнтів (студентів, учнів, батьків, роботодавців) і надавати навчання та підготовку. Якість освіти розглядається як оптимізація вимог;

5) якість з точки зору менеджменту: ефективні школи та методи менеджменту загальної якості в навчальних закладах. Якість розглядається як оптимізація організації та процесу навчання» [176, с. 52-54; 72, с. 36].

Варто звернути увагу також на трактування сутності і змісту досліджуваної категорії крізь призму міжнародного інституційного середовища. «У межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в XXI столітті» відображені такі основні підходи до визначення якості вищої освіти [32]: якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ЗВО не тільки на національному, але й на міжнародному рівні); якість як відповідність

поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми); якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін); якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ЗВО за краще використання його інституційної автономії та свободи)» [130, с. 216].

У сучасному «Національному освітньому глосарії: «... вища освіта» якість вищої освіти визначена як рівень здобутих особисто, що відображають її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти, а якість освітньої діяльності як рівень організації освітнього процесу у ЗВО, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє набуття нових знань» [61]. У Законі України «Про вищу освіту» «якість вищої освіти» визначається як рівень здобутих особою компетентностей відповідно до стандартів вищої освіти [57].

Погоджуємося із думкою В. Оліферчук про те, що: «...кожний із наведених підходів до визначення поняття «якість вищої освіти» має свої переваги й обмеження в залежності від певного етапу розвитку вищої освіти, національної специфіки сприйняття, вимог, що висувуються ринком праці. У той же час елементами, що інтегрують різноманітні підходи до визначення якості в системі вищої освіти, є: гарантоване виконання вимог освітніх стандартів і реалізація процесу бенчмаркінгу; спроможність ставити чіткі цілі у відповідності до вимог часу і досягати їх; спроможність відповідати вимогам споживачів та інших зацікавлених сторін; постійний рух до підвищення якості освіти» [130, с. 216].

У нормативному розумінні поняття «якість вищої освіти» визначено п. 23 статті 1 вищезгаданого ЗУ «Про вищу освіту» як: «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти».

Цілком зрозуміло, що сьогодні акцент робиться на компетентностях, особливо з урахуванням постійно зростаючих вимог ринку праці до молодих фахівців. Але, погоджуємось із І. В. Станкевич [175, с. 62] у тому, що буде неправильним обмежувати результати вищої освіти одними компетентностями особистостей та висувати до них вимоги лише з огляду стандартів вищої освіти. Щоправда, у цьому ж Законі, у п. 7 статті 1 зазначено, що «ВНЗ – ... забезпечує ... здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей». Оцінка рівня здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей відповідно до стандартів вищої освіти дає змогу оцінити лише рівень якості результатів навчання особистостей в окремо взятому ВНЗ та аж ніяк не рівень якості результатів вищої освіти, таких як працевлаштування та подальший кар'єрний ріст особистостей. Зокрема, визначення поняття «якість вищої освіти» в чинному ЗУ «Про вищу освіту» не відповідає сучасній загальноприйнятій концепції розуміння сутності якості, закладеної стандартами ISO серії 9000. У даному випадку визначення якості вищої освіти наведено досить узагальнено, що не відповідає вимогам ДСТУ ISO 9000:2007 через те, що охоплює поняття, як інституційних умов (ресурсів), за рахунок яких забезпечується отримання вищої освіти, так і самих результатів вищої освіти. А як визначає стандарт [166], характеристика якості є «власною характеристикою об'єкту, пов'язаною із вимогою», що відповідно не може включати ресурси, спрямовані на їх забезпечення. Натомість, визначення якості вищої освіти Всесвітньою декларацією [27] дає нам чітке уявлення про компоненти (складові) вищої освіти, які прямо та опосередковано впливають на її якість. Щодо сторін, які отримують користь від вищої освіти або зацікавлені в її результатах, то у визначенні Всесвітньої декларації [27] названо суспільство та академічну сферу. При цьому інтереси особистостей не виокремлюються [175, с. 62].

На наш авторський погляд: «... суттєве знецінення освіти пов'язане з реальними трансформаційними процесами, що назрівають у зміщенні суспільних акцентів – від здобуття якісних знань до одержання диплома про

закінчення одного чи іншого навчального закладу. Безперечним є той факт, що отримання диплому замість знань не може надати продуктивної професійної діяльності, а отже, й належної якості життя. Вважаємо, що сучасну освіту суспільство розглядає не тільки як засіб здобуття професії та отримання необхідних професійних компетентностей, знань, умінь та навичок, а й як важливу умову для адаптації особистості до життя в умовах сучасних модернізаційних змін в суспільстві. Необхідно зазначити, що саме управління та організація діяльності у вищих навчальних закладах є важливим питанням у формуванні комплексної державної політики з оптимізації вищої школи, на основі складених короткострокових і довгострокових програм розвитку освіти, пошуку структурно-управлінської системи, що діє в межах конкретного вищого навчального закладу і загалом ЗВО. Відтак вважаємо, що державна політика в галузі освіти є основою загальнодержавної політики із цілісною комплексною системою заходів державних інституцій щодо планомірного управління освітньою сферою з метою покращення її функціонування та престижності й ролі в суспільстві. Стрижневими напрямками державної освітньої політики сьогодні є реформування системи освіти як стратегії національної освіти; оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти загалом; модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентісного підходу, переорієнтація змісту освіти на «глобальні цілі», забезпечення доступної та безперервної освіти впродовж життя; формування зроров'язбережного середовища, екологізація освіти, валеологічної культури; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки; забезпечення національного моніторингу системи освіти; підвищення соціального статусу педагогів; створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти» [126, с. 91-92].

Сутність і зміст якості вищої освіти зазнали своєї трансформації у наслідок впровадження такої форми навчання, як дистанційне навчання. Концептуально дистанційне навчання передбачає отримання освітніх послуг на

відстані за допомогою комп'ютерних і комунікаційних технологій через цілеспрямовану і контрольовану самостійну діяльність здобувача вищої освіти, який має можливість навчатися в зручному і обраному для себе місці, за узгодженням з викладачами індивідуальним розкладом, використовуючи комплекс спеціальних засобів дистанційного навчання і погоджену можливість взаємодії з викладачем. Загроза поширення коронавірусної інфекції 2019 року (далі – COVID-19) опосередкувала впровадження суттєвих змін у звичний стан та динаміку суспільних відносин. Тому станом на тепер упровадження дистанційного навчання у сферу вищої освіти є безальтернативним кроком забезпечення її якості та збереження взагалі. Дослідники наголошують, що необхідним видається вироблення як довгострокової концепції сталого розвитку системи управлінського впливу в умовах карантинного режиму, так і одночасного моніторингу існуючих та виникаючих проблем у сфері вищої освіти. Дослідниками вбачається доцільним використання комплексного підходу до визначення дистанційного навчання у сфері вищої освіти, за якого кожна його змістовно-якісна характеристика буде врахованою [12, с. 113-114].

Станом на квітень 2020 р. 1,57 млрд здобувачів освіти різних рівнів у понад 190 країнах світу були позбавлені можливості відвідувати заклади освіти та перейшли на онлайн-навчання [39, с. 2]. Кардинальні зміни в організації освітнього процесу вплинули не лише на його суб'єктів, а й на батьків, працівників підприємств і установ, що безпосередньо чи опосередковано забезпечують функціонування освітньої галузі. Відтак, перед суспільством постали нові виклики, зумовлені необхідністю оптимізувати функціонування освіти в нових умовах. Порівняльні дослідження показують, що найбільш суттєвими з них у світовому масштабі є: недосконалість або відсутність нормативно-правової бази забезпечення реалізації онлайн-освіти; неадаптованість освітніх програм до процесу у новому форматі; відсутність відповідного якісного навчально-методичного забезпечення, технологій і науково обґрунтованих процедур трансформації способів організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти з дисциплін, що

традиційно передбачають важливу роль практикоорієнтованих завдань; недостатній рівень забезпечення закладів освіти і педагогів сучасними засобами організації онлайн-освіти, доступу до інтернет-ресурсів; недостатній рівень сформованості цифрової компетентності педагогічних працівників та їхня неготовність до організації онлайн-навчання, відсутність відповідних методик; недостатній рівень сформованості цифрової компетентності та неготовність до онлайннавчання учнів і батьків; потенційна шкода здоров'ю здобувачів освіти у зв'язку з суттєвим збільшенням часу роботи з комп'ютерними пристроями [93, с. 19]. Міжнародна практика трансформації освіти в умовах карантинних обмежень показує, що однією з першочергових проблем на сьогодні є саме недостатня розробленість нормативно-правової бази функціонування закладів освіти та взаємодії суб'єктів освітнього процесу [36, с. 209].

Саме тому під час карантину навчальний процес не може мати іншого формату, крім дистанційного. Міністерство освіти і науки України нагадує, що ЗВО мають академічну автономію, тому самостійно організовують освітній процес в умовах карантину. За необхідності ЗВО має бути готовим коригувати навчальні плани, ущільнювати, оптимізувати, переносити навчальні дисципліни чи практику. Для забезпечення якості вищої освіти цей процес має бути організований збалансовано і давати студентам знання, а не просто позначку про складання дисципліни [66, с. 25].

Отже, на підставі вищезазначеного вважаємо за доцільне навести авторські характеристики, котрі знайшли своє відображення у фахових публікаціях, зокрема: «... в Україні вироблені значні механізми забезпечення якості освітнього процесу та діяльність освітньої політики загалом. Проте певних механізмів в державі поки що замало, а це означає, що на етапі освітньої модернізації Україна має визначити більш нові механізми державного регулювання сфери освіти у контексті європейського вибору України. Позаяк від сучасної державної політики у цій сфері найближчими роками підпорядковуватиметься розвиток соціальної сфери життя суспільства, рівень освіченості та менталітет українців. Потрібно не втратити керованості

навчальних закладів із боку державної влади саме в сфері освіти. Переконані, що сьогодні Україна стоїть на порозі до впровадження власної політики та стратегії розвитку, яка суттєво визначена зі світовими тенденціями і виокремлює освіту, як вищу сферу життєдіяльності. Вважаємо за доцільне запропонувати пропозиції щодо покращення якості освіти в контексті державної політики у галузі освіти. По-перше, провести реформування в освіті: оновити нормативну базу відповідно до вимог часу; працювати над створенням та реалізацією освітніх моделей, осучаснити навчальні заклади для отримання якісної освіти (інформатизація; сучасна матеріально-технічна база). По-друге, модернізувати структуру вищої освіти та конструктивно забезпечити економічні й соціальні гарантії для професійної самореалізації педагогічних і науково-педагогічних працівників. По-третє, необхідно змінити підходи до управління освітньою галуззю з метою трансформації системи підготовки фахівців відповідно до сучасних вимог, забезпечення соціальної інтеграції та розвитку особистості» [126, с. 92].

Таким чином, сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики у наукових концепціях та у законодавчих актах і стандартах засвідчують різноманітні підходи, які диференціюються за суб'єктно-об'єктним складом (інституції, студенти, сфера роботодавців тощо). Сутнісні особливості якості вищої освіти представлені в основному нормативними критеріями, що встановлюють універсальний порядок отримання і надання належного рівня освітніх послуг, водночас зміст якості вищої освіти представлений регуляторною функцією нормативно-правових актів, де, окрім порядку регулювання даних суспільних відносин, основоположним аспектом регулювання виділяємо критеріальний аспект належного рівня знань, що надаються. Загалом потрібно зазначити, що аналіз підходів дослідників і науковців засвідчує наявність системних недоліків у освітній політиці щодо ефективного адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти. Ця сфера суспільних відносин потребує збалансованого механізму державного

управління, головним елементом якого повинен бути ефективний комплекс адміністративно-правових норм.

Висновки до розділу 1

Дослідження особливостей теоретичної концептуалізації правового регулювання у сфері забезпечення якості вищої освіти надало можливість сформулювати висновки і узагальнення, основні з яких наводяться нижче.

По-перше, якість освіти як об'єкт наукового дослідження у теоретико-методологічному аспекті широко представлена науковими дослідженнями вітчизняних і зарубіжних дослідників, які доцільно диференціювати на основі галузевих і методологічних критеріїв. Критерій, у основі якого виділено підходи щодо різноманітних галузей наукових знань, об'єднує наукові дослідження в галузі права, національного управління, педагогіки, філософії, соціології та інших наукових галузей. Особливістю даних напрямів досліджень є об'єктивна тенденція до формування міждисциплінарного тлумачення поняття «якість вищої освіти», з урахуванням наявності впливу різногалузевих термінологічних підходів. У цьому контексті методологічний критерій розмежує функціональний зміст якості вищої освіти (регуляторні функції норм права, які встановлюють порядок регулювання суспільних відносин у сфері стандартів надання і отримання вищої освіти), соціально-освітня професіоналізація та якість (сукупність стандартів для оцінки ефективності системи освіти щодо соціальної затребуваності та конкурентоздатності на ринку праці) та особливості філософсько-педагогічного ґатунку якості освіти (світоглядно-інтелектуальні показники засвоєних знань і навичок).

По-друге, сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики представлені єдиним комплексом політико-правових, соціокультурних і філософсько-світоглядних аспектів, що створюють умови для формування високоосвіченої професійно-конкурентної особистості в умовах державної регуляторної політики. У адміністративно-правовому

розумінні сутністю якості вищої освіти вважаємо встановлені нормативні критерії щодо надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти, які створюють адміністративно-правові умови для належної високопрофесійної і світоглядної підготовки фахівців різноманітних галузей. Адміністративно-правовим змістом якості вищої освіти вважаємо форми і методи адміністративно-правового регулювання надання і отримання освітніх послуг за встановленими якісними критеріями знань і фахових навичок, що виступає механізмом державного регулювання підготовки високофахових професіоналів в умовах національної і зарубіжної ринкової конкуренції у сфері праці.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Генеза та сучасний стан адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти

Законодавче забезпечення регулювання суспільних відносин розвивається у тандемі зі змінами і динамікою у різних сферах суспільного буття. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України спричинила динамічну суспільну мобільність, наслідком якої став масовий виїзд молоді за кордон, коли вибір вищих навчальних закладів для подальшої освіти здійснюється здебільшого не на користь українських вишів. У таких умовах якість вищої освіти стала індикатором конкурентоздатності націй і народів у всіх сферах людської діяльності. Безперечно, якість вищої освіти значною мірою залежить від рівня економічного розвитку держав, проте наявність науково-педагогічних традицій і інтелектуального фундаменту попередніх поколінь надають можливість прогнозувати подальший розвиток вищої освіти. З урахуванням історичних традицій при оптимальному використанні наявного науково-педагогічного потенціалу головним вектором забезпечення якості освіти в державі стає ефективна освітня політика, де адміністративно-правове регулювання забезпечення якості освіти виступає ключовим інструментом її забезпечення.

Слід зазначити, що якість вищої освіти стала об'єктом адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення конкурентоздатності національних вишів у різних країнах. Ефективне правове забезпечення дозволяє налагоджувати функціонування вищої школи в обставинах, коли ослабло державне регулювання і скоротилися державні витрати на одного студента, але при цьому зросли вимоги ефективності суспільних витрат на цілі навчання [218]. Одночасно розширилися сфера транснаціональної освіти і недержавний сектор вищої освіти. На вирішення проблеми підвищення якості впливає і

загальносвітове зближення наукового потенціалу, обмін знаннями, технологіями, розвиток міжнаціональних інститутів і кооперації [69], у контексті чого адміністративно-правове регулювання відповідних суспільних відносин виступає чинником розвитку, або уповільнення прогресивних тенденцій у вищій освіті загалом.

Варто зазначити, що дані процеси пройшли відповідні етапи генези як у країнах Європейського Союзу, так і в інших розвинених країнах, а також в Україні. Приміром, як слушно зауважують дослідники [172, с. 5], в об'єднаній Європі важливим кроком у підвищенні рівня вищої освіти в регіоні було впровадження програми ERASMUS (1987 рік), метою якої було розширення академічної мобільності та міжуніверситетської кооперації, поглиблення співпраці між закладами вищої освіти та підприємствами, поширення ефективних освітніх технологій, в тому числі, запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЕКТС).

Створення єдиного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО, European Higher Education Area), ініційоване Сорбонською [226] та Болонською деклараціями [242], загострило проблему підвищення якості та конкурентоздатності європейської освіти на основі поглиблення міжнародної кооперації, інтенсифікації студентської і викладацької мобільності, розвитку загальноєвропейської системи забезпечення якості. Були розроблені та впроваджені ефективні інструменти: європейські стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в ЄПВО, «Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти (ENQA)», «Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності (ENIC)», «Мережа національних центрів академічного визнання (NARIC)», «Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR)», міждержавні дослідницькі проекти тощо [172, с. 5].

Дослідники [51, с. 45] звертають увагу на той факт, що появу потреби підвищення якості освіти викликала інтернаціоналізація вищої освіти, яка стала «...відповіддю на виклики глобалізації і стосується всіх компонентів навчального процесу від навчальних програм, процесу викладання та

дослідження до мобільності викладачів і студентів, різноманітних форм наукового співробітництва тощо» [228]. «Інтернаціоналізацію вищої освіти» (ІВО) розуміють як стратегічний та організаційний підхід до запровадження міжнародного виміру в усі аспекти функціонування цієї системи, що передбачає досягнення нової якості процесу та результату її діяльності» [128]. Щодо особливостей ІВО дуже підходить вислів Ф. Альтбаха, Л. Райсберга, Л. Румбле, згідно з яким «...інтернаціоналізація значною мірою перестала бути маргінальною, випадковою або спеціалізованою діяльністю й перетворилася на більш централізований, ретельно організований, і вдумливий компонент інституційної дії, а університети по всьому світу переходять від реактивної до проактивної позиції в цьому питанні» [211].

Звертаючись до витоків проблеми розвитку систем управління якістю (СУЯ) освіти, слід, перш за все, згадати еволюцію цих систем у сфері виробництва: система управління якістю (Тейлор, 1905 р.), система статистичного (вибіркового) управління якістю (1924 р.), концепція тотального контролю якості – TQC (Total Quality Control, 1950 р.), теорія тотального менеджменту якості – TQM (Total Quality Menedgment, 1980 р.), міжнародні стандарти системи якості ISO 9000 (1987 р.), міжнародні стандарти системи якості ISO 14000 і QS 9000 (1990-ті рр.), методи самооцінки за моделями премій з якості.

Щодо особливостей оцінки якості вищої освіти провідну роль у застосуванні стандартів якості зіграло прийняття відповідної настанови ІWA2:2007: «Quality management systems – Guidelines for the application of ISO 9001:2000 in education».

На інституційному рівні управління якістю вищої освіти розглядається як складова управління навчальною організацією поряд з такими видами як управління фінансами, управління матеріальними ресурсами, управління персоналом тощо [168, с. 36]. При цьому системи управління якістю освіти у ЗВО мають свою ретроспективу.

Становлення систем якості в освіті розпочалося в 1950-х роках під впливом ідей автора книги «Комплексне управління якістю» А. Фейгенбаума (США), який вважав, що на якість впливає безліч чинників, якими треба управляти на всіх етапах виробництва, а для управління треба встановити взаємозв'язок зі всіма підрозділами, які беруть участь в управлінні якістю. Так, у системі вищої і середньої спеціальної освіти України, з кінця 70-х років ХХ ст., створювалися і досить ефективно використовувалися оригінальні комплексні системи управління якістю підготовки фахівців ЗВО [168, с. 37].

Дослідники констатують, що на початку 80-х років ХХ ст. американський вчений у галузі менеджменту і математичної статистики Е. Демінг 1982 року розробив цикл безперервного удосконалення якості, відповідно до якого необхідно постійно проходити усі чотири етапи циклу постійного вдосконалення (циклу Демінга) – планування, виконання, контроль, коригування. Відповідно до циклу Демінга управління якістю вищої освіти передбачає чотири етапи: планування якості, забезпечення якості, контроль якості, коригування (поліпшення) якості. Такі етапи управління якістю вищої освіти відповідають міжнародному стандарту ISO, який трактує управління якістю як частину менеджменту [168, с. 37].

Загалом розвиток національних систем забезпечення якості вищої освіти в Європі можна розділити на кілька етапів. До середини 1990-х рр. в Європі вже були країни, в яких були розроблені механізми оцінки якості, але були й такі, де цього не було (наприклад Німеччина). З кінця 1990-х рр. масштаби роботи по їх створенню розширилися [240]. На самому початку 2000-х рр. було порушено питання про порівняння систем забезпечення якості, наявних в різних країнах. Формування порівняльних систем передбачає впровадження вироблених в 2003-2004 рр. рекомендацій. Незважаючи на тенденції до щораз глибошої кооперації та інтеграції, національний рівень залишається впливовим в Європі. За 2005 р. закріплений статус – «середина шляху» Європи до загального освітнього простору [222]. Тому в травні 2005 р. підведені проміжні підсумки по реалізації завдань «Берліна-2003» [69, с. 133]. У більшості країн незалежні

органи забезпечення якості вищої освіти були сформовані до травня 2005 року. Так, для ряду країн (Німеччина, Литва, ін.) саме участь в Болонському процесі та введення нових програм навчання бакалаврату та магістратури стало стимулом для інституціоналізації незалежного зовнішнього оцінювання [143, с. 19]. Багато країн вже мають відповідні офіційно засновані агентства, в деяких вони поки тільки створюються. При цьому варто звернути увагу на той факт, що сьогодні зовнішня оцінка проводиться національними органами, а не європейськими або загальносвітовими. Як і раніше масштаб, цілі і завдання їх діяльності різні [69, с. 134].

Водночас слід зазначити, що у «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI ст.» [246] (яка була прийнята на Всесвітній конференції з вищої освіти, що відбулася в Парижі у 1998 р.) подано власну нормативну версію тлумачення поняття якості вищої освіти, що представляється у контексті багатовимірного явища, котре охоплює увесь функціональний спектр та види освітньої діяльності, до яких віднесено такі види, як якість освітніх і академічних програм, рівень наукових досліджень та стипендіальних програм, кадровий потенціал, структура студенського середовища, матеріально-технічне оснащення та комплекс будівель з профільним обладнанням, а також особливості академічного середовища. У даній Декларації вказується, що головне значення для забезпечення високої якості освіти має баланс між внутрішньою сомооцінкою та зовнішньою оцінкою, що здійснюється незалежними спеціалізованими міжнародними експертами з дотриманням процедур публічності.

Першим кроком до забезпечення якості вищої освіти в Україні стало запровадження ліцензійно-акредитаційної моделі її оцінювання. Національна система оцінювання якості надання освітніх послуг вищими навчальними закладами набула свого законодавчого оформлення ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України «Про акредитацію вищих навчальних закладів» від 1 червня 1992 р. № 303. У подальшому було розроблено процедури ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів. Від того часу було

впроваджено принцип повної підконтрольності цього процесу Міністерству освіти України. Вчені наголошують, що «... При цьому одним з основних принципів акредитації вищих навчальних закладів було проголошено «орієнтацію на передові стандарти якості вищої освіти, що регулярно поновлюються». Вперше було визначено, що ліцензування надає право вищому навчальному закладу на провадження освітньої діяльності. Атестація призначена для визначення відповідності освітньої діяльності закладу освіти державним вимогам до якості освіти відповідного рівня і надавала право на видачу дипломів державного зразка. Сертифікація засвідчувала визнання державними органами відповідності показників підготовки фахівців у вищому навчальному закладі світовим стандартам. Така система ліцензування та акредитації діяла до 1996 року. Вона працювала від імені Міністерства освіти України і не передбачала залучення громадськості до процесів ліцензування та акредитації. Нормативи та процедури розгляду справ у цей період були достатньо розпливчастими і багаторазово змінювались, і ніяк не орієнтувались на якісний аспект освітньої діяльності» [67, с. 47].

У середовищі науковців і дослідників існують різні точки зору стосовно періодизації розвитку публічного адміністрування у сфері освіти в Україні. Приміром, О. Жабенко виділяє такі основні періоди й етапи еволюції системи державного управління освітою: «... 1946-1959 рр. – період повоєнного відновлення системи освіти та управління нею; 1959-1991 рр. – період розвитку державного управління освітою при «побудові розвиненого соціалізму», в якому виділено етапи: 1959-1965 рр. – етап пошуків нових форм і методів державного управління; 1965-1991 рр. – етап жорсткої (абсолютної) централізації, посилення авторитарних, бюрократичних методів управління; 1991-2001 рр. – період формування нової моделі державного управління» [52, с.11;146].

Л. Прокопенко виділяє п'ять основних етапів розвитку системи управління освітою в Україні: перший – інституціональний (охоплює час з моменту формування первісної общини (35-40 тис. років тому) до формування

держави (IX ст.)); другий етап у розвитку управління освітою розпочинається з утворенням Давньоруської держави і триває до другої половини XVIII ст.; третій етап охоплює другу половину XVIII – початок XX ст.; четвертий етап – це період 1917 – 1991 рр.; та п'ятий етап – від серпня 1991 р. по теперішній час [146].

Слід констатувати, що погляди дослідників щодо існування різних теорій у відборі і структуруванню якості вищої професійної освіти були обумовлені необхідністю представлення змісту освіти відповідно до вимог науки, виробництва, суспільного розвитку. Упродовж минулого століття науковці здійснювали пошук відповідних моделей аналізу змісту (ключові компетенції, компоненти соціального досвіду, культурологічний підхід). Пошук і формулювання засад для конструювання нового змісту був наповнений суб'єктивними підходами, що відображали теоретико-методологічні позиції, професійні інтереси, світоглядні настанови та пізнавальні установки окремих дослідників. Розвиток наукової думки щодо якості освіти характеризувався такими особливостями, коли кожен із підходів носив аксіоматичний характер за своєю природою, приймається апріорно, а всі наступні дії ставали продовженням як розгортання даного підходу. Однак, як наголошує Н. А. Фоменко, якщо підхід починає претендувати на право називатися методологією конструювання змісту освіти, то до нього пред'являються нові вимоги: відхід від суб'єктивності та обґрунтування закономірностей на основі культурно-історичного підходу, що дозволяє розглядати зміст освіти у різних культурних площинах, представляючи об'єкт системно і цілісно [184, с. 76].

Враховуючи напрацювання вищезгаданих вчених стосовно періодизації розвитку системи освіти в Україні загалом, Н. В. Опар пропонує виділити такі етапи становлення системи забезпечення якості вищої освіти в Україні [131, с. 228]: I. Початковий – 1991-1996 рр. Пов'язаний із розпадом Радянського Союзу та початком реформування освітньої системи. У цей період сформувалася нова система державного управління освітою загалом, відбувся процес її становлення. У кінці 1992 року під час проходження I-го з'їзду

педагогічних працівників України затвердили Державну національну програму: «Освіта (Україна XXI століття)» програму схвалили Уряд і Президент України, відповідно головні напрями Програми заклали інституційні зміни всієї освітньої системи, що включила у себе дошкільні програми – і до системи підвищення кваліфікації спеціалістів. Також на цьому етапі відбулося запровадження ліцензійно-акредитаційної моделі оцінювання якості вищої освіти (1.06.1992 р.); утворення Державної акредитаційної комісії (жовтень 1995 р.).

II. Інституціоналізація системоутворюючих органів з оцінки якості вищої освіти. Даний період характеризується структурно-організаційними змінами у системі вищої освіти у період 1997-2000 рр. – прийняття Конституції України та нової редакції Закону України «Про освіту». У цей період відбувався бурхливий розвиток системи вищої освіти в Україні. Значно зросла кількість закладів вищої освіти (ЗВО) за рахунок створення приватних ЗВО. З'явилися багато нових спеціальностей.

III. Розвиток нормативно-правової бази освітньої діяльності та системи ліцензування та акредитації ЗВО набув своєї динаміки у період 2001-2005 рр. Зокрема у цей час у 2001 р. було прийнято «Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах». Процес ліцензування та акредитації став унормованим, упорядкованим та набув системного характеру. У 2002 р. прийнято Закон України «Про вищу освіту», який регламентував основні вимоги до системи вищої освіти.

IV. Важливим етапом розвитку законодавчого забезпечення якості вищої освіти стало підписання Болонської Декларації. Реформування системи вищої освіти у зв'язку із переходом на європейські освітні стандарти: «... впровадження ступеневої системи, стандартів і рекомендацій забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог міжнародної організації «Європейська мережа забезпечення якості», введення європейської кредитно-трансферної системи, додатку до диплома європейського зразка, набуття урядового членства

в Європейському реєстрі із забезпечення якості, що відбулося у період 2006-2013 рр. У 2008 р. була запроваджена система зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) до вступу у ЗВО». У період з 2006 по 2009 рр. здійснювалися спроби експериментального запровадження автономії університетів. Повністю процес інтеграції до європейської системи вищої освіти повинен був завершитися до 2010 року. Проте деякі умови було виконано значно пізніше.

V. Сучасний – починаючи із 2014 рр.і до сьогодні. Позначений модернізацією системи вищої освіти України із врахування європейської системи стандартів та сертифікації, ухваленням «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про освіту» у новій редакції. Ці документи визначають основні стратегічні напрями розвитку системи вищої освіти та державної політики у сфері освіти загалом. В цей період в Україні, як і в цілому світі, гостро акцентується увага на якості вищої освіти. Зокрема, проводиться робота щодо створення системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) [131, с. 229].

Таким чином, можна констатувати, що розвиток системи забезпечення якості вищої освіти пов'язаний з інституційним становленням системи вищої освіти в Україні та прийняттям важливих нормативно-правових актів. Погоджуємось із дослідниками [131, с. 229] у тому, що пріоритетними напрями становлення вітчизняної системи забезпечення якості вищої освіти сьогодні є прийняття та реалізація загальної стратегії розвитку вищої освіти України в умовах євроінтеграції, що на наш погляд, напряду залежить від ефективного адміністративно-правового регулювання.

У контексті вищенаведеного варто звернути увагу на періодизацію розвитку адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти, яка наводиться М. О. Русиним [154, с. 105]:

– I етап (друга половина XVI ст. – 30-ті рр. XX ст.) – від періоду зародження вищих навчальних закладів на українських землях та зародження системи державних органів управління вищою освітою до періоду управління освітою органами Тимчасового робітничо-селянського уряду України, становлення радянської системи державного управління вищою освітою;

– II етап (1930-ті рр. – 1991 р.) – від ствердження та вдосконалення радянської системи державного управління вищою освітою до здобуття Україною незалежності та становлення власної системи державного управління вищою освітою;

– III етап – 1991–1992 рр. У цей період відбувається початок розбудови незалежної держави, відлік всіх процесів реформування державного управління (в тому числі й у сфері вищої освіти). Прийнято Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р.;

– IV етап – 1992–2001 рр. Перша реформа вищої освіти, в тому числі і щодо її правового регулювання. Проведено I Всеукраїнський з'їзд працівників освіти України, який схвалив концепцію «Освіта (Україна XXI століття)», яка в подальшому була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. як Державна національна програма. Започатковано відхід системи вищої освіти від пострадянського типу до європейського, що супроводжувалося розробленням відповідної нормативно-правової бази;

– V етап – 2001–2011 рр. Друга реформа вищої освіти. Проведено II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти України. Президентом України затверджено Національну доктрину розвитку освіти. Розроблено базовий документ щодо правового регулювання вищої освіти – Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.). Україна стала учасником Болонського процесу;

– VI етап – 2011 р. і дотепер. Третя, європейська реформа вищої освіти, яку розпочато проведенням III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. Введено в дію Національну стратегію розвитку освіти на 2012–2021 рр. На її виконання протягом понад двох років відбувалося напрацювання проекту

Закону України «Про вищу освіту» за європейськими вимогами, який було прийнято 01.07.2014 р.

Слід зазначити, що дана періодизація критеріально відрізняється від наведеної вище у першу чергу на основі бачення ролі і значення державного управління системою вищої освіти у контексті посилення регуляторного впливу щодо якості освітніх послуг.

Інші вчені пропонують розуміти генезу адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти у контексті запровадження стандартів якості. Зазначений вчений виділяє три основних етапи розвитку даного процесу, зокрема:

- латентний (20-ті рр. ХХ ст. – 1992 р.) – створення передумов для стандартизації, формування теорій змісту освіти. Нижня межа визначена з моменту появи теорії курікулума, підставою для обґрунтування верхньої межі є введення Державного стандарту в Україні як законодавчої норми;

- інституційний (1992 – 2002 рр.) – застосування номінаційно в дидактиці терміну «стандарт освіти» та введення його в законодавчо;

- концептоутворюючий (2002 – 2011 рр.) – формування теорії стандартів освіти, обґрунтування принципів дослідження цієї теорії [184, с. 77].

У загальноєвропейському вимірі критеріями виокремлення етапів розвитку досліджуваного феномену виступають такі його сутнісні ознаки, як формування європейського виміру методології ЗЯВО, структурних та змістових компонентів, стандартизації та легітимізації процесів забезпечення якості діяльності вишів у ЄПВО. Діахронно-порівняльний аналіз широкої сукупності першоджерел, а саме: «... політичних документів, аналітичних доповідей міжнародних організацій, що є суб'єктами процесу ЗЯВО, дозволили констатувати, що етапами розвитку досліджуваного процесу є такі: 1) етап розробки й експериментальної перевірки методології та процедур ЗЯВО у європейському регіоні (1991–1997 рр.) – підготовка та проведення пілотних експериментів, спрямованих на розробку та запровадження єдиної методології ЗЯВО у європейському регіоні, яка повинна бути відкритою для адаптації до

національних її варіантів; 2) етап інституалізації європейського виміру ЗЯВО (1998–2005 рр.) – утворення міжнародних агенцій ЗЯВО, визначення принципів та змісту їх діяльності. Започаткування EQAF як постійно діючої трибуни для обговорення проблем розвитку інтернаціоналізації ЗЯВО у політичному, науковому та методичному форматах; 3) етап стандартизації європейського виміру ЗЯВО (2005– 2015 рр.) – розробка та затвердження на Бергенському саміті BFUG «Стандартів і рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG) (2005), утворення Європейського реєстру агенцій забезпечення якості вищої освіти (EQAR) як інструменту стандартизації діяльності національних агенцій ЗЯВО; 4) етап легітимізації європейського виміру ЗЯВО (з 2015 р. – дотепер) – затвердження нової редакції ESG (Среван, 2015), «Європейського підходу до забезпечення якості спільних програм», перетворення європейського виміру ЗЯВО на провідний чинник модернізації ЄПВО відповідно до потреб соціально-економічного, суспільно-політичного та культурно-освітнього розвитку регіону» [160, с. 60; 78].

У контексті генези формування правових засад регулювання якості вищої освіти у загальноєвропейському контексті слід зазначити, що початок процесу ліцензування і акредитації перебував у відносному вакуумі щодо використання міжнародної практики, з урахуванням власної національної системи понять і принципів, а також процедур, документального масиву. У цьому контексті Україна була у певній ролі першопрохідцем, оскільки досвід апробації базувався на майже повній відсутності функціоналу у цій сфері. Як зазначають дослідники: «Розуміння необхідності інтеграції України у світовий і, зокрема, європейський освітній простір вимагало руху до загальноприйнятих міжнародних засад ліцензійно-акредитаційної діяльності» [67, с. 48].

Вітчизняна система державного контролю за якістю вищої освіти сформувалась у 90-х рр. минулого століття на основі ліцензійних та акредитаційних процедур. Останні викликали постійну критику науково-педагогічної громадськості за надмірну бюрократизацію, дискримінаційність, формалізований характер оцінювання освітньої діяльності ВНЗ, необґрунтоване

ускладнення ліцензійних умов тощо. Основною причиною цих негараздів була монополія держави на ліцензійно-акредитаційний процес, організація якого згідно тогочасного освітнього законодавства, входила до компетенції центрального органу виконавчої влади в галузі освіти. Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (від 17.01.2002 р. № 2984-III) винятково МОН України надавав дозвіл на проведення ліцензійних та акредитаційних процедур, призначав експертів, відповідав за проходження справ із ліцензування та акредитації, затверджував остаточне рішення, оскільки міністр освіти і науки України одночасно очолював Державну акредитаційну комісію (ДАК України).

Крім того, в підпорядкуванні очільника освітнього відомства знаходились департамент ліцензування та акредитації, Державна інспекція навчальних закладів, до основних функцій яких належав контроль за якістю вищої освіти. І ліцензування, і акредитація в Україні здійснювались за ініціативою вишів. На підставі самоаналізу результатів власної освітньої діяльності, погодження з місцевими органами управління освітою, регіональними експертними радами ВНЗ звертався до Міністерства освіти і науки України (МОН України) із проханням про проведення відповідних процедур і надання права «розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації» (ліцензування), «провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації» (акредитація) [58], за певним ліцензованим обсягом. У разі позитивного рішення призначалась експертна комісія для проведення ліцензування (акредитації) безпосередньо на базі вишу, де передбачалось здійснювати підготовку фахівців (проходив освітній процес) [21, с. 32].

Розвиток системи ліцензування і акредитації почався з того, що даний процес формалізовувався з широкого залучення фахових спеціалістів та профільних інститутів громадянського суспільства до напрацювань у даній сфері. З цією метою було створено Державну акредитаційну комісію на чолі з Міністром освіти України (жовтень 1995 р.), у продовження чого було затверджено Положення про неї та її персональний склад, а також Положення про ліцензування закладів освіти та Положення про акредитацію вищих

закладів освіти (лютий 1996 р.). Головним фінальним етапом реформування освітньої системи стало ухвалення нової редакції Закону України «Про освіту» в березні 1996 року. За твердженням дослідників, з того часу в Україні почала своє функціонування новоутворена система ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів, яка, на погляд вчених, характеризувалася такими основними параметрами:

« - створено формально незалежну державно-громадську систему ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів;

- основною ланкою системи ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів стали фахові ради за напрямками підготовки, центральними фігурами в цих процесах виступали їх експерти;

- критерії ліцензування та акредитації кілька раз змінювались у напрямку ускладнення і більшої регламентації;

- провідну роль в організації ліцензування та акредитації відіграло відповідне управління Міністерства освіти України» [67, с. 48].

На відміну від світової акредитаційної практики в Україні функціонувала багаторівнева система контролю за якістю освітньої діяльності ВНЗ. А тому роботою експертної комісії ліцензійно-акредитаційні процедури не завершувались. За підсумками ліцензійної (акредитаційної) експертизи комісія готувала експертний висновок, який разом із ліцензійною (акредитаційною) справою передавався на розгляд фахової експертної ради Акредитаційної комісії України. По суті, подальші процедури мали вкрай формалізований характер, оскільки пов'язані були винятково з вивченням наданої вищим документації: копії статутних документів, ліцензій (сертифікатів про акредитацію), дозволів, довідок, самоаналізу, висновку експертної комісії. Остаточне рішення про ліцензування (акредитацію) ухвалювалось на засіданні Акредитаційної комісії України, членами якої були переважно чиновники МОН України, інших міністерств і відомств, ректори провідних ВНЗ.

Основна мета ліцензійних (акредитаційних) процедур зводилась до звичайного адміністрування: затвердження рішень експертних рад, надання

дозволу на освітню діяльність, погодження ліцензованого обсягу на підготовку фахівців із вищою освітою. За таких умов механізми ліцензування (акредитації) вишів набули бюрократичних ознак і не виконували власних функцій, пов'язаних з об'єктивним оцінюванням вишів.

На існуючі недоліки в системі державного контролю якості вищої освіти неодноразово вказували керівники ВНЗ, представники науково-педагогічної громадськості. Зокрема, на думку В. Ярового, налагодженню дієвих механізмів контролю якості вищої освіти в Україні заважають брак чітких критеріїв оцінювання освітньої діяльності ВНЗ, суб'єктивізм і непрозорість у прийнятті рішень тощо: «Про недосконалість нинішньої системи ліцензування й акредитації свідчить також ігнорування членами експертних рад, які за короткий час встигають лише поверхово переглянути справу, висновків експертних комісій (останні призначаються наказом МОН України для проведення акредитаційно-ліцензійної експертизи безпосередньо у навчальному закладі). У цьому зв'язку постає питання про доцільність існування двох колегіальних органів, які щодо одного й того ж питання виносять протилежні рішення. Така практика оголошення рішень експертних рад ДАК – в усній формі, без будь-яких пояснень – унеможлиблює їх оскарження, породжує безвідповідальність членів ради» [207;21, с. 33].

Колектив науковців зі сфери проблем оцінки якості вищої освіти, здійснюючи аналіз перших років функціонування системи ліцензування і акредитації, прийшов до висновку про те, що професійний кадровий потенціал був відсутній, що вплинуло на повільність розвитку системи оцінки якості.

Зокрема такі дослідники, як С. Калашнікова та В. Луговий з цього питання слушно наголошують, що «... створена система з самого початку стала вимагати постійних зусиль навчальних закладів, залучення до цього процесу чималих інтелектуальних, фінансових та часових ресурсів, певної спеціалізації у цій сфері частини науково-адміністративного персоналу. Фактично ця діяльність не стільки сприяла реальному забезпеченню якості, скільки шляхом виконання формальних умов демонструвала «відданість» декларованим

правилам гри». Зазначені дослідники наголошують, що «... можна говорити про формування феномена «ліцензійно-акредитаційного менеджменту», принаймні, в тих навчальних закладах, які обрали активні стратегії відкриття та розвитку нових напрямів та спеціальностей підготовки» [67, с. 48].

Науковці наступним чином характеризують особливості становлення ліцензування і акредитації: «... кращою характеристикою тодішнього механізму діяльності системи ліцензування та акредитації був бурхливий розвиток в 1996-2000 роках системи вищої освіти України. Навчальні заклади прийняли виклик суспільства, в якому істотно збільшився інтерес до вищої освіти, а державні органи легітимізували їх діяльність. Упорядкування системи ліцензування та акредитації посилювало позиції державного апарату. За законами розвитку бюрократизму, підконтрольний апарату процес постійно ускладнювався, а процедури контролю набували нових вимірів. Запровадження в цей період нових і більш складних правил ліцензування не завадило абсолютній більшості навчальних закладів різних форм власності безвідносно до якості їх діяльності успішно подолати цей бар'єр, а потім і здобути право на видачу дипломів державного зразка (пройти акредитацію). Після прийняття Положення про акредитацію 2001 року та Закону «Про вищу освіту» на початку 2002 року гостро постала проблема подальшого розвитку нормативної бази контролю освітньої діяльності. Одним з найбільш актуальних питань цього періоду стала підготовка оновленого Положення про ліцензування, яка не була легким завданням. Основна складність полягала в необхідності узгодження норм проекту Положення з численними законодавчими та нормативними актами, а також з позиціями деяких органів державної виконавчої влади з різним розумінням понять про освіту, освітні послуги та їх ліцензування. Вчені наголошують, що подібний «плюралізм» вкотре повторюється знов. Після тривалої підготовчої роботи 29 серпня 2003 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг», якою були затверджені Порядок ліцензування освітніх послуг та нове Положення про Державну акредитаційну комісію. Ухвалення цих документів завершило

розпочатий в 2000 році процес модернізації ліцензійно-акредитаційної справи» [67, с. 48].

Після приєднання до Болонського процесу Україна не виконала своїх зобов'язань і не створила національну систему гарантування якості вищої освіти, яка б відповідала європейським стандартам. Замість цього було збережено застарілу командно-адміністративну модель, що ґрунтувалась на засадах централізованого управління, формалізованого оцінювання, дискримінаційності, непрозорості ухвалення управлінських рішень, корпоративності тощо. Таким чином сформована в Україні модель ліцензування й акредитації не відповідає принципам академічної автономії, відкритості та прозорості оцінювання освітньої діяльності ВНЗ, а тому потребує докорінних змін. У новому Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII застосовано принципово нові підходи до забезпечення якості підготовки фахівців. Не випадково в цьому документі якість вищої освіти визначається як: «... рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти». Крім того, введено поняття «якість освітньої діяльності», під яким розуміється «рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» [21, с. 33].

Слід зазначити, що у цей період вперше на законодавчому рівні закріплено поняття «система внутрішнього забезпечення якості», що становить собою єдність певних процедур і заходів ВНЗ. Оскільки всю відповідальність за надання якісних освітніх послуг покладено на вищі навчальні заклади, останні згідно з новим Законом «Про вищу освіту» повинні самостійно визначати принципи і процедури забезпечення якості вищої освіти; проводити моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм, за якими вони здійснюють підготовку фахівців; щорічно оцінювати здобувачів вищої освіти, науковопедагогічних працівників і регулярно оприлюднювати результати таких

оцінювань; розробляти та впроваджувати інформаційні системи для ефективного управління освітнім процесом; забезпечувати підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, належний доступ до інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; на системних засадах запобігати та виявляти академічний плагіат тощо. Концептуальних змін зазнала в законі «Про вищу освіту» і система зовнішнього забезпечення якості. Перш за все функції ліцензування й акредитації ВНЗ було делеговано не МОН України, а Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти, колегіальному органу, який уповноважений реалізовувати державну політику в галузі забезпечення якості вищої освіти і до складу якого мають входити делеговані представники вишів усіх форм власності, Національна академія наук України (НАН України), працевластців і студентського самоврядування. По-друге, передбачено формування мережі незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, що сприятиме об'єктивності ліцензування й акредитації, підвищенню рівня довіри до вітчизняної вищої школи, її конкурентоспроможності [57;21, с. 34].

З цього приводу варто звернути увагу на позиції дослідників, які наголошують, що «... сьогодні в українській системі вищої освіти відбувається пошук механізмів здійснення інтернаціоналізації системи ЗЯВО в контексті гармонізації національного та європейського контекстів». У цьому контексті слушною є думка Ю. Тайхлера [241], зокрема щодо: «... виокремлення двох напрямів в інтернаціоналізації ЗЯВО: перший – стосується співробітництва та мобільності й реалізується за допомогою міжнародних програм ERASMUS і TEMPUS. Саме цей напрям є домінуючим в Україні; другий – спрямований на посилення інтеграції та зближення стандартів європейської вищої освіти і пов'язаний зі створенням Європейського простору вищої освіти. Другий напрям є не менш важливим для України, оскільки здатен запобігти ризикам інтернаціоналізації, серед яких «відтік мізків», «відтік» абітурієнтів, комерціалізація освітніх програм, ризик бути «англосаксонізованими, англо-американізованими чи вестернізованими» [241, с. 104].

Розвиток сучасного законодавчого забезпечення адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти в Україні наразі пройшов наступні етапи: «... 2014 рік – Закон України «Про вищу освіту» (нова редакція); 2015 рік – Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (нова редакція); 2017 рік – Закон України «Про освіту» (нова редакція); «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»; «Про фахову передвищу освіту»; «Про освіту дорослих»; «Про національну систему кваліфікацій»; «Про особливості публічних закупівель у сфері освіти»; «Про внесення змін до Бюджетного, Податкового та Митного кодексів України (окремо)».

Узагальнюючи регуляторний вплив та системоутворюючі функції законодавчих актів у сфері якості вищої освіти І Єременко виділив провідні тенденції сучасного розвитку законодавства, зокрема після набуття чинності законодавчих актів у 2017 році, серед яких:

«... - подальша модернізація нормативно-правової бази інтернаціоналізації ЗЯВО;

- інституалізація ЗЯВО на національному рівні у формі незалежної національної агенції, членами якої є обрані згідно з Законом України «Про вищу освіту» представники всіх стейкхолдерів;

- незабезпечення МОН України повноцінного передання повноважень ЗЯВО національному агентству (НАЗЯВО), створеному згідно з Законом України «Про вищу освіту»;

- недовіра академічної громади до НАЗЯВО як інституції, що здатна вирішити проблеми забезпечення якості відповідно до європейських вимог, затверджених у «Європейських стандартах та рекомендаціях забезпечення якості вищої освіти у ЄПВО»... » [51, с. 53].

Слід зазначити, що згідно із Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки, презентованою Міністерством освіти і науки України [177], одним з головних пріоритетів удосконалення адміністративно-правового забезпечення якості освіти є розробка нормативно-правового забезпечення започаткування діяльності незалежних центрів оцінювання якості вищої освіти

за професійним спрямуванням відповідно до стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти (ESG).

Таким чином, генеза та сучасний стан адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти є еволюційним процесом формування законодавства та організаційно-правових механізмів, що забезпечували функціонування інституцій, які здебільшого були побудовані на зарубіжному досвіді. Спорадичні етапи адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні до набуття незалежності (окрім періоду перебування України у складі СРСР) в цілому відображають реалізацію європейських цінностей оцінювання якості освіти, особливо під час перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини. Інноваційне формування законодавства у цій сфері суспільних відносин відбулося вже у період розбудови незалежної Української держави. У цей період виділяємо три основні етапи розвитку законодавства: 1) 1991 – 2008 (до приєднання до Болонського процесу); 2) 2008 – 2014 (до утворення НАЗЯВО); 3) з 2014 – дотепер.

2.2. Адміністративно-правові основи інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти

На сучасному етапі модернізації законодавчого забезпечення адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти основним нормативно-правовим актом, що унормовує цей процес, є: «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» [177]. В даному документі визначено стратегічні й операційні цілі та завдання покращення якості вищої освіти України до 2031 року. Першою стратегічною ціллю у даному акті визнано потребу забезпечення якості і доступності вищої освіти для різних верств населення, яка містить відповідні операційні цілі системи вищої освіти (далі – СВО). Серед оперативних цілей слід виділити такі, як розбудова дієвої системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення і «... моніторингу якості СВО;

розбудова системи державних стандартів СВО на основі кваліфікаційних вимог і забезпечення відповідності змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни; удосконалення системи професійної орієнтації та конкурсного відбору вступників; матеріально-технічне забезпечення та модернізація лабораторної бази закладів вищої освіти (ЗВО) на світовому рівні; забезпечення доступності й інклюзивності вищої освіти; впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті; забезпечення гендерної рівності у сфері вищої освіти» [177].

У «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» приділено значну увагу такому напрямку як забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою. Для реалізації такого напрямку у Стратегії пропонується посилити розбудову ефективної системи прогнозування необхідності у спеціалістах з вищою освітою на фаховому ринку праці. Також держава визнає потребу у створенні механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці.

Варто зазначити, що однією з найважливіших цілей у розвитку якості вищої освіти в Україні у даному стратегічному документі визнано забезпечення покращення системи управління освітою і забезпечення автономії ЗВО. Для реалізації даної мети, згідно з положеннями Стратегії, пропонується створити систему «... конструктивної управлінської взаємодії МОН України, ЗВО та зовнішніх стейкхолдерів. Заплановано надати належну увагу розвитку автономії ЗВО, а також забезпечити збалансування мережі ЗВО з урахуванням галузевих і регіональних пріоритетів та історичного надбання; фінансова стабілізація діяльності ЗВО». У комплексі з цими напрямами має функціонувати і підтримка переміщених закладів вищої освіти.

Пріоритетним напрямом удосконалення розвитку вищої освіти в Україні визнано потребу в інтенсифікації інтеграції науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни: «... розвиток інноваційної екосистеми вищої освіти; удосконалення фінансування та комерціалізації університетської науки; забезпечення фундаменталізації та універсалізації

освітньої підготовки через спільні проєкти наукових і освітніх установ; впровадження підходів SMART-спеціалізації та Індустрії 4.0 в освітні програми» [7, с. 115].

З урахуванням аналізу об'єктивних чинників у даній Стратегії належне місце відведено питанню розвитку кадрового потенціалу ЗВО, яке запропоновано реалізувати через такі заходи, як підвищення статусу викладача в суспільстві та забезпечення можливостей та стимулювання особистого професійного розвитку викладачів. Актуальним напрямом є також розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя, для чого запропоновано впровадження концепції «Навчання протягом життя»; розбудова гнучкої системи освіти дорослих. Комплексним елементом системи заходів, запропонованих в Стратегії, є: «... інтеграція у європейський і світовий освітній простір з урахуванням національних інтересів. Реалізація цього напряму передбачає організаційне забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній простір, а також інтернаціоналізація науково-освітнього процесу; активне залучення іноземних студентів до навчання в Україні» [177; 7, с. 115].

Відтак дана Стратегія є достатньо комплексним документом, що покликаний підвищити якість вищої освіти загалом. Водночас слід констатувати, що аналіз даної Стратегії та ознайомлення з науковими публікаціями, які надають наукову оцінку цьому документу дає підстави стверджувати, що Стратегія не містить положень щодо інституціоналізації і адміністративно-правового забезпечення реалізації дієвих механізмів забезпечення якості вищої освіти, її положення лише побіжно вказують на потребу розробки нормативно-правового забезпечення у цій сфері суспільних відносин.

Проте на законодавчому рівні, як справедливо наголошує В. М. Уложенко: «... незважаючи на поступову позитивну динаміку в модернізації уявлень про важливість забезпечення якості освіти, у тому числі й вищої, без сумніву, першочергове значення для реалізації означеної проблеми

мають відповідні адміністративно-правові норми, адже згідно з ч. 1 ст. 92 Конституції України засади регулювання освіти визначаються виключно законами України». Приміром, у Законі України «Про освіту» 1991 р. (втратив чинність) питання забезпечення якості освіти «... фрагментарно отримали розвиток лише завдяки прийняттю у 2014 р. нової редакції Закону України «Про вищу освіту», в якому в контексті його предмета регулювання, в окремому Розділі V вперше визначена система забезпечення якості вищої освіти, побудова якої є необхідною для подальшої інтеграції України до Європейського простору вищої освіти, активізації співробітництва з ЄС у сфері вищої освіти, зокрема, щодо підвищення її якості згідно зі ст. 431 Угоди про асоціацію 2014 р.» [144; 182, с. 115].

Нині, відповідно до ч. 1 ст. 5 нової редакції Закону України «Про освіту» 2017 р. [59], освіта нарешті на законодавчому рівні визнана: «... державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства», а серед базових і основних компонент і засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності названі: «... забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, державно-громадське управління та партнерство (ст. 6)». Окрім зазначеного у законах України «Про вищу освіту» 2002 р. та 2014 р. в встановлено, що: «... одним зі шляхів забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти є збереження і розвиток системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти (ст. 3)». Окрім цього, у Законі України «Про вищу освіту» 2014 р. подано складові нового механізму реалізації поставленого завдання щодо забезпечення якості вищої освіти – через створення системи забезпечення якості вищої освіти на чолі зі спеціалізованою інституцією – НАЗЯВО [182, с. 115].

Законом України «Про вищу освіту» 2014 р. уперше в практиці української вищої освіти встановлено положення щодо національної системи забезпечення якості, що: «... відповідає Стандартам та рекомендаціям із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Передбачається запровадження принципово нової моделі вимірюваної, порівнюваної, вірогідної

та конкурентоспроможної якості вищої освіти на основі компетентнісного підходу та відповідної культури безперервного вдосконалення якості вищої освіти на засадах незалежності, об'єктивності та прозорості, довіри і субсидіарності, партнерства і колегіальної відповідальності». Забезпечення якості вищої освіти базується на системній основі, що: «... передбачає наявність чітких, зрозумілих і взаємоузгоджених законодавчих норм, інституційних форм, організаційних механізмів і процедур, спрямованих на вибудовування та реалізацію відкритих і довірливих стосунків між державою та закладами вищої освіти задля реалізації їх спільної відповідальності за надання якісної вищої освіти та її розвиток відповідно до вимог суспільства» [187; 188, с. 366].

У процесі аналізу особливостей удосконалення адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти в Україні, Л. Пшенична звертає увагу на той процес, коли: «... 14 червня 2016 року Верховною Радою України прийнятий Закон України № 1415-VIII «Про внесення змін до закону України «Про вищу освіту» щодо Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти». Цей закон передбачає створення правових умов для забезпечення формування якісного складу Національної агенції з забезпечення якості вищої освіти, який буде здатний протистояти наявним у системі вищої освіти негативним явищам і сформувати в Україні нові механізми та стандарти якості вищої освіти. Реалізація положень закону дозволяє сформувати склад Національного агенства з якості вищої освіти з осіб, що мають бездоганну репутацію, високі особисті якості та професійні досягнення, вільно володіють українською та хоча б однією з найбільш поширених у Європі мов: англійською, німецькою, французькою, іспанською або італійською, адже діяльність Національного агенства передбачає залучення міжнародних експертів – професорів провідних іноземних університетів та експертів інституцій, що забезпечують якість вищої освіти в інших країнах, а також співпрацю з «Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти», зокрема з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо

підвищення якості вищої освіти в Україні, якісного складу, який буде здатний забезпечити початок його роботи. Одним словом: Законом передбачене вдосконалення вимог до членів цього агентства, і спонукає до того, щоб воно стало совістю вищої освіти» [149, с. 123].

Як уже зазначалося, в сучасному законодавстві України про вищу освіту визначені правові засади започаткування системи забезпечення якості вищої освіти, яка, за твердженням В.М. Уложенко: «... містить системи внутрішнього (на рівні ЗВО) і зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти та систему забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти». Зрештою з третьої спроби створена центральна спеціалізована інституція цієї системи – НАЗЯВО як постійно діючий колегіальний орган (Розпорядженням № 1063-р від 27.12.2018 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) затвердив його новий склад, а Розпорядженням № 71-р від 13.02.2019 р. – призначив голову НАЗЯВО), що: «... уповноважений реалізовувати державну політику у сфері забезпечення якості вищої освіти спільно з іншими суб'єктами, визначеними законодавством. Відтепер, з появою НАЗЯВО, а надалі й незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, залученням до оцінювання якості вищої освіти споживачів освітніх послуг – здобувачів вищої освіти та організацій роботодавців завдяки їх членству в НАЗЯВО закладаються основи для створення системи державно-громадського управління якістю вищої освіти». До суб'єктів, які залучаються до реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти, належать ЗВО усіх форм власності (наукові установи), адже здійснення підготовки здобувачів вищої освіти передбачає створення ними системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. ЗВО, Національна академія наук України (далі – НАН України) та п'ять національних галузевих академій наук також, за твердженням вищевказаного вченого: «... причетні до реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти через своїх представників в НАЗЯВО. Крім того, згідно зі ст. 12 Закону України «Про вищу освіту» 2014 р., до системи управління у

сфері вищої освіти, а отже, й управління її якістю належить КМУ, який через систему органів виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у сфері вищої освіти. Таким чином, в чинному галузевому законодавстві закладено основи для реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти на засадах державно-громадського управління та партнерства з елементами децентралізації» [182, с. 117].

Також і А. П. Волівач звертає увагу на адміністративно-правові особливості регулювання якості вищої освіти і зазначає, що: «... у процесі адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти на підзаконному рівні на сьогоднішній день держава організовує і контролює процес якісної підготовки випускників ВНЗ виконуючи процедури ліцензування діяльності та акредитації спеціальності за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до: «Постанови про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» [140], «Про внесення змін до Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах» та «Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг» ...» [139]. Вказаний автор наводить твердження про те, що: «... Згідно із законодавчою базою: – ліцензування – це державне визнання спроможності вищого навчального закладу розпочати діяльність, пов'язану із наданням освітніх послуг з певного напрямку за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення; – акредитація вищого навчального закладу – це державне визнання його статусу (рівня акредитації); – акредитація освітньої програми – це оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет: відповідності стандарту вищої освіти; спроможності виконання вимог стандарту та досягнення заявлених у програмі результатів навчання» [23, с. 234].

У процесі реалізації даних функцій дослідники звертають увагу на нормативно-регуляторні функції зазначених актів, зокрема: «... на підставі ст. ст. 13, 18 Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. визначені повноваження МОН України, галузевих державних органів, до сфери управління яких належать ЗВО та НАЗЯВО, які, на нашу думку, безпосередньо стосуються реалізації державної політики у сфері вищої освіти та забезпечення її якості». Повноваження МОН України спрямовані на: «... його участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, у тому числі щодо забезпечення її якості». Між іншим, варто зазначити, що провідним суб'єктом здійснення даної складової державної політики щодо освіти став новостворений спеціалізований орган – НАЗЯВО, який упровадив процедуру акредитації як основний засіб реалізації якості освіти. Загалом, як констатують дослідники, якщо «... виходить зі ст. ст. 12, 16-18 Закону України «Про вищу освіту» 2014 р., НАЗЯВО має відігравати особливу роль в системі забезпечення якості вищої освіти та в системі управління у сфері вищої освіти. Водночас зазначимо, що за галузевими державними органами, до сфери управління яких належать ЗВО, в чинному Законі України «Про вищу освіту» залишилися повноваження щодо аналізу якості освітньої діяльності підпорядкованих їм ЗВО, а отже, й щодо забезпечення якості вищої освіти, передбачені ще Законом України «Про вищу освіту» 2002 р. Звісно, за належної якості освітньої діяльності ЗВО рівень якості вищої освіти має бути адекватним вимогам, що встановлені законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг. Оскільки питання щодо запровадження єдиного підходу до підпорядкування державних ЗВО МОН України залишилося невирішеним, надання окремих повноважень щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти міністерствам (відомствам), до сфери управління яких належать ЗВО, видається логічним, особливо зважаючи на їх чисельність» [182, с. 118].

В цілому система нормативно-правових актів, встановлює порядок надання освітніх послуг в Україні, за умови збереження певного рівня

державного регулювання діяльності у галузі вищої освіти, на погляд дослідників, дає можливість: «... забезпечувати більшу відповідність освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки фахівців вимогам суспільного поділу праці в Україні та мобільності системи підготовки спеціалістів щодо ринку праці. Водночас аналіз нормативно-правових актів про вищу освіту свідчить, що, попри всю прогресивність нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи освіти, для них все ще характерна суперечливість, неоднозначність тлумачення, а також неможливість контролю виконання низки положень. Для вирішення проблем, що виникають у процесі управління якістю вищої освіти, потрібне подальше вдосконалення і розвиток правової бази. Важливим заходом щодо покращення якості освіти та управління нею є упровадження систем управління якістю у вищих навчальних закладах» [14, с. 135].

Вищезазначені форми та методи є важливими елементами адміністративно-правового забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти України, які вказують на те, у якому вигляді та яким чином (у який спосіб) компетентні органи державної влади можуть впливати на освітню діяльність зазначених закладів задля забезпечення її відповідності вимогам національного законодавства та провідним міжнародним стандартам, а також з метою захисту прав і законних інтересів здобувачів вищої освіти. Останні законодавчі зміни у сфері освіти в цілому та вищої освіти зокрема торкнулися і питання форм та методів забезпечення якості освітньої діяльності [142, с. 55].

У системі інституційного забезпечення конкурентоспроможності європейської вищої освіти, окрім, як їх поймають дослідники: «... провайдерів освітніх продуктів, широко представлені їх споживачі. У 1982 р. було засновано Європейський союз студентів (ЄСС, англ. ESU)». Як наголошує О. С. Гринькевич: «... Метою ЄСС є представлення соціальних, економічних і культурних інтересів студентів на європейському рівні. Свідченням функціонального різноманіття діяльності ЄСС є тематика реалізованих проєктів: «Участь студентів у створенні європейського простору

вищої освіти» (2001), «Забезпечення якості та акредитація» (2003), «Фінансування вищої освіти» (2005), «Якість вищої освіти очима студентів» (2012)», «Реформування освітніх систем і працевлаштування випускників» [219].

На погляд О. С. Гринькевича: «... головним центром досліджень системи вищої освіти європейських країн є Європейська асоціація дослідників освіти (ЄАДО, англ. EERA), яка об'єднує понад 30 національних і регіональних асоціацій. Професійним виданням Асоціації є «Європейський журнал досліджень у галузі освіти» (European Educational Research Journal). Всесвітньо визнаними є також результати досліджень Американської асоціації дослідників освіти (англ. AERA), представлені у власних журналах Асоціації: «American Educational Research Journal», «Educational Researcher», «Review of Educational Research» ...» [40, с. 87].

О. С. Гринькевич характеризує елементи якості вищої освіти, пов'язані із стейкхолдерами і зазначає, що «... національні системи забезпечення якості вищої освіти охоплюють мережу стейкхолдерів, що діють на рівні держав, які вони представляють, відповідно до прийнятих норм права, стандартів, культури і традицій. Кожна країна європейського простору має національні особливості у забезпеченні якості вищої освіти, дотримуючись при цьому Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості (ESG)» [40, с. 88].

Дослідження інституційних і законодавчих основ адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти передбачає аналіз і характеристики сукупності інституцій, що широко висвітлюється дослідниками. Наприклад, А. Васелюк наголошує, що «... забезпечення якості та соціальної відповідальності у вищій освіті передбачає наявність відповідного інституційного середовища. Таке середовище формується на двох ключових рівнях: національному та наднаціональному. Національне інституційне середовище забезпечення якості вищої освіти – це, передусім, державні структури (національні агенції із забезпечення якості, акредитаційні комісії, методичні центри); громадські об'єднання (організації роботодавців, об'єднання закладів вищої освіти (ЗВО),

аналітичні центри, освітні асоціації); ЗВО, що розробляють внутрішні системи забезпечення якості, та інші суб'єкти. В умовах глобалізації все більшої ваги набуває наднаціональний рівень регулювання у вищій освіті. Його формують міжнародні мережі агенцій із забезпечення якості, міжнародні асоціації, союзи студентів, консорціуми з акредитації, а також структури, що є провайдерами стандартів глобальної освітньої політики (ЮНЕСКО, ОЕСР, Світовий банк) або виконують роль консультаційних організацій (Міжнародна спілка транснаціональної освіти). На глобальному рівні головною інституцією, яка реалізує функції регулювання системи освіти, є спеціалізована установа ООН – ЮНЕСКО. У структурі ЮНЕСКО функціонує шість інститутів і два центри, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітою. Їх пріоритетами є забезпечення якісної інклюзивної освіти для всіх та сприяння навчанню протягом усього життя» [230;19, с. 85].

Потрібно зазначити, що на національному рівні якість вищої освіти забезпечується функціонуванням цілої низки інституційних органів і установ, серед яких:

- Міністерство освіти і науки України;
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, незалежна акредитація;
- Державна служба якості освіти (на основі ДІНЗ);
- Освітній омбудсмен;
- Національне агентство кваліфікацій;
- Кваліфікаційні центри, присвоєння та визнання професійних кваліфікацій.

Потрібно акцентувати увагу на тому, що центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки є Міністерство освіти і науки України (далі – МОН). Саме тому контроль, моніторинг та реалізація державної політики у сфері надання послуг з вищої освіти здійснюється шляхом реалізації своїх повноважень МОН. Так згідно «Державної національної програми

«Освіта», основними показниками даної програми мають стати такі показники діяльності закладів вищої освіти: «... 75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами; як держава-учасниця міжнародного дослідження якості освіти PISA Україна має увійти до 50 кращих держав-учасниць». Слід визнати фундаментальний вплив на регулювання діяльності ЗВО укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відповідно до якої учасники забезпечують:

- «... - реформування вищої освіти;
- зближення у сфері вищої освіти в межах Болонського процесу;
- підвищення якості та важливості вищої освіти;
- поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти;
- розширення можливостей закладів вищої освіти;
- активізації мобільності студентів і викладачів».

Отже, можемо сказати, що Україна намагається не відставати від сусідніх передових країн по рівню розвитку освіти [121, с. 153]. В Україні розроблено освітньо-професійні та освітньо-наукові програми, які в подальшому будуть вирішувати проблеми з низькою якістю вищої освіти.

Слід зазначити, що згідно положень Закону України «Про вищу освіту», шляхом ухвалення постанови Кабінету Міністрів України, було утворено «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти», а також було затверджено Статут Національного агентства [145]. Ззначеними нормативно-правовими актами, було встановлено порядок функціонування Агентства, регламентовані його організаційно-правовий статус, а також основні функції та структура.

Як слушно констатують дослідники, «... повноваження НАЗЯВО розписані дуже чітко та якісно – за європейським зразком. Основними завданнями Агентства є надавати експертну та організаційну підтримку ВНЗ, Міністерству освіти і науки України, іншим міністерствам і суспільству, а також брати участь у міжнародній діяльності із забезпечення якості та співпраці стосовно оцінювання. Ст. 20 Закону України «Про вищу освіту»

визначає, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти співпрацює з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація. Цей орган створений не лише, щоб контролювати якість освіти, яку надають ВНЗ, а також, щоб надавати експертну, організаційну та консультаційну підтримку зацікавленим вищою освітою сторонам. Агентство повинно бути «помічником» для вищої освіти. Його діяльність повинна бути спрямована на покращання ефективності і продуктивності ВНЗ» [186, с. 352].

За словами А. Світличної слушно констатується квінтесенція якості функціонування будь-якої організації: «...в загальному вигляді економічну ефективність відображає різниця між входом і виходом організації, а її ціль полягає у максимізації цієї різниці» [157]. Головним завданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є: «... створення і підтримка прозорої й ефективної системи оцінювання якості вищої освіти, побудова культури якості і забезпечення довіри між усіма учасниками освітніх процесів» [67, с. 42; 186, с. 352].

Тому в адміністративно-правовому забезпеченні якості надання освітніх послуг варто погодитись із твердженням О. Сезонової про те, що «... особливе значення відводиться забезпеченню якості освіти з боку уповноваженого органу публічної адміністрації – НАЗЯВО. У відповідності до ст.ст. 17–22 Закону України «Про вищу освіту», та Статуту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 15.04.2015 р., цей постійно діючий колегіальний орган є юридичною особою публічного права зі статусом неприбуткової організації, що здійснює реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. НАЗЯВО наділене значними повноваженнями у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, будучи найважливішим суб'єктом відповідної взаємодії з МОН України. НАЗЯВО бере активну участь у розробці та погодженні державних стандартів

вищої освіти, приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації освітніх програм, проводить ліцензійні експертизи та готує експертні висновки щодо можливості видачі ліцензій на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Отже, аналізований колегіальний орган є першою ланкою адміністративно-правового забезпечення якості надання освітніх послуг, який в адміністративному порядку на підставі експертних висновків визначає відповідність закладів освіти державним стандартам і ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності, встановлює належність освітніх програм тощо» [162, с. 83].

Також Законом України «Про вищу освіту» визначено, що система забезпечення якості вищої освіти включає в себе системи забезпечення якості діяльності незалежних установ оцінювання та передбачає: «... здійснення таких процедур і заходів: забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення незалежності у діяльності незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; підзвітність». У цьому контексті О. Воробйова вірно констатує, що: «... Незалежна установи оцінювання, відповідно дост. 23. Закону України «Про вищу освіту», – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми. Доцільно зазначити, що проведення процедури оцінювання освітньої програми закладу вищої освіти незалежною установою оцінювання має виключно добровільний характер» [24, с. 89].

Варто зазначити декілька важливих аспектів, які впливають зі змісту цього документа і стосуються повноважень та незалежності агенцій із забезпечення якості: «... кожна агенція повинна мати власну місію та цілі діяльності, які мають бути оприлюднені й офіційно задекларовані; агенція має здійснювати свою діяльність, зокрема проводити акредитацію, на засадах прозорості, відкритості, мати визначені політики і процедури, регулярно оприлюднювати звіти і висновки; зовнішнє оцінювання якості вищої освіти агенція має здійснювати за власною методологією, розробленою відповідно до цілей, які вона перед собою ставить; агенція повинна забезпечити залучення стейкхолдерів до свого управління і діяльності; незалежність агенції реалізується через винесення нею рішень за результатами оцінювання (програми або закладу вищої освіти) незалежно і без втручання третіх сторін. Практика показує, що моделі незалежних агенцій можуть бути різними залежно від обсягу акредитації, яку вони здійснюють. Агенції можуть здійснювати акредитацію програм (програмну акредитацію) або закладів (інституційну акредитацію), або ж і те, й інше. Крім того, вони можуть спрямовувати свою діяльність на оцінювання і забезпечення якості програм певної галузі або мати регіональний вимір і опікуватися закладами чи програмами певного регіону, враховуючи специфіку його економіки і відповідно потреби в освіті. Агенції можуть спрямовувати зусилля на окремі види закладів освіти – наприклад, педагогічні, інженерно-технічні, аграрні тощо. У такий спосіб вони також реалізують галузевий підхід. Зрештою, будь-яка модель незалежної агенцій має право на існування, якщо вона приносить користь у забезпеченні якості вищої освіти» [191, с. 84].

Окрім НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання якості освіти також функціонує Державна служба якості освіти України, котра була утворена 6 грудня 2017 року, і є: «... центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої

діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства. Згідно з «Положенням про Державну службу якості освіти України», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168, Державна служба якості освіти опікується питанням дотримання якості освіти та освітніх стандартів у дошкільній, загальній середній, позашкільній, фаховій передвищій освіті і допомагає закладам освіти підвищувати якість освітньої діяльності, гарантувати якість освіти та формувати довіру суспільства до української освіти» [44].

Ще одним органом, що функціонує у системі забезпечення якості вищої освіти в Україні, згідно зі ст. 73 Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, є: «... освітній омбудсмен є посадовою особою, на яку Кабінетом Міністрів України покладено виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти. Таким чином, метою діяльності освітнього омбудсмена є забезпечення належних якісних умов для реалізації права особи на освіту» [59].

У законодавстві встановлено, що: «... Посадову особу призначає Кабінет Міністрів України строком на п'ять років без права повторного призначення. У цій статті передбачено затвердження Кабінетом Міністрів України положення про освітнього омбудсмена, порядку та умов звернення до освітнього омбудсмена та створення служби освітнього омбудсмена». Відповідно, Міністерство освіти і науки України у грудні 2017 року подало на громадське обговорення проекти актів Кабінету Міністрів України «Деякі питання освітнього омбудсмена». Згодом Постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 року № 491 було затверджено Положення про освітнього омбудсмена [45].

Зважаючи на зазначені тенденції, Ю. М. Рижук наголошує, що: «... окреслені нормативно-правові акти встановлюють новий механізм забезпечення якісних освітніх послуг через дотримання права особи на здобуття якісної та доступної освіти в системі освіти, визначають заходи щодо забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти,

відновлення порушених прав здобувачів освіти та їх батьків, законних представників, педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, порядок звернення та розгляду освітнім омбудсменом скарг про порушення прав у сфері освіти й додержання законодавства України про освіту в межах наданих повноважень освітнім омбудсменом» [152, с. 155].

Серед інших інституцій, окремий адміністративно-правовий статус має Національне агентство кваліфікацій (НАК), яке, згідно з інформацією з офіційного веб-ресурсу, офіційно розпочало діяльність у листопаді 2019 р. Цей орган утворено на виконання Закону України «Про освіту». НАК є постійно діючим колегіальним органом. Агентство сформовано на паритетних засадах з представників Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, а також: «... Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні та Спільного представницького органу репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні» (6 представників – від державних структур і 6 – від недержавного сектору). НАК підзвітний Кабінету Міністрів України і має Секретаріат. За законодавством НАК уповноважений на реалізацію державної політики у сфері кваліфікацій. Це передбачає створення механізмів прозорого та ефективного присвоєння професійних кваліфікацій на основі сучасних професійних стандартів та прогнозів потреб ринку праці, гармонізацію української системи кваліфікацій з європейською. У своїй діяльності НАК акредитує Кваліфікаційні центри, де можливо буде підтвердити кваліфікацію на базі формальної, неформальної освіти чи інформального навчання, здобутої в Україні або за її межами. У процесі забезпечення якості вищої освіти НАК координує розроблення професійних стандартів, які б відповідали сучасним потребам ринку, веде реєстр професійних стандартів та реєстр кваліфікацій, а також здійснює координацію між суб'єктами процесу професійного вдосконалення навчання, перенавчання та встановлення відповідності до професійних стандартів, бере участь у розробленні Національної рамки кваліфікацій та

забезпечує комунікацію бізнесу, приватного сектору, профспілок з центральними органами виконавчої влади в сфері кваліфікацій та прогнозуванні потреб ринку у кваліфікаціях [112].

Даний адміністративно-правовий механізм забезпечення якості вищої освіти доповнюють кваліфікаційні центри як: «... суб'єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб (зокрема, здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти), присвоєння та/або підтвердження відповідних професійних кваліфікацій». Таким кваліфікаційним центром може бути юридична особа або підрозділ юридичної особи, акредитований в установленому порядку. У окремих випадках повноважень кваліфікаційного центру може набувати фізична особа-підприємець. Акредитація кваліфікаційного центру здійснюється Національним агентством кваліфікацій. Кваліфікаційні центри створюються та діють, як правило, в межах однієї або декількох видів професійної діяльності або галузей. У процесі реалізації своїх повноважень кваліфікаційний центр може здійснювати: присвоєння, підтвердження повних та/або часткових професійних кваліфікацій; оцінювання та визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної або інформальної освіти з метою присвоєння, підтвердження або визнання професійних кваліфікацій; визнання професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах [113].

Відтак, погоджуємося із дослідниками у тому, що головними агентами якості у системі вищої освіти України слід визнати: «... інститути державної влади, які формулюють вимоги до якості, контролюють та оцінюють діяльність учасників ринку освітніх послуг. Нерідко виникає конфлікт інтересів стейкхолдерів, оскільки вирішальну роль у конструюванні системи забезпечення якості відіграє державне управління, а внесок інших учасників є мінімальним. Ключовою установкою для ЗВО є успішність формального звітування щодо якості перед органами державного контролю. Основним завданням запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів має стати не створення соціального класу освітніх аудиторів і навіть не боротьба з

корупцією, а стимулювання внутрішнього освітнього аудиту. Лише запровадження та розвиток внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти, розвиток культури якості перетворить українські ЗВО на конкурентоспроможні центри глобального простору вищої освіти. Отже, інституційне середовище забезпечення якості вищої освіти є складною системою формальних і неформальних інститутів, насамперед національних і наднаціональних організацій, кожна з яких є представником певної спільноти (політичної, академічної, професійної, наукової, студентської). Ці інституції взаємодіють задля реалізації найважливіших програм і проектів забезпечення якості вищої освіти та ефективності освітньої політики. Результатом їх діяльності є формування глобального простору вищої освіти і підвищення соціальної відповідальності стейкхолдерів за якість. Україна як учасниця ЄПВО перебуває у пошуку ефективних механізмів реформування освітньої системи» [122, с. 50]. Водночас слушним є акцент вчених на тому, що «... Використання потенціалу міжнародного інституційного середовища є одним із визначальних чинників удосконалення національної системи вищої освіти. Проте, як свідчить міжнародний досвід, її головним драйвером є розвиток внутрішньої системи забезпечення якості кожного провайдера вищої освіти» [19, с. 91].

Отже, адміністративно-правові основи інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти представлені системою законодавства та інституцій, які здійснюють безпосереднє оцінювання. Потрібно зазначити, що розгалуженість законодавства потребує консолідації у окремому нормативно-правовому акті, зокрема у окремому розділі у Законі України «Про вищу освіту». Дана позиція підтверджується тим, що у Європейському освітньому просторі як законодавчі основи, так і інституціоналізація є достатньо централізовані і створюють прозору і зрозумілу, управлінські збалансовану систему, що необхідно реалізувати і в українській адміністративно-правовій практиці.

2.3. Організаційно-правовий механізм системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти

У процесі отримання освітніх послуг нездатність більшості споживачів освітніх послуг реально оцінювати якість освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, передбачає необхідність використання системи контролю за ринком освітніх послуг через механізми встановлення державних освітніх стандартів вищої освіти, процедур ліцензування, атестацію та акредитацію вищих навчальних закладів. Як відомо [171, с. 111], система державного регулювання послуг установ вищої освіти включає методи прямого і непрямого впливу. Методи прямого впливу безпосередньо впливають на розвиток системи вищої освіти і діяльність вузів, а непрямі методи припускають державний вплив через реалізацію соціально-економічної політики держави і вони надають непрямий вплив на систему вищої освіти. До методів прямого впливу держави в системі вищої освіти дослідники відносять адміністративно-правові і економічні методи.

Відповідно до адміністративних заходів регулювання ринку освітніх послуг відносяться прийняття державних освітніх стандартів, ліцензування освітньої діяльності вищих навчальних закладів, їх державна акредитація та атестація. У свою чергу, правовий аспект передбачає забезпечення нормативно-правового регулювання системи. Методи економічного впливу держави на систему вищої освіти ґрунтуються на цільовому фінансуванні, податковому регулюванні, а також системі державних замовлень. Непрямі методи державного регулювання ринку освітніх послуг забезпечують регулювання ринку праці, сприяють зміцненню його взаємодії з ринком освітніх послуг через розвиток механізму взаємовідносин суб'єктів ринку праці і вищих навчальних закладів, заохоченню підприємств і організацій, що інвестують у вищу освіту шляхом пільгового оподаткування. Слід зазначити, що здійснення процедур ліцензування, атестації і акредитації діяльності вищих навчальних закладів покликані підтвердити відповідність умов реалізації освітньої

діяльності, змісту та рівню підготовки, пропонованих вузом, державним стандартам. Світовий досвід показує, що розмежування процесу оцінки якості освітніх послуг на три названі процедури є специфікою системи вищої освіти. Всі ці механізми державного регулювання спрямовані на забезпечення якості освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами. Такі заходи необхідні в умовах переходу до ринкової економіки, оскільки конкуренція як головний ринковий механізм забезпечення якості в системі вищої освіти працює не в повну силу [171, с. 112].

Якщо спробувати згрупувати проблемні і концептуально-методологічні «зони уваги» щодо забезпечення якості вищої освіти, то вони, на думку дослідників [9, с. 125], могли б виглядати наступним чином: акредитація – відповідність – інновація – креативність; акредитація / аудит; європейські стандарти і принципи забезпечення якості; інституційна культура якості; якість вищої освіти; компетентнісний підхід; нова освітня парадигма; забезпечення якості (внутрішнє і зовнішнє); рівновагу підзвітності та вдосконалення; революція якості – політика якості – деконструкція якості – управління якістю – демістифікація якості – забезпечення якості; результаторієнтований на студента підхід; можливості працевлаштування студентів; форми наростаючої студентоцентричності (теорія – досвід – проблеми).

Й. Хаакштадт відтворює картину зрілого, сформованого зовнішнього забезпечення якості в Європі. Для неї характерним є рух від контролю і редукціонізму / спрощення до складності і вдосконалення: від «якість абсолютна» – в напрямку «якість відносна»; від домінування однієї риси якості – в напрямку багатоаспектного розгляду; від інтерпретації якості як продукту – в напрямку «якість як життєво важлива послуга»; від націленості на кінцевий продукт – в напрямку оптимізації освітнього процесу; від фіксованого стандарту – в напрямку стандартів, які динамічно змінюються [119, с. 631].

Відтак, спираючись на дані наукових досліджень, розрізняють зовнішні й внутрішні чинники якості освіти, які надають системну характеристику освітнього процесу, його результати і системні елементи освіти загалом,

зокрема за свідченням Р. А. Кубанова: «... система внутрішнього забезпечення якості освіти реалізується через процедури ліцензування й акредитації та здійснюється через самооцінювання діяльності вищого навчального закладу за певними кількісними та якісними критеріями, визначеними стандартами вищої освіти. Система контролю за якістю освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу (його організацію, кадрове та дидактичне забезпечення); контроль якості підготовки фахівців (оцінювання знань, результатів працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання випускників). Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. Зовнішня система забезпечення якості (зовнішнє експертне оцінювання діяльності ВНЗ) в Україні функціонує на стадії проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Таким чином, розпочалося формування системи моніторингу й визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності ВНЗ орієнтується на міжнародні показники» [83, с. 29; 88, с. 41].

У системі адміністративно-правових засад зовнішнього оцінювання якості освіти характеристиками сучасних стандартів оцінювання якості освіти є те, що вони передбачають: «... свободу університетів у створенні навчальних планів; приділення особливої уваги якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм для підвищення їх якості та сприяння впровадження інновацій у сфері освіти» [165]. Зарубіжні вчені вказують, що «... завдання забезпечення якості вищої освіти є багатогранним і включає: організацію необхідних ресурсів (людських, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо); навчального процесу, який найкращим чином відповідає сучасним національним та світовим економічним та освітнім тенденціям; контроль навчальної діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах та

рівнях навчання: рівень ЗВО, національному та міжнародному (Європа) рівнях. Як правило, забезпечення якості освіти-загальний термін, який означає, що освіту слід розуміти з точки зору суб'єктів господарювання (постачальників послуг та їх споживачів). Поняття якісної освіти має три структурні методи для визначення поняття якості. Це метод репутації, ефективний метод та загальний якісний метод» [236, с. 251]. Г. В. Манюк також виділяє таку особливість характеристики системних елементів, як репутаційний підхід, у рамках якого трактування «... призводить до інтерпретації якості як стандарту, досягнутого окремими постачальниками освітніх послуг, що відрізняється від інших підходів. Результативний підхід це ефективний спосіб пов'язати якість та ефективність. Використовуючи цей метод, не існує абсолютного стандарту, і використовуються показники, які відповідають потребам споживачів для вимірювання якості продукції. Тому цей метод є більш актуальним для галузевої практики» [96, с. 166].

Тому організаційно-правовий механізм забезпечення якості вищої освіти представляється системою менеджменту якості або, іншими словами, ефективно функціонуюча внутрішньовузівська модель управління якістю освіти [179]. Імплементация такого підходу обумовлена вимогами документа «Стандарти та Директиви для гарантії якості вищої освіти в Європейському регіоні», розробленого Європейською Асоціацією гарантії якості у сфері вищої освіти (ENQA), в якому під гарантіями якості в освіті розглядаються всі види скоординованої діяльності з керівництва та управління освітньою установою, освітніх ресурсів стосовно їх якості. Саме тому термін «гарантії якості в освіті» фактично є аналогом терміну «менеджмент якості», використовуваного в стандартах серії ISO 9000: 2000 [74, с. 8].

За стандартом ESG 1.10, ЗВО повинні проходити зовнішнє забезпечення якості відповідно до ESG на циклічній основі [241]. ЗВО, який братиме участь у зовнішньому оцінюванні якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, в рамках процесного підходу виконуватиме процедури обов'язкового або добровільного зовнішнього оцінювання якості в рамках реалізації наступних

ключових процесів: – процес 1.10.1. «Обов’язкове зовнішнє оцінювання якості» (процедури проходження ліцензування і акредитації); – процес 1.10.2. «Зовнішнє оцінювання якості освітньої програми незалежним агентством забезпечення якості вищої освіти» – процес 1.10.3. «Моніторинг виконання критеріїв надання ЗВО статусу національного» (як складової процедур участі у конкурсі на підтвердження статусу національного ЗВО); – процес 1.10.4. «Зовнішнє рейтингове оцінювання» (процедури забезпечення участі вишу у світових і національних рейтингах). Критичні точки, які повинні бути охоплені в процесі циклічного зовнішнього забезпечення: наявність стратегії досягнення цілей щодо забезпечення якості (за всіма процесами); прогрес заходів, прийнятих у відповідь на зауваження, зроблені під час попереднього зовнішнього оцінювання (як за процесами зовнішнього інституційного оцінювання якості, та за процесами зовнішнього рейтингового оцінювання) [11].

Оцінити цілісно стан і рівень СВЗЯ у ЗВО (відповідно до стандарту ESG 1.10 за процесом «Зовнішнє рейтингове оцінювання» (враховуючи результати порівняльної оцінки процедур із забезпечення участі університету в зовнішньому рейтинговому оцінюванні) (а не за результатами участі вишу в конкретних рейтингах) до цього часу не здавалося можливим – як раз через відсутність опису основних процедур забезпечення участі ЗВО у світових і національних рейтингах з наданням організаційно-методичного, інформаційно-аналітичного супроводу формування СВЗЯ у ЗВО (відповідно до стандарту ESG 1.10), та індикаторів і показників для визначення рівня/стану СВЗЯ у ЗВО на інституційному рівні відповідно до стандартів ESG [239;11].

На жаль, на противагу світовій тенденції, в Україні протягом останніх десятиліть вчені відзначають значне зниження вимогливості, що не могло не позначитись на вищій освіті – до введення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) у 2008 р. вона була значно полегшеною, як і умови прийому до ВНЗ (особливо приватної форми власності). Значна деформація стандартів

вищої освіти, існування «фабрик дипломів» в умовах змінного законодавства, економічні проблеми держави, низька оплата порівняно нелегкої праці професорсько- викладацького складу вищої школи, проникнення в неї корупції, суміщення студентами навчання з роботою у фірмах сприяли тому, що в суспільстві склалося стійке уявлення про можливість отримання вищої освіти без особливих зусиль. Сьогодні ієрархічна система державного управління вищою освітою, що діє в Україні, не відповідає вимогам якості управління і управління якістю. Сьогодні в державному управлінні потрібні не тільки нові фахівці з управління вищою освітою, а й механізми, соціальні технології управління якістю вищої освіти, які задіяли б усіх зацікавлених громадян, громадськість для розв'язання цієї нагальної проблеми. Існуючі традиційні індикатори ресурсного забезпечення ВНЗ (рівень фінансування, матеріально-технічна база, чисельність викладачів з науковими ступенями та вченими званнями, бібліотечні фонди, інформаційні ресурси й т. ін.) характеризують можливості останніх щодо здійснення навчально-виховного процесу, але не міру їх ефективної реалізації, що є ближчим до якості. Якість же вищої освіти характеризується значно більшими і вищими вимогами як до професорсько-викладацького, так і студентського колективів, змісту академічних програм, про що йшлося в публікаціях С. Шевченка [197;198].

Закон України «Про вищу освіту» значною мірою корелює з Європейськими стандартами і рекомендаціями відносно: «... внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» ВНЗ зобов'язані мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Система внутрішнього забезпечення ВНЗ якості вищої освіти за його поданням має оцінюватися Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти». Проте, на погляд Н. Сидоренко: «... проблемна ситуація довкола функціонування Національного агентства із

забезпечення якості вищої освіти певною мірою відображає загальний стан реформи вищої освіти. Було багато очікувань, пов'язаних із формуванням нового органу, однак поки що ми маємо загальне незадоволення та взаємні звинувачення. Сам колегіальний орган із тими повноваженнями, які він отримує, та за відсутності чинників, які б забезпечували компетентність, достовірність і його ефективність, викликає особливу стурбованість у багатьох зацікавлених стейкхолдерів, зокрема керівників ВНЗ, учасників навчально-виховного процесу, професійної громадськості, суспільства» [164, с. 82].

Водночас центральні органи виконавчої влади, котрі здійснюють координацію діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, є важливою складовою системи адміністративно-правового забезпечення якості освіти, що надаються закладами вищої та іншої передбаченої законодавством освіти. Згідно зі ст. 65 Закону України «Про освіту» державні органи, до сфери управління яких належать заклади освіти, наділені наступними повноваженнями: «... беруть участь у реалізації освітньої політики та формуванні стандартів освіти; розробляють умови прийому до закладів професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти; здійснюють аналіз, моніторинг якості освітньої діяльності закладів освіти, що перебувають у сфері їх управління; здійснюють повноваження засновника щодо державних закладів освіти, що перебувають у їхньому підпорядкуванні». При характеристиці повноважень, О. Сезонова зазначає, що: «... на законодавчому рівні у нашій країні у сфері освітньої діяльності передбачено положення щодо створення державою умов для здобуття освіти мистецького, спортивного, військового та наукового спрямування. На сьогодні МОН України не уповноважене здійснювати повне адміністрування закладами спеціалізованої освіти всіх рівнів, окрім наукового спрямування, а тому ключову роль відіграють інші державні органи, у тому числі Міністерство оборони України, Міністерство культури України та Міністерство молоді та спорту України. Поряд із базовим законодавством у сфері освіти, ці відомства у своїй діяльності щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності суб'єктів надання освітніх послуг керуються

розгалуженою системою нормативно-правових актів. Адміністративно-правове забезпечення надання освітніх послуг здійснюється також низкою інших центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством екології та природних ресурсів України» [162, с. 84].

Основною нормативною базою, що регламентує головні процедури, пов'язані із забезпеченням якості освіти, відповідно є норми вітчизняного освітнього законодавства. Підтримуємо думку М. І. Легенького про те, що: «...чинний рамковий освітянський закон – Закон України «Про освіту» – проблемам якості освіти приділяє явно недостатню увагу. До того ж деякі положення щодо окремих аспектів забезпечення якості освіти, внесені до Закону останнім часом, дотепер залишаються фрагментарними і недостатніми. Так, можливість щодо забезпечення якості вищої освіти визначена Законом як головна умова створення навчального закладу. Також Законом передбачено створення і функціонування Національної рамки кваліфікацій як головного механізму забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку до компетентностей фахівців. Контрольні функції по дотриманню вимог щодо якості освіти покладені на центральний орган виконавчої влади у сфері освіти та науки й інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади. Також у розрізі вищої освіти передбачена процедура акредитації освітньої програми, метою якої є підтвердження якості освітньої діяльності за певною спеціальністю» [90, с. 72].

Більшу увагу приділяє чинний головний освітянський нормативно-правовий акт щодо державних стандартів вищої освіти, котрі регламентують вимоги до основних змістовних параметрів, обсягу та відповідних рівнів освітньої, а також і фахової підготовки, а також є базисом оцінки випускників – освітньо-кваліфікаційного рівня студентів. Передбачається, що: «... державні стандарти освіти розробляються окремо для кожного освітнього рівня та затверджуються Кабінетом Міністрів України (крім стандартів у сфері вищої

освіти). Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше ніж один раз на 10 років. Функцію встановлення відповідності освітніх послуг державним стандартам Закон покладає на засновників навчального закладу, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, місцеві органи управління освітою і передбачає, що воно здійснюється шляхом ліцензування, інспектування, атестації й акредитації навчальних закладів порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України» [90, с. 73].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», особливості системних елементів внутрішнього забезпечення якості надання університетських послуг передбачає здійснення таких процедур, а також і заходів: «... – визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; – здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; – щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, педагогічних працівників та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах тощо; – забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників; – забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; – забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; – запобігання прояв академічної не доброчесності; – забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації». Такі дослідники, як М. М. Корда, А. І. Машталір та інші, переконливо доводять, що «... розбудова такої системи у ЗВО повинна передбачати не просто створення відповідного підрозділу із забезпечення якості освіти, а формування складної моделі, у яку повинні входити усі учасники освітнього процесу, які пов'язані між собою ідеологією вдосконалення якості освіти. Кожен із учасників такої моделі повинен розуміти свою участь у процесах забезпечення якості вищої освіти, та

виконувати певні покладені на нього зобов'язання. Таким чином, можна із створенням такої моделі об'єднати всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених осіб у єдиний «організм», який рухається у спільному напрямку – підвищення якості. Якщо система зовнішнього забезпечення якості вищої освіти уніфікована та базується на проведенні загальних задекларованих процедур, моделей побудови та функціонування внутрішньої системи ЗВО є досить багато як в Україні, так і за кордоном. Фактично ця система є особливою в кожному закладі освіти, враховуючи його особливості, тобто базується на автономії ЗВО» [78, с. 33].

Як зазначалося вище, створення вітчизняних стандартів забезпечення якості вищої освіти має корелювати за змістом із відповідними європейськими. У частині створення політики закладу і процедур забезпечення якості ВНЗ повинні відкрито заявити про свої наміри, створити атмосферу визнання важливості якості та її забезпечення, розробити і постійно втілювати стратегію підвищення якості, доступну для широкого загалу, передбачивши участь студентів та інших зацікавлених сторін у цьому процесі. Навчальні програми повинні містити чітко визначені обов'язкові результати навчання. Персонал має виявляти готовність та бажання створювати умови, які б допомогли студентам досягти цих результатів. Для персоналу важливо демонструвати майстерність, фахові якості, відданість справі. ВНЗ повинні мати офіційний механізм затвердження, перегляду та моніторингу навчальних програм, адже довіра до вищої освіти виникає та підтримується завдяки ефективній діяльності ВНЗ щодо забезпечення якості освіти. Забезпечення якості програм включатиме розробку й публікацію очікуваних навчальних результатів, уважне ставлення до побудови програми, організації навчального процесу та змісту, наявність навчальних ресурсів, процедури затвердження програм, моніторинг досягнень студентів, перегляд програм (за участі зовнішніх експертів), взаємодію з ринком праці, участь студентів у забезпеченні якості [164, с. 83].

Оцінювання студентів – один із найважливіших елементів вищої освіти. Таке оцінювання передбачає послідовне використання формально визначених

критеріїв, правил та процедур. Результати оцінювання значно впливають на майбутню кар'єру студентів. Важливо, щоб воно проводилося професійно. Оцінювання дає важливу інформацію про ефективність викладання. Процедури оцінювання студентів повинні визначити, якою мірою досягнуті заплановані навчальні результати; відповідати своєму призначенню, тобто забезпечувати діагностичний поточний або підсумковий контроль; мати чіткі критерії виставлення оцінок; здійснюватися людьми, які розуміють роль оцінювання в набутті студентами знань і вмінь, пов'язаних з їхньою майбутньою кваліфікацією; не покладатися на судження лише одного екзаменатора; брати до уваги всі можливі наслідки екзаменаційних правил; мати чіткі правила, які регулюють випадки відсутності студента внаслідок захворювання, а також в умовах ведення ракетних чи інших обстрілів території України, відключень електроенергії та водопостачання, тепла та інтернет-зв'язку; гарантувати відповідність задекларованим навчальним закладом процедурам; підлягати адміністративним перевіркам, які встановлюватимуть точність здійснення виписаних процедур. Передбачається, що студенти мають бути вичерпно обізнані про стратегію оцінювання, яка є основою щодо навчальної програми, по якій вони навчаються, про екзамени чи інші методи оцінювання, про критерії, що будуть використані під час оцінювання їхньої успішності [164, с. 84].

У цьому контексті дослідники зауважують, що: «... за сучасного адміністративно-правового регулювання освітніх стандартів, програм і кваліфікацій помітний наголос робиться на переданні прав, повноважень та відповідальності тим учасникам освітнього процесу, які є найбільшою мірою зацікавленими в їх належній реалізації. Так, здобувачів освіти забезпечать можливістю регулювати характер та обсяг їх освітнього навантаження, оскільки кожна освітня програма має включати освітні компоненти для вільного вибору. Заклади освіти для реалізації їх науково-педагогічного й інноваційного потенціалу вільно обирають між використанням типової освітньої програми чи розробленої самостійно, звичайної або наскрізної освітньої програми. Заклади

середньої освіти можуть мати освітні програми профільної середньої освіти як за академічним чи професійним спрямуванням, так і за обома спрямуваннями. Заклади вищої освіти в межах ліцензованої спеціальності можуть запроваджувати спеціалізації. Більше того, кожен зацікавлений суб'єкт може розробляти професійні стандарти. Не менш важливою є можливість закладів освіти самостійно (у незначних межах) визначати заходи поточного й підсумкового контролю та оцінювання результатів навчання» [205, с. 102].

Традиційно, для проведення діагностування і самооцінки діяльності ЗВО (його підрозділів, за видами діяльності, по процесах тощо) застосовується кваліметричний підхід (Г. Єльнікова, Ю. Чернова, В. Щипанов та ін.) [11]. У такий спосіб забезпечується кількісне вимірювання і оцінка якості освітньої діяльності та якості вищої освіти ЗВО, і передбачається кваліметричне проектування СВЗЯ у ЗВО (зокрема, освітнього процесу і процесів управління ЗВО) за визначеним набором показників. Побудований (на базі розвиненої системи індикаторів та показників для визначення рівня/стану СВЗЯ у ЗВО [239]) на засадах кваліметричного підходу діагностичний інструментарій дає повний, своєчасний і достовірний розгорнутий аналітичний результат про всі процеси внутрішнього забезпечення якості у ЗВО (за відповідними індикаторами). Їх результативність, дозволяє забезпечити впровадження коригувальних рішень і актуалізувати все, що відбувається в ЗВО згідно до вимог зовнішніх і внутрішніх чинників. Як альтернативний може бути застосований приклад побудови кваліметричних шкал для проведення моніторингу і самооцінювання за рівнями зрілості інструментарію забезпечення якості (на основі керівних вказівок міжнародного стандарту ISO 9004:2009).

Результати самооцінки ступеня розвитку СВЗЯ у ЗВО відповідно до ESG (стандарт ESG 1.10, за основними процедурами із забезпечення участі ЗВО в зовнішньому рейтинговому оцінюванні): – виш ефективно застосовує процедури: 1) моніторингу можливостей участі як в відомих світових і національних рейтингах (завдяки складеному графіку проведення рейтингів), так і в нових рейтингах ЗВО; 2) забезпечення участі в національних рейтингах;

– виш, який наразі знаходиться на проміжному етапі розвитку з урахуванням передових світових досягнень, має потенціал покращити ефективність процедур інформаційного забезпечення участі в світових і національних рейтингах (за рахунок включення модулю «внутрішня система інформаційного забезпечення участі ЗВО в рейтингах» до корпоративної інформаційної системи вишу); – виш має потенціал покращити ефективність процедур забезпечення участі в світових рейтингах (із залученням до реалізації Цільової програми заходів щодо покращення позиціонування вишу внутрішніх стейкхолдерів) [11].

Серед дискусій вчених з характеристик системних елементів системи оцінювання якості вищої освіти звертаємо увагу на підхід І. Колодія, який обстоює твердження про те, що «... СВЗЯ передбачає здійснення таких процедур і заходів: визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; систематичне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, результативності роботи науково-педагогічних і педагогічних працівників та кафедр університету, регулярне оприлюднення цих оцінювань на офіційному веб-сайті університету, на інформаційних стендах та іншими способами; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; використання ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників університету і здобувачів вищої освіти; участь університету в національних та міжнародних рейтингових дослідженнях вищих навчальних закладів; здійснення інших процедур і заходів» [75, с. 70]. СВЗЯ складається із процесу забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, який представляє собою сукупність двох підсистем: підсистему оцінювання якості освітньої діяльності та вищої освіти за узагальненими

критеріями, які визначаються на підставі сукупності середньозважених кількісних показників; підсистему моніторингу та управління процесами та процедурами забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти [75, с. 71].

Основні елементи системи внутрішнього забезпечення якості освіти включають у себе чотири рівні, що допомагає ідентифікувати критерії, а також процедури оцінки якості: « ... – рівень організації роботи викладача: участь викладача в розробці робочих програм і курсів, забезпечення наповнення навчальних курсів, наукова діяльність, керівництво студентами, аспірантами та докторантами, участь у спеціалізованих радах та експертних комісіях, підвищення кваліфікації; - рівень організації роботи вузів (рівень організації адміністративної роботи) - організація роботи викладача, кафедри, факультету, керівництва, допоміжних адміністративних підрозділів; - рівень організації роботи студентів: перевірка знань та вмінь студентів, забезпечення процедур зворотного зв'язку, самостійна навчальна, наукова та громадська робота; - рівень організації участі роботодавців: формування вимог до наповнення практичної частини навчальних курсів, участь в оцінюванні знань та вмінь студентів» [46].

Необхідно зазначити, що дослідники надають розгорнуті характеристики вищезазначеним положенням, серед яких варто навести найбільш достатньо аргументовані констатації. У цьому контексті Г.В. Манюк акцентує увагу на тому, що: «... в Україні існує тільки внутрішнє оцінювання якості діяльності викладача університету, що є фактично контролем відповідності його параметрам, які встановлені Міністерством освіти і науки, без врахування зовнішньої оцінки його роботи: студентами, національною або світовою освітньою спільнотою. Адже для здійснення такого оцінювання потрібна повна прозорість у діяльності викладача й обов'язкове оприлюднення її результатів» [96, с. 116].

Таким чином, організаційно-правовий механізм системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти передбачає законодавче забезпечення

процедур зовнішнього та внутрішнього оцінювання якісних параметрів освітнього процесу в українських вищих навчальних закладах. Слід констатувати, що як нормативно, так і інституційно-функціонально в Україні підготовлена і функціонує тільки система внутрішнього оцінювання. Потребує удосконалення адміністративно-правовий механізм забезпечення зовнішнього оцінювання якості вищої освіти у контексті входження у Європейський освітній простір, що повинно відбуватися одночасно з системною підготовкою фахівців у сфері оцінювання.

Висновки до розділу 2

Дослідження адміністративно-правових особливостей інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти в Україні надало можливість сформулювати узагальнення, відзначити існуючі проблеми та зробити висновки, основні з яких наводяться нижче.

По-перше, історичний розвиток та сучасний стан адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти характеризуються багатоетапністю та спорадичністю періодів розвитку. Аналіз підходів науковців та нормативні джерела засвідчують, що увага до якості вищої освіти у законодавчих актах прослідковується з періоду пізнього середньовіччя, проте основні етапи розвитку відповідного законодавства сформувалися протягом ХХ століття. Сучасний етап адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти бере свій початок від незалежності України. У свою чергу тут можна виділити такі періоди розвитку: 1) 1991 – 2008 рр., коли формувалося законодавство про вищу освіту загалом, відбувалися первинні з'їзди освітян, на яких кристалізувалася національна концепція якості вищої освіти. У цей час було сформовано адміністративно-правові основи системи ліцензування та акредитації ЗВО; 2) 2008 – 2014 роки ознаменувалися приєднанням України і української освітньої парадигми до Болонського процесу і формування системи, коли була запроваджена система зовнішнього

незалежного оцінювання (ЗНО) до вступу у ЗВО, кредитно-модульна система навчання та інші інструменти європеїзації вищої освіти. У цей період було сформовано основні управлінські засади щодо оцінювання якості вищої освіти; 3) з 2014 р. – по сьогодні, коли було оновлено освітнє законодавство, створено інституційні основи для забезпечення проведення системи внутрішнього оцінювання якості вищої освіти (НАЗЯВО та інші інституції).

По-друге, адміністративно-правові основи інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти складаються з сукупності нормативно-правових актів та органів, які здійснюють безпосереднє оцінювання якості надання освітніх послуг в українських вищих навчальних закладах. Аналіз стану законодавства та системи органів оцінювання надає підстави стверджувати, що існуючий стан даної системи потребує консолідації та централізації, що відповідатиме стратегії освітньої політики Європейського освітнього простору, забезпечить однозначність розуміння законодавчого регулювання, правозастосовної практики та підвищить ефективність адміністративно-правового регулювання даних суспільних відносин загалом.

По-третє, особливості організаційно-правового механізму системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти полягають у нормативно-правовому регулюванні порядку реалізації зовнішнього і внутрішнього оцінювання якісних характеристик надання освітніх послуг у системі вищої освіти України. Аналіз даного механізму засвідчує, що в Україні функціонує тільки система внутрішнього оцінювання якості вищої освіти. Окрім організаційно-правових недоліків, які охарактеризовані у розділі, потрібно звернути увагу на відсутність системної підготовки фахових спеціалістів у сфері оцінювання якості вищої освіти. Також слід також визнати потребу у законодавчому забезпеченні процесу входження української вищої освіти у Європейський освітній простір через систему зовнішнього оцінювання якості надання освітніх послуг в умовах глобалізованої конкуренції.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Соціальна обумовленість удосконалення адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти

Якість освіти як одна з ключових детермінант соціального поступу вимагає ефективної інституціоналізації, яка базується на оптимальних адміністративно-правових засадах. Потреба оптимізації забезпечення якості вищої освіти зумовлена суспільним інтересом, що відображає прагнення будь-якого суспільства до прогресу та поступу в конкретних напрямках. Оскільки вища освіта, наука та інновації є базисом конкурентного розвитку націй, що є прямим антиподом екстенсивного розвитку, який призводить до воєнних вторгнень, демонстрованих російським суспільно-політичним, економічним і культурно-духовним прикладом.

До зазначеного доцільно додати, що розширення доступу до вищої освіти відкриває для вузів можливість використання широкого розмаїття індивідуального досвіду. У відповідь на диверсифікацію та зростаючі очікування вищу освіту мають чекати важливі зрушення у частині викладання та навчання, посилення студентоорієнтованого підходу, що включає гнучкі траєкторії навчання і визнання компетенцій, набутих за межами програм формальної освіти. У самих освітніх організаціях спостерігається диверсифікація місій, способів надання освіти, форм співробітництва, включаючи зростаючу інтернаціоналізацію, дистанційне навчання та нові методи навчання [174]. Відтак, забезпечення якості відіграє ключову роль у наданні системам освіти та освітнім організаціям підтримки у здійсненні цих змін, у забезпеченні відповідності кваліфікацій, які отримують студенти, та їх досвіду навчання у вищій школі самим сучасним вимогам місій їх освітніх організацій.

На погляд дослідників, якість освіти – це система соціально обумовлених відносин до світу, які мають бути досягнені у процесі освіти. Як наголошують вчені, якість освіти – це співвідношення мети та результату, міра досягнення цілей (результату) при тому, що цілі задані лише операційно та спрогнозовані в зоні потенційного розвитку. При цьому результати освіти обов'язково повинні включати оцінку того, якою ціною (ціною яких втрат, витрат) цих результатів досягнуто [115].

Саме тому удосконалення нормативно-правового забезпечення освітньої діяльності у системі вищої освіти загалом і у вищому навчальному закладі зокрема на даний час є одним із основних чинників, які забезпечують підвищення якості професійної освіти, інноваційність, ефективність, прогностичність самого освітнього процесу в сучасних висококонкурентних умовах.

В умовах євроінтеграційних процесів, а також приєднання України до Європейського освітнього простору вузівська підготовка майбутніх спеціалістів у системі вищої освіти потребує суттєвої модернізації через здійснення переоцінки мети і завдань освітньої діяльності, оновлення змісту професійної підготовки шляхом впровадження нового покоління галузевих стандартів освіти, розроблених у межах компетентнісного підходу [2, с. 35]. У цьому контексті підвищення якості освітнього процесу стає ключовим національним пріоритетом розвитку держави, що є головним фактором підвищення національної конкурентоспроможності у сучасному світі технологій.

Зазначені характеристики потребують системного забезпечення. Дослідники наголошують, що якість вищої освіти у вузі має системність – притаманну всім системам властивість, під якою розуміються сукупності елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою та формують собою відповідну цілісність і єдність [85, с. 17]. Сукупність якості вищої освіти у вузі утворюють такі елементи, як якість управління, якість професорсько-викладацького складу та студентів, якість змісту та середовища, якість матеріально-технічного забезпечення, якість технологій та ін. Тому для процесу

розвитку якості вищої освіти найважливіше значення мають основні принципи системності – принципи цілісності, структурності, ієрархічності, взаємодії з навколишнім середовищем, обумовлені «принципами матеріалістичної діалектики, що відображають загальний зв'язок явищ, єдності та боротьби протилежностей та протиріч як джерело руху та розвитку системи» [53, с. 25].

Суспільна зумовленість вдосконалення адміністративно-правового регулювання у системі якості вищої освіти зумовлена радикальними змінами, що відбуваються у суспільстві, пов'язані з політичними, соціально-економічними, освітньо-прогностичними умовами, у яких Україна опинилася у наслідок повномасштабного російського вторгнення. Ці зміни, а також введення в освітній процес нових напрямів діяльності вимагають удосконалення адміністративно-правового забезпечення, прийняття більш прогресивних законодавчих актів, спрямованих на сталий розвиток освітнього процесу та забезпечують отримання якісної освіти, яка може бути конкурентною на рівні освітніх послуг в країнах ЄС, до яких наразі емігрували мільйони молодих людей внаслідок російської агресії. Високі стандарти якості вищої освіти в Україні та конкурентність знань і навичок є запорукою повернення мільйонів молодих українців, що глобально вплине на подальший національний розвиток.

Соціальна обумовленість адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти полягає у тому, що інноваційне суспільство знаменує собою перехід від суспільства, заснованого на індустріальних технологіях, до суспільства, основним змістом якого є інновації. Саме з інноваціями людство зв'язує свою подальшу долю, вбачаючи в них основне джерело задоволення соціальних потреб і найважливіший засіб вирішення практичних і духовних завдань. Однією із умов інноваційного розвитку українського суспільства є забезпечення якості вищої освіти, для забезпечення якої, на погляд Г. П. Клімової: «... необхідна імплементація компетентнісного підходу до аналізу якості вищої освіти, реалізація комплексу інструментів систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти

відповідно до стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти як основи для інтеграції національної системи забезпечення якості вищої освіти в європейську систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти» [71, с. 71].

Якість вищої освіти – умова довіри, мобільності, сумісності та привабливості у європейському просторі вищої освіти загалом. Оцінка якості вимагає балансу між нововведеннями та традиціями, академічними перевагами та соціально-економічною необхідністю, сумісністю програм та вибором студентів. Оцінка якості охоплює викладання та наукові дослідження, керівництво та адміністрування, сприйнятливість до потреб студентів та забезпечення позанавчальних послуг. Водночас заходи щодо контролю якості вищої освіти передбачають утворення відокремлених від національних урядів та міжнародних організацій акредитаційних агенцій. Оцінка якості освіти повинна ґрунтуватися не у тривалості та змісті, а на знаннях, вміннях, навичках та компетенціях випускників [148, с. 36].

Окрім вищезазначеного, реформування освіти в Україні відбувається в контексті загальноцивілізаційних трансформацій, обумовлених використанням нових технологій, заснованих на використанні сучасної техніки, які потребують застосування інноваційних форм, методів та засобів навчання у вищій школі. Визнаними та формальними індикаторами постійного розширення доступу населення до послуг вищої освіти в Україні насамперед є наявність позитивної довгострокової динаміки надходження студентів до закладів вищої освіти різного рівня, розширення загальнонаціональної мережі ВНЗ, розвиток приватних вищих навчальних закладів, пошук можливостей фінансування вищої освіти, і насамперед, за рахунок фізичних осіб. Сучасна система вищої освіти України повною мірою відповідає вимогам часу та є одним із факторів зростання людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки та суспільства загалом. Як слушно зазначають аналітики: «...для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці свої завдання, необхідне його оновлення з урахуванням

актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті» [33]. Напрями підвищення якості вищої освіти в Україні передбачають вирішення низки проблем, серед яких найбільш актуальними є невідповідність структури підготовки фахівців реальним потребам економіки, зниження якості освіти, корупція у системі вищої освіти, відірваність від наукових досліджень, повільні темпи інтеграції до європейського та світового інтелектуального простору. Зі швидким розростанням системи вищої освіти пов'язуються такі проблеми, як реформування системи професійно-технічної освіти, дефіцит кваліфікованих кадрів робочих спеціальностей, неможливість для багатьох випускників ВНЗ знайти роботу за фахом, інфляція освітніх та професійних стандартів, надмірне навантаження на викладачів та недостатнє фінансування вузів та інші [33].

Зазначені тенденції становлення якості освіти, як прояви закономірностей розвитку, також зумовлені її багатомірністю (мінімальна або максимальна, для функціонування та виконання чи для вдосконалення та розвитку). Відповідно має формуватися система оцінювання якості як передова світова, європейська, інша регіональна, національна двоїста практика (як колективно-інтегрального функціонування, так і конкурентно-диференційованого розвитку) вищої освіти [25, с. 93].

У вирішенні питань оцінювання якості підготовки фахівців превалює проблема управління якістю освіти та відбувається активна заміна педагогічних категорій на категорії менеджменту та економічних теорій. На зміну педагогічним категоріям «об'єкт» та «суб'єкт освітнього процесу», «особистість», «гуманність», «навчально-виховний процес» тощо, прийшли зовсім інші – «клієнт», «постачальник», «споживач», «технократичний підхід»; робляться спроби запозичення технологій управління якістю у сфері матеріального виробництва для використання у гуманітарній сфері без урахування характеристик педагогічної якості. Необхідно підкреслити, що вища освіта, що здійснюється на основі державних освітніх стандартів, не може вважатися виключно сферою послуг, бо тут не тільки задовольняються

пізнавальні потреби студентів, необхідність у самореалізації, а й вирішується державне завдання забезпечення соціально-економічної сфери суспільства компетентними фахівцями. Тому й управління якістю підготовки фахівців у вузі має здійснюватись з урахуванням цих особливостей. Процес управління справами підпорядковується загальним законам, але принципи управління підприємством та вузом різні. Причина відмінності, перш за все, криється в розумінні сутності якості підготовки фахівців як багаторівневого явища, що відображає специфіку цільових, змістовних, процесуальних компонентів освітнього процесу у вищому навчальному закладі та проявляється у різних видах професійно-особистісної компетентності його випускників [13, с. 46].

Відтак, соціальна зумовленість проблеми адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти, на погляд К. В. Ващенко: «... зумовлена низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. Кардинальні зміни у соціальному та економічному житті країни, невідповідність освіти викликам часу, ринку праці, інтересам та потребам особи можна віднести до внутрішніх чинників. Зовнішні чинники знаходяться, передусім, у площині глобальних інтеграційних процесів, які суттєво впливають на формування нових ціннісних орієнтирів життєдіяльності суспільства загалом та освіти зокрема» [20].

Елементи внутрішнього та зовнішнього середовища здатні змінювати систему якості вищої освіти якісно як у позитивну сторону, підвищуючи її якість, так і негативну. На думку експертів [225], найбільше на якість освіти впливають внутрішні чинники.

Внутрішні чинники соціальної зумовленості проблеми адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти базуються насамперед на тому, що вища освіта є основним рівнем освітньої системи. Кінцеві результати роботи шкіл для системи вищої освіти є їх вихідним продуктом, служать для неї своєрідною сировиною. Від якості кінцевого продукту загальноосвітньої системи, що визначається рівнем знань, умінь та переваг випускників шкіл щодо змісту навчального процесу та кінцевого продукту університетів, значною мірою залежить якість вищої освіти. Майбутні студенти, впливаючи на

структуру попиту на вищу освіту, беруть участь у формуванні її змісту та рівня якості. Зміни, що відбуваються в останні роки, в організації навчального процесу в загальній школі, пов'язані з використанням результатів ЗНО для оцінки роботи не тільки школярів, а й вчителів, сприяли посиленню орієнтації навчального процесу на «середніх» та «слабких» учнів. Введення зовнішньої оцінки діяльності шкіл (ЗНО), орієнтація на «слабких» учнів, обумовлена використанням цих результатів для оцінки роботи вчителів, сприяли ослабленню навичок роботи вчителів з талановитими учнями, що знизило попит випускників на вищу освіту як спосіб капіталізації знань, накопичення людського капіталу. Ще одним важливим стимулом до удосконалення правового забезпечення якості вищої освіти для переважної частини випускників шкіл є накопичення соціального капіталу, пов'язаного з формуванням навичок соціалізації та придбанням зв'язків, які можуть бути використані в майбутньому [55, с. 34].

Внутрішні чинники соціальної обумовленості адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти опосередковано інституціалізуються тими факторами, коли якісна вища освіта забезпечується якісним навчанням студентів, що залежить від багатьох чинників, зокрема [156, с. 88]:

- здатності студентів здобути якісну вищу освіту;
- рівня підготовленості студентів до здобуття ними якісної вищої освіти за обраною спеціальністю;
- мотивації студентів до здобуття ними якісної вищої освіти;
- рівня компетентності науково-педагогічних працівників, які долучаються до викладання на конкретній спеціальності;
- матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу;
- соціального середовища закладу вищої освіти;
- управління освітньою і науковою діяльністю ЗВО.

Відтак відсутність мотивації у студента до здобуття ним якісної вищої освіти, нівелює або зовсім перекреслює всі позитивні чинники забезпечення якісної освіти. Коли таких невмотивованих до сумлінного навчання один чи навіть декілька студентів на потоці, це більшою мірою проблема цих горе-студентів, яка не демотивує широкий загал студентів, що прагнуть бути успішними у навчанні. Але, коли таких невмотивованих студентів 20, 30, а то й більше відсотків від широкого загалу, це стає проблемою всіх, починаючи з тих, хто навчається разом з ними і хто їх навчає, і завершуючи суспільством. Невмотивовані до сумлінного навчання студенти деморалізують соціальне середовище закладу вищої освіти, в якому вони навчаються. Це підтверджує сучасна українська соціальна дійсність [156, с. 89].

Саме з цих мотивів доцільно охарактеризувати особистісне ставлення студентів до якості вищої освіти у контексті її нормативного наповнення. Зокрема особисте студентське ставлення до якості вищої освіти базується на тому, що на якість освітніх послуг впливає рівень мотивації до навчального процесу та відсутність стимулів студентів. За відсутності мотивів для сумлінного навчання процес надання освітньої послуги не дасть високих кінцевих результатів. Також важливим фактором, що впливає на якість послуг вищої освіти, є культура у студентському колективі. Найчастіше, в студентському колективі можна відзначити мімікрію у поведінці. Причому мімікрія зазвичай породжується на негативних прикладах для наслідування і проявляється в цькуванні здібних студентів, що спонукає останніх не виділятися з колективу [173, с. 268] та не прагнути до публічної демонстрації високих знань.

Відтак репутацію якості надання освітніх послуг в університеті створює репутація самих студентів як безпосередніх споживачів освітніх послуг. Обираючи ЗВО, вони цікавляться не тільки прогресивністю програм навчання, а й нормами поведінки студентів, з якими він буде спілкуватися. Високим попитом у студентів користуються ЗВО, які дають якісні знання, можливості культурного і професійного зростання. У цьому контексті ключовою умовою

підвищення якості освіти майбутніх фахівців є взаємодія учасників освітнього процесу [151, с. 13].

У цьому контексті соціально зумовленим є чинник подолання неякісної вищої освіти, зокрема як неконкурентоспроможної за критеріями цивілізованих ринків праці компетентності особи, яка такою освітою володіє. Погоджуємося з С. Рябченко [156, с. 91] у тому, що: «... коли конкурентоспроможні громадяни за неможливістю гідно реалізувати свій людський капітал на рідних теренах, то вони мігрують закордон в пошуках пристойної реалізації, а у владних державних структурах за протекцією з року в рік накопичується все більше неуків з дипломами про вищу освіту, тоді годі сподіватись на конкурентоспроможність України, яка б забезпечила їй гідне місце серед країн-лідерів світової спільноти». Для того щоб у цьому сенсі відбувся переворот і все стало з голови на ноги, потрібно запроваджувати суспільні механізми, які б блокували протекціонізм некомпетентності. Такі механізми здорової соціальної селекції з'являться, коли будуть демонополізовані політична й економічна сфери українського суспільства і в ньому буде сформоване цивілізоване конкурентне середовище.

Одним із внутрішніх чинників, що впливають на якість освітніх послуг, є якість матеріально-технічної бази навчальних закладів. За останні роки збільшилася частка студентів та викладачів вузів, задоволених рівнем оснащення аудиторій та бібліотек. Однак проблема не вирішена остаточно. Незаперечним є той факт, що від якості роботи професорсько-педагогічного складу залежить безпосередньо якість самої освітньої послуги. Тим не менш, за відсутності академічних стимулів у представників студентства, високий рівень професіоналізму при наданні освітньої послуги не буде засвоєно. На якість роботи педагогічного складу впливає низка чинників, такі як академічний інбридинг, середній вік викладача та наявність академічних стимулів педагогів.

Водночас соціальна зумовленість проблеми адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти зумовлена низкою зовнішніх чинників, пов'язаних насамперед з інтернаціоналізацією.

Соціальна обумовленість проблематики інтернаціоналізації якості вищої освіти у контексті правового забезпечення публічного адміністрування цього процесу, може бути обґрунтована за такими основними напрямками [104]:

– можливість залучення ВНЗ додаткових ресурсів для подальшого розвитку власних трудових можливостей, наприклад за рахунок експорту освітніх послуг, та як наслідок, отримання коштів від міжнародної діяльності (отримання грантів від міжнародних організацій; надходження коштів від іноземних студентів у вигляді оплати за спожиті освітні послуги тощо). Реалізація цього напрямку набуває неабиякої актуальності для розвитку системи вищої освіти, особливо в контексті поступово скорочення державних видатків на фінансування потреб державних ВНЗ. Отримані кошти можуть бути використані для удосконалення елементів системи трудового потенціалу ВНЗ за такими основними напрямками: 1) матеріальні ресурси: навчальні корпуси і лабораторії ВНЗ з їх обладнання; будівлі соціальної інфраструктури ВНЗ (столові, гуртожитки, спортивні комплекси, клуби, театри, бази відпочинку тощо); будівлі та споруди інфраструктури НДДКР, а також їх обладнання; інженерні мережі, а також їх елементи; споруди (елементи) благоустрою території ВНЗ; майно ВНЗ; інші матеріальні ресурси ВНЗ, які використовуються в процесі його основної та допоміжної діяльності; 2) нематеріальні ресурси: людський потенціал персоналу ВНЗ; стратегія розвитку ВНЗ, а також його місія, цілі та корпоративна культура; адміністративний та інформаційний ресурс ВНЗ; зв'язки з виробничими компаніями, органами влади; система управління ВНЗ, його традиції та репутація; соціально-психологічні умови для розвитку трудових можливостей; система мотивації і стимулювання трудової активності персоналу; місце розташування активів тощо [105, с. 7];

– можливість університету підвищити якість надання освітніх послуг, перш за все за рахунок імпорту новітніх освітніх технологій, навчальних програм, знань тощо, тобто всього того, що забезпечує (може забезпечити) підготовку конкурентоспроможного фахівця з вищою освітою. Зростання ролі

механізму інтернаціоналізації вищої освіти у забезпеченні якості надання освітніх послуг тим більше набуває своєї актуальності, чим складнішим стає управління нею з боку держави. Виявляється, що чисельні державні інститути, до компетенції яких у тому чи іншому обсязі входять питання контролю якості вищої освіти, не завжди можуть забезпечити не лише ефективність досягнення поставленої мети, а навіть наявність певних результатів. Наприклад, на цей час система вищої освіти України, не дивлячись на існування сталих традицій у забезпеченні її якості з боку держави, вітчизняна модель не є конкурентоспроможною на міжнародному ринку надання освітніх послуг. За експертною оцінкою фахівців авторитетної британської компанії QS (Quacquarelli Symonds Ltd) система вищої освіти України позиціонує лише на 45 місці серед відповідних систем 50 країн світу [229]. Недостатня ефективність діяльності суб'єктів державного управління за напрямом забезпечення якості вищої освіти не є виключенням, у тому числі й для тих країн, які мають сталий рівень розвитку інституціонального середовища, у тому числі й по відношенню до умов функціонування та розвитку системи вищої освіти. Не дивлячись на той факт, що за останні 20 років у більшості країн світу було значно збільшено кількість державних інститутів контролю якості надання освітніх послуг, а також неурядових організацій які забезпечують проведення професійного моніторингу щодо ефективності реалізації державою національної політики у сфері вищої освіти (інформація Центру досліджень у галузі освіти та інновацій при Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD)) [235, с. 9], більшість з питань проблематики якості вищої освіти все ще потребують на своє вирішення [104].

Зарубіжні дослідники констатують, що: «... за загальним визнанням, найбільш важливим контекстуальним чинником формування якості вищої освіти є глобалізація. У сфері вищої освіти глобалізація призвела до посилення мобільності ідей, студентів та академічного персоналу та розширенню можливості для співпраці і глобального розповсюдження знань. Вона також ввела нові цілі, види діяльності і акторів, зайнятих в інтернаціоналізації» [210].

В головному системоутворюючому документі ЮНЕСКО «Вища освіта у глобалізованому суспільстві» сформовано чотири головних напрями глобалізації, які безпосередньо впливають на вищу освіту, а також її системну інтернаціоналізацію:

«... - зростаюче значення суспільства знань / економіки знань;

- розроблення нових торговельних угод, які охоплюють, у тому числі, торгівлю освітніми послугами;

- нововведення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій;

- зростаюча роль ринку і ринкової економіки.

Перелічені аспекти, в свою чергу, відіграють роль каталізаторів нових явищ у сфері вищої освіти, серед яких:

- поява таких нових провайдерів освіти, як мультинаціональні компанії, корпоративні університети та медіакорпорації;

- нові форми забезпечення освіти, включаючи дистанційну, віртуальну і пряму освіту, що надається в тому числі і приватними компаніями;

- велика диверсифікація кваліфікацій та свідоцтв про освіту;

- велика мобільність учнів, програм, провайдерів і проектів, які виходять за межі національних кордонів;

- акцент на навчання протягом усього життя, що, в свою чергу, призводить до збільшення попиту на після середню освіту;

- збільшення обсягу приватних інвестицій у сферу послуг, що надаються у сфері вищої освіти.

Усі ці явища тягнуть за собою істотні наслідки для вищої освіти, у плані її якості, доступу до неї, різноманітності та її фінансування» [37, с. 7].

Фундаментальною основою інтеграційних процесів у сфері освіти є універсальний характер знань. Аналіз інтеграційних процесів, що відбуваються у світовому освітньому просторі, дозволив виявити та структурувати передумови, що справляють вплив на розвиток освіти. Звісно ж доцільно виділити дві групи передумов: загальносистемні, властиві інтеграційному вектору розвитку світової економіки та суспільства в цілому, та специфічні,

властиві вектору розвитку вищої освіти. Загальносистемні передумови також умовно можна поділити на об'єктивні: глобалізація світової економіки та глобалізація світового ринку праці та суб'єктивні – ментальність замовників та споживачів освітніх послуг.

Зовнішні чинники, або передумови, соціальної обумовленості удосконалення законодавчого забезпечення якості вищої освіти можна умовно поділити на три підгрупи: геополітичні, соціально-економічні та культурно-освітні.

До геополітичних передумов можна віднести:

- наявність історичних зв'язків між державами та народами (Україна – Польща);
- формування міждержавних інтеграційних блоків (освітній простір ЄС);
- територіальну близькість, часто наявність загальних кордонів (Польща, Румунія, Словаччина тощо).

До соціально-економічних передумов відносяться:

- формування економічних міждержавних об'єднань та спілок Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD);
- рівень розвитку національної економіки;
- наявність торговельно-економічних, що склалися між державами.
- відносин та зв'язків між державами;
- рівень інформатизації суспільства.

До культурно-освітніх передумов можна віднести такі:

- посилення конкуренції на національних освітніх ринках та в рамках світового освітнього простору;
- перехід на багаторівневу систему освіти та появу нових типів та видів освітніх програм;
- схожість національного законодавства, що регулює освітню діяльність;
- схожість культурно-освітніх традицій окремих держав [178, с. 45].

Отже, варто погодитись із дослідниками [185, с. 81] у тому, що особливості розвитку сучасного суспільства, засобів зв'язку, міжкультурної

комунікації припускають певну уніфікацію вимог до якості вищої освіти, освітніх програм, наукових досліджень, що у великій мірі впливає не тільки в цілому на національні системи вищої освіти, але й на окремі університети. Зростаюча популярність в наукових дослідженнях процесів глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти сприяє формуванню міжнародних стратегій розвитку, інтеркультурних програм на рівні практично будь-якого вищого навчального закладу. З іншого боку, багато західних експертів вважають, що не всі університети можуть і повинні стати провідними постачальниками міжнародної освіти. Паралельно з глобалізацією з'являється тенденція до розширення діяльності університетів та інших типів вищих навчальних закладів у «своїх» країнах. Поняття «бути міжнародним» все більше розглядається як головний фактор привабливості вузів і на місцевому рівні [111, с. 37]. Вищий навчальний заклад при формуванні своїх стратегій розвитку повинен враховувати тенденції функціонування не тільки національної, але й світової економічної системи, визначених областей соціально-політичної діяльності, загальні прогнози розвитку науково-технічного прогресу, напрямки соціокультурних змін. Прорахунки в цій області можуть привести до невідповідності випускників вузів успішно реалізовувати себе на ринку праці в умовах сучасної культури.

Отже, внутрішні і зовнішні чинники соціальної обумовленості удосконалення адміністративно-правових засад оптимізації забезпечення якості вищої освіти полягають в системних потребах удосконалення механізмів надання освітніх послуг, які можна звести до наступних: створення умов підвищення мотивації студентів щодо якості навчання; рівня компетентності науково-педагогічних працівників; матеріально-технічного забезпечення навчального процесу та соціального середовища вищого навчального закладу. Зазначені чинники можуть бути забезпечені локальним нормативно-правовим регулюванням на базі конкретного ВНЗ, проте на загальноправовому рівні дані чинники потребують максимально конкретного нормативного вираження як пріоритет для дотримання у вищих закладах освіти, що відповідатиме

загальним прогресивним міжнародним тенденціям удосконалення якості вищої освіти в умовах інтенсифікації конкурентоспроможності ринку освітніх послуг, чому також сприяла повномасштабна воєнна агресія РФ в Україні.

3.2. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти

Розгалужене вітчизняне законодавство у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти з його міжнародно-правовими імперативами у рамках Європейського простору вищої освіти зумовлює врахування найефективніших законодавчих практик регулювання даних суспільних відносин. У такому контексті дослідження особливостей зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти вбачається нами у розрізі характеристик романо-германського (континентального) та англо-саксонського (англо-американського) правового простору. Загалом, порівняльно-правові підходи у пошуку напрямів удосконалення національного законодавства є одним з пріоритетних методологічних підходів, оскільки правова компаративістика надає можливість виділити спільне і окреме, а також сформулювати напрями імплементації зарубіжних правових конструкцій у національне законодавство на шляху його реформування і удосконалення загалом.

З урахуванням вище викладених нормативно-правових положень, а також наукові позиції, доцільно стверджувати, що дослідження зарубіжного досвіду контролю за якістю вищої освіти є своєчасним та необхідним кроком на шляху вдосконалення адміністративно-правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні. Вивчення позитивних та проблемних аспектів організації і здійснення означеного контролю у іноземних країнах дозволить більш швидко привести національний механізм контролю за якістю вищої освіти до провідних міжнародних стандартів, уникаючи на цьому шляху можливих ускладнень та інших проблем, з якими зіткнулися інші держави [114, с. 238].

Інтелектуальний потенціал суспільства, як і будь-який інший феномен, має кількісні та якісні параметри, які нерозривно пов'язані між собою. У першому наближенні основним кількісним параметром інтелектуального потенціалу суспільства є кількість його членів, які мають академічну та (або) професійну вищу освіту. Водночас якісним параметром є рівень оволодіння знаннями, навичками та вміннями випускниками вищих шкіл [117, с. 99] у різних країнах.

З огляду на вищезазначене, для української адміністративно-правової практики регулювання системи якості вищої освіти доцільним буде почати аналіз характеристик зазначених адміністративно-правових феноменів у державах з унітарною формою правління з максимально схожою системою вищої освіти, зокрема Польщі.

Система оцінки якості у Польщі існує з 2002 р. та заснована на Постанові про вищу освіту від 1990 р. (поправки були внесені у 2001 р.) та на Законі про вищу освіту від 2005 р. Вона є системою зовнішнього обов'язкового оцінювання, що застосовується до всіх ВНЗ і заснована на акредитації освітніх програм з систематизацією областей знань, у поєднанні з внутрішнім оцінюванням. Державний комітет з акредитації (SAC) був заснований у Польщі у 2002 р. як центральний орган із забезпечення якості вищої освіти. Він функціонує за принципом самоврядування та відповідає за проведення оцінки якості освіти в окремих галузях навчання та консультування міністра, відповідального за вищу освіту щодо можливостей створення нових вузів, організаційних одиниць чи областей навчання [98, с. 78], наразі має назву Польський акредитаційний комітет (Polish Accreditation Committee). Фінансується з державного бюджету. У своїй роботі цей комітет (польськ. – Polska Komisja Akredytacyjna (PKA) керується принципом надійності, неупередженості та прозорості та прагненням до рівної участі в ній чоловіків і жінок. З моменту заснування PKA охоплює всі державні та недержавні вищі навчальні заклади, як ті, які були засновані на основі Закону від 26 червня 1997 року про вищі професійні школи, так і ті, що діють на основі Закону від 12

вересня 1990 року про вищі навчальні заклади [243]. РКА виконує програмну та інституційну оцінку, а також дає висновки щодо заявок на заснування нових вищих навчальних закладів, продовження дозволів на створення недержавних закладів та надання дозволу вищим навчальним закладам створювати нові освітні програми.

У процесі реформування принципи забезпечення контролю якості вищої освіти визначено чинним Законом від 20 липня 2018 р. (*Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*) [244]. Преамбула даного акта припускає, що кожен учений несе відповідальність за якість та достовірність проведених досліджень, і навіть за виховання підростаючого покоління. Навпаки, перед університетами та іншими науково-дослідними інститутами ставиться завдання: зробити внесок в інноваційний розвиток економіки, розвиток культури і виробити моральні стандарти в суспільного життя.

Можливості сучасних польських вузів Закон визначає залежно від результатів експертизи наукових досліджень, які проводяться конкретним вузом. Експертиза проводиться раз на чотири роки Комісією Оцінки Навчання (*Komisja Edukacji Narodowej*, далі – КЕН). Результати експертизи відображаються за шкалою, що містить 5 оцінок: А+, А, В+, В, С (у порядку спадання). Оцінці підлягають не відділи вузів, а їхня наукова діяльність, що проводиться з конкретних дисциплін. Таким чином, вузи можуть отримати більше однієї наукової категорії – їхня кількість залежить від кількості дисциплін, за якими ВНЗ веде наукову діяльність. Декілька категорій можуть також отримати деякі наукові інститути. Ці оцінки набагато точніше вимірюють якість наукових досліджень з окремих дисциплін і дають основу для порівняння вузів [220, с. 10].

В результаті експертизи відбувається ранжування вузів на академічні та професійні. Таким чином, згідно з кваліфікацією КЕН, дозволи надавати ступінь доктора філософії та доктора наук з конкретної дисципліни матиме дослідний вуз або міжнародний інститут, якщо він отримає у своїй галузі категорії А+, А чи В+. Кращі вузи (що мають оцінки А або А+ не менше ніж з 4

дисциплін з 2 областей) зможуть вести індивідуальні міждисциплінарні дослідження. Професійними вишами стають виші, які ведуть навчання з урахуванням потреб соціально-економічної середовища, тобто практико-орієнтовані вузи. Вони можуть вести навчання у ВНЗ тільки з практичним профілем і не можуть проводити підготовку докторантів. Університет, який матиме в цій дисципліні оцінку В або С, повинен отримати згоду міністра на відкриття там будь-якого нового напрямку досліджень [70, с. 83].

Водночас усі вузи зобов'язані брати участь у перевірках, які організовує РКА кожні п'ять років, які включають підготовку звіту про проведення самооцінки кожної навчальної програми з подальшою організацією візиту експертних груп до вузів. На основі отриманих даних SAC групує результати наступні категорії: видатні, позитивні, умовні (конвенційні) та негативні. У разі присвоєння результатам діяльності окремого вузу категорій «видатні» або "позитивні", наступна перевірка проводиться через шість років. Звіти про проведені перевірки подаються на розгляд міністру освіти, а результати оцінювання публікуються у відкритому доступі на сайті SAC [234] та широко висвітлюються у пресі. Крім того, після завершення циклу процедур оцінювання Комітет також публікує звіти про оцінку якості освіти в окремих сферах навчання. Незважаючи на відносно суворі дії РКА, наприклад, публікація у відкритому доступі негативних оцінок діяльності вузів, що має певні наслідки для самих вузів, робота SAC здобула широке визнання в Польщі [98, с. 79].

Польський досвід адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти значною мірою кореспондується з досвідом країн Балтії, де, окрім чисто адміністративно-правових методів підвищення якості вищої освіти, активно використовуються інституційні підходи.

Ще одним і, як видається, найбільш значущим засобом подальшого нарощування інтелектуального потенціалу країн Балтії є підвищення якості вищої освіти шляхом: 1) збільшення числа та рівня викладання фундаментальних наукових дисциплін у рамках вищого професійного та

академічного освіти; 2) розширення підготовки магістрів та докторів. Як показує практика, цей шлях дуже перспективний. Про актуальність збільшення числа фундаментальних наукових дисциплін свідчать дослідження систем освіти різних країн світу, проведені професором університету Мічигану Джоном Міллером, згідно з результатами яких науково грамотними можна визнати приблизно 28% американців, 14% європейців та 5% японців. У рамках цих досліджень такими визнано лише 2,2% мешканців Латвії [117, с. 101].

З метою подолання вищезначених тенденцій у країнах Балтії створено законодавчі основи забезпечення якості вищої освіти. Приміром, у Литві, згідно із Законом Литовської Республіки «Про науку і освіту» від 30 квітня 2009 р. № XI-242 [56] у статті 12 визначаються органи, уповноважені здійснювати контроль і моніторинг якості вищої освіти, зокрема державну політику в галузі науки та освіти відповідно до встановленої у цьому та інших законах та правових актах компетенції здійснює Уряд, Міністерство освіти і науки та інші міністерства, Вчена рада Литви, Державний фонд освіти, Центр оцінки якості освіти, контролер з академічної етики та процедур, уповноважені Урядом та Міністерством освіти та науки органи, а також інші інституції.

Водночас зазначеним Законом, зокрема статтею 17 безпосередньо встановлюється, що Центр оцінки якості освіти є державною бюджетною установою. Цей центр засновує та положення про нього затверджує Міністерство освіти та науки. Основними завданнями Центру оцінки якості освіти є:

1) заохочення якості діяльності вищих навчальних закладів за допомогою зовнішньої оцінки, а також акредитація установ та освітніх програм;

2) створення сприятливих умов для вільного переміщення осіб шляхом організації та проведення оцінки та (або) визнання у Литві кваліфікацій, пов'язаних із вищою освітою, здобутих в іноземних установах, здійснення інших встановлених Урядом функцій.

Колегіальним органом правління Центру оцінки якості освіти є рада Центру оцінки якості освіти, що складається з 11 членів. Їх терміном на 6 років

призначають: Сейм за поданням Комітету з освіти, науки та культури, Уряд, міністр освіти і науки, Вчена рада Литви спільно з Академією наук Литви, сенати університетів, академічні ради колегій, спілки студентських представництв вищих навчальних закладів Литви, Рада з культури та мистецтва Литви, Конфедерація промисловців Литви, Палата промисловості, торгівлі та ремесел Литви, Форум економіки знань. Склад Ради Центру оцінки якості освіти оприлюднить міністр освіти та науки. Рада Центру оцінки якості освіти готує та затверджує регламент своєї діяльності.

Згідно з положеннями вищезазначеного Закону, навіть сам Центр не рідше ніж кожні 5 років піддається зовнішній оцінці діяльності, а результати оцінки оприлюднюються публічно. Центр оцінки якості освіти щорічно публічно оприлюднює узагальнення щодо оцінки якості освіти вищих навчальних закладів. Одноосібним органом управління Центру оцінки якості освіти є директор. Директора у спосіб відкритого конкурсу строком на 5 років обирає, призначає та з посади звільняє рада Центру, одна й та сама особа може обиратися директором не більше ніж на два терміни повноважень поспіль.

У Литві, окрім Центру оцінки якості освіти, існує інший спеціалізований орган, що здійснює оцінку якості освітніх послуг – Контролер з академічної етики та процедур, що представлений державною посадовою особою, яка розглядає скарги та ініціює розслідування щодо порушення академічної етики та процедур. Згідно статті 18 Закону Литовської Республіки «Про науку і освіту» від 30 квітня 2009 р. № XI-242, контролера на 5-річний термін повноважень призначає Сейм за поданням Вченої ради Литви. Окрім загальнонаціональних органів, контроль за якістю надання послуг у сфері вищої освіти у Литві здійснюється сенатом (академічною радою) ВНЗ (п. 3, частини 2, статті 21 вищезазначеного закону). У Литві діє система зовнішньої і внутрішньої оцінки якості вищої освіти та наукових досліджень (стаття 40 Закону) за схожим з українським порядком адміністративно-правового регулювання процедур.

На наш погляд, при аналізі Закону Литовської Республіки «Про науку і освіту» від 30 квітня 2009 р. № XI-242 слід зазначити. Що найбільш прийнятною процедурою для української системи адміністративно-правового регулювання була б процедура колегіального формування контролюючого органу, а також, як і у польській моделі – публічність результатів оцінки якості надання освітніх послуг ВНЗ.

Водночас у Латвії діє схожий із литовським і польським порядок адміністративно-правового регулювання якості вищої освіти. Більше того, система вищої освіти Латвії до початку свого реформування мала порівняно схожі з відповідною системою України характеристики. Цей факт пов'язаний з тим, що Латвія та Україна, мали спільний досвід перебування в межах одного інституційного простору (перебування у складі колишнього СРСР), а отже, так звані вихідні характеристики відповідних національних систем, хоч і були тотожно рівними у повному обсязі, але загалом (на умовному рівні), можуть бути розглянуті як однакові. Іншими словами, за результатами аналізу досвіду Латвії щодо забезпечення якості вищої освіти, експерти (дослідники) мають можливість оцінити доцільність та ефективність використання тих чи інших механізмів якості надання послуг освітньою галуззю у межах вітчизняної моделі вищої освіти [107, с. 79].

Латвійську систему забезпечення якості вищої освіти було створено у середині 1990-х років. Перша акредитація у Латвії відбулася 1996 року. До кінця 2002 року всі програми навчання та вузи пройшли процедуру акредитації. Згідно з прийнятими нормам, акредитація діє протягом шести років (умовна акредитація – два роки). Протягом цього періоду акредитовані програми та виші повинні подавати річні звіти щодо самооцінки. Загалом, у країнах Балтії нині діє внутрішня система забезпечення якості у формі щорічних самооцінок вищих навчальних закладів, які є обов'язковою процедурою для всіх державних та недержавних вищих навчальних закладів, та зовнішня (експертна) оцінка якості, організована незалежними центрами оцінки якості. Латвійський уряд сприяв впровадженню в національну систему вищої освіти таких

найважливіших Болонських пріоритетів, як запровадження структури двоциклічних рівнів; створення системи забезпечення якості за участю міжнародних представників та включаючи акредитацію програм та інститутів; повне запровадження системи кредитів для переказу та накопичення. Вступ та додатки до диплому, який обов'язково видається всім випускникам латиською та англійською мовами; розробка національної програми з підтримки докторантури та постдокторського дослідження та національної програми реалізації стратегії навчання протягом усього життя [116, с. 53].

Підвищення ролі студентів в організації, змісті та забезпеченні якості навчання. Інтереси студентів Латвії на державному рівні представляє Латвійська асоціація студентів, яка делегує своїх членів участі у роботі Ради з вищої освіти, Акредитаційної комісії та національній Болонській групі. На рівні вишів, згідно із законом про вищі навчальних закладах, представництво студентів (не менше 20%) обов'язкове у вищих органах управління вузом - Академічних зборах та Сенаті. Істотною є і участь студентів у забезпеченні та контролі якості навчання. Окрім участі у роботі Акредитаційної комісії Міністерства освіти та науки, студенти беруть участь у керівництві національними агентствами забезпечення якості через представників у сенатах вишів, які є засновниками агентств забезпечення якості та контролюють їх роботу. Представники студентів обов'язково включаються до складу кожної експертної групи, яка здійснює зовнішню оцінку якості навчання як спостерігачів або повноцінних експертів. У Литовській Республіці участь студентів у системі вищої освіти регулюється законом «Про вищу освіту». Згідно із законом, щонайменше 10 відсотків самоврядних організацій вузів повинні мати у своєму складі представників із числа студентів. Представники студентів є також членами наглядового та консультативного органу – ради вузу [116, с. 54].

Досвід Латвії в забезпеченні якості вищої освіти національної системи вищої освіти може бути використаний як для реформування системи вищої освіти України, так і для вдосконалення змісту та практики використання

механізмів державного управління освітньою галуззю. Унікальність досвіду Латвії для України, як і для будь-якої іншої країни, що перебуває на етапі реформування національної системи вищої освіти, полягає і в тому, що Латвія, незважаючи на позитивні результати інтегрування національної системи вищої освіти до європейського освітнього та наукового середовища (виконання вимог та забезпечення відповідності нормам) не втратила своєї автентичності, а отже змогла зберегти свої традиції та наявні переваги. Найбільш перспективними, за результатами аналізу латвійського досвіду управління системою вищої освіти є нормативно-правові, соціально-політичні та економічні методи державного управління. Кожен із цих методів потребує додаткової уваги вчених. Водночас серед факторів, що здійснюють найбільш значущий за своєю силою вплив на якість вищої освіти латвійські студенти виділили відповідність змісту навчальних програм та методик їх реалізації вимогам часу та попиту на ринку праці. Такий вибір студентів має бути прийнятий до уваги суб'єктами управління якістю надання освітніх послуг. На думку С. А. Мороза [107, с. 80] та інших дослідників, до складання змісту навчальних програм, так само як і до практики їх реалізації в рамках навчального процесу, крім професорсько-викладацького складу ВНЗ повинні залучатися, в тому числі, і суб'єкти державного управління функціонуванням та розвитком ринку праці, а також безпосередньо роботодавці. Крім того, адміністрація ВНЗ має передбачити механізм своєчасного оновлення змісту навчальних програм.

Водночас як інший, прогресивний приклад системи вищої освіти слід розглянути систему вищої освіти Естонії, де вже запроваджено систему якісного аналізу вищої та професійної її освіти (Quality Assurance System in HE and VET). Так, в Естонії лише вищим навчальним закладам, що пройшли оцінювання якості навчального процесу, дозволено надавати послуги вищої освіти з 2012 р. Навчання у таких установах може здійснюватись тільки за умови, якщо Уряд Республіки видав їм ліцензію на освіту, тобто право на надання послуг з виконання програм вищої освіти у цій навчальній програмній групі та на даному рівні навчання. Також ця ліцензія дає право на надання

державного навчального сертифіката (тобто диплома про закінчення навчального процесу). Відповідно, для здійснення такого роду оцінювання у країні було створено Естонське Агентство якості вищої та професійної середньої освіти (ЕККА). Дане агентство являє собою національну агенцію, відповідає за оцінку вищої та професійної середньої освіти в Естонії. Місією даного агентства є забезпечення якості у сфері освіти та відповідно до цього збільшення конкурентоспроможності естонської освіти та держави в цілому [84, с. 232]. Дане агентство є членом Європейської асоціації з оцінювання якості вищої освіти (ENQA), Міжнародної мережі агенцій з оцінювання якості вищої освіти (INQAAHE), Центрально- та східноєвропейської мережі агентств з оцінювання якості вищої освіти (CEENQA) та включено до Європейського реєстру оцінювання якості вищої освіти (EQAR) Своєю діяльністю ЕККА [231] здійснює в рамках Статуту, плану розвитку та керівництва по якості. Агентство складається з двох рад:

- рада з оцінювання якості вищої освіти;
- рада з оцінювання якості професійної середньої освіти.

Кожна рада складається приблизно з 13 членів, склад яких змінюється один раз на три роки. До даного складу входять представники профспілки, ВНЗ, роботодавців, міжнародних експертів з система освіти, а також студенти. ЕККА входить до складу Фонду, створеного на базі Міністерства освіти Естонії, та є юридичною особою. Його основними завданнями є:

- 1) ліцензування навчальних закладів та надання права на здійснення освітнього процесу;
- 2) експертиза та оцінювання якості навчальних програм та навчального процесу;
- 3) забезпечення якості навчального процесу;
- 4) нострифікація [231].

В результаті, в Естонії було створено агентство, яке здійснює свою діяльність на основі підходу постійного покращення якості діяльності (Continuous Quality Improvement approach), принципи якого спрямовані на

об'єднання всіх суб'єктів освітнього процесу на формування якісного конкурентного середовища професійної освіти та розвитку. Безперечно, досвід Естонії у впровадженні системи оцінки якості освітнього процесу є актуальним. Така система показала свою життєздатність та ефективність, підвищивши якість освітнього та науково-дослідного процесів, вивівши республіку на найвищий європейський рівень. Імплементация такого досвіду в Україні, як у загальну систему освіти, так і в систему менеджмент-освіти, дозволила б визначити свої якісні параметри розвитку через результативний менеджмент освітньої системи та установ, сформувати ефективний професорсько-викладацький склад та можливості розвитку інноваційних технологій навчального та науково-дослідного процесу [84, с. 235] в умовах глобальної освітньої конкуренції.

Водночас в Естонії специфікою процедури ліцензування є те, що для отримання ліцензії кількість штатних викладачів повинна бути не менше 50 %. Також особливістю є обов'язковість ліцензування для державних ВНЗ, лише для приватних. В Україні процедура ліцензування є обов'язковою, вищий навчальний заклад не має права проводити навчальну діяльність, не маючи ліцензії. Відзначає балтійські країни те, що при оцінюванні діяльності вищого навчального закладу якість знань студентів не перевіряється (лише бесіди), тоді як в інших країнах, у тому числі й у нашій, проводять тестування для студентів. Самоаналіз є однією зі складових етапів у системі контролю якості освіти в країнах Балтійського регіону, у нас ця методика лише набуває розвитку, що є позитивним зрушенням. Особливістю латвійської системи акредитації є вимоги до звіту про самообстеження – порівняльний аналіз програми, яка акредитується, не менше ніж з двома подібними програмами в країнах ЄС. Латвія, Литва та Естонія залучають до оцінки навчальних програм міжнародних експертів (не менше двох) з країн Європейського Союзу, виключаючи участь представників Міністерства, ректорів ВНЗ та місцевої влади, на відміну від нашої країни. На нашу думку, це виключає суб'єктивний підхід в оцінюванні роботи навчального закладу, надає більшої прозорості системі в цілому, а

також об'єктивності індивідуальних оцінок і можливість імплементувати досвід кращих іноземних практик. Що стосується участі Міністерства освіти і науки в процедурах акредитації та ліцензування вищих закладів освіти, то в Латвії його вплив є більш вагомим, ніж в Литві та Естонії [212;77, с. 352].

Отже, польський досвід і досвід країн Балтії засвідчує наступний висновок, який полягає у тому, що при однакових з Україною стартових позиціях пострадянської системи вищої освіти, аналізовані країни засвідчили запровадження ефективних адміністративно-правових методів регулювання якості вищої освіти, що надає підстави резюмувати потребу розгляду елементів імплементативних адміністративно-правових механізмів. Подібний підхід є важливим з точки зору зреалізованої у зазначених країнах системи, передреформований фундамент якої є тотожним українському.

В інших континентальних центральноєвропейських країнах адміністративно-правове регулювання якості вищої освіти має окремі особливості, здебільшого пов'язані із державним устроєм та національними традиціями.

Приміром, у Німеччині перехід до багаторівневої системи та інтернаціоналізація освіти призвели до створення низки акредитаційних організацій. За рішенням конференції міністрів освіти 1998 року в Німеччині було створено Акредитаційну раду з оцінки програм підготовки бакалаврів та магістрів, який розробив мінімальні стандарти та критерії для акредитаційних агентств [199, с. 28]. Асоціація німецьких інженерів у 1999 році заснувала Акредитаційне агентство з інженерних та комп'ютерних наук. Велика увага приділяється вдосконаленню процесу вищої професійної освіти у сфері медицини. Активно функціонує Агентство з акредитації кваліфікацій у сфері медицини, охорони здоров'я, соціальної роботи – AHPGS. У його віданні знаходяться акредитація програм, оцінка якості викладання певних предметів університетського та неуніверситетського секторів. Першою акредитаційною організацією в Німеччині стало центральне агентство землі Нижня Саксонія - Central Agency of Evaluation of Lower Saxony's Institutions of Higher Education

(ZEvA). В даний час активно працює Accreditation Agents for Study Programs in Engineering, Informatics, Natural Sciences and Mathematics (ASIIN) – агентство, що акредитує освітні програми у галузі техніки, інформатики, природничих наук та математики, а також інші агенції з різних напрямів підготовки спеціалістів. Основний девіз німецької реформи освіти – «якість та конкуренція». Мета – підвищення мотивації та відповідальності учасників освітнього процесу у вузах країни [63;199, с. 28].

Водночас основний обсяг роботи щодо здійснення контролю у сфері вищої освіти у Франції відводиться Національній генеральній інспекції управління освітою і науковими дослідженнями (IGAENR) та Вищій раді з оцінки досліджень та вищої освіти (Hcéres). IGAENR забезпечує нагляд та оцінювання в системі управління освітою на всіх рівнях і в усіх сферах (дошкільній, середній, вищій освіті, науці), зокрема контролює стан реалізації навчальними закладами державної освітньої політики. Близько 60% місій IGAENR стосуються вищої освіти. Головні інспектори IGAENR розподілені на шість територіальних груп, кожна з яких відповідає за 3–5 освітніх округів (залежно від кількості навчальних закладів). Крім того, в кожній Академії (регіональний орган управління освітою) є інспектори, підпорядковані керівнику цього органу, але діяльність яких координується спеціально призначеним інспектором IGEN. На початку кожного навчального року Міністр освіти надсилає інспекції лист із зазначенням пріоритетних напрямів діяльності (місій), на підставі яких формуються відповідні плани роботи. Упродовж року, залежно від ситуації, до цих планів можуть вноситися необхідні зміни. Крім того, інспекції задіяні у «міжміністерських місіях», що затверджуються Прем'єр-міністром. За результатами реалізації інспекціями визначених місій готуються звіти та доповіді Міністру, який приймає рішення щодо їх оприлюднення [114, с. 242].

У Данії система оцінки введена у всі основні освітні програми. Процес оцінки, який здійснюється протягом усього навчального року, що включає п'ять етапів. Перший етап полягає у плануванні програми оцінки, другий – у

виробленні методів щодо удосконалення процесів усередині освітнього простору. На третьому етапі інспектуються такі групи учасників освітнього процесу, як випускники, студенти, роботодавці. До четвертого етапу входить проведення зборів з оглядом результатів роботи комітету з питань оцінювання якості освітнього процесу. На п'ятому етапі проводиться заключна конференція, на якій комітет звітує про виконану за навчальний рік роботи. Координує роботу у системі оцінки якості освіти Данії Данський інститут з оцінки [161].

У Нідерландах підхід до циклічної системи оцінки якості, орієнтованої на удосконалення, містить зовнішню та внутрішню складові. Внутрішня сторона включає процес самооцінки та складання звіту самовивчення, зовнішня – діяльність інспектуючої комісії з оцінки якості та надання звіту з метою удосконалення якості. На території держави на національному рівні проблеми оцінки якості вищої освіти вирішують такі організації, як Інспекція з вищої освіти, Асоціація університетів у Нідерландах, Нідерландська агенція з якості, Нідерландська асоціація з акредитації. Варто зазначити, що завдяки дії Нідерландської організації з міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти (NUFFIC) було створено єдину систему акредитації навчальних закладів для Голландії та Фландрії. Нідерландський досвід формування системи оцінки якості вищої освіти часто є зразком для освіти подібних систем інших країнах [199, с. 27].

У Скандинавських країнах, що входять до Євро-Арктичного регіону (Швеція, Норвегія, Фінляндія), системи оцінки вищої школи визначаються урядом. У цих країнах існує велика різноманітність у способах зовнішньої оцінки. У Швеції основний акцент робиться на допомогу навчальним закладам у розробці відповідних інфраструктур. З 2001 року у країні діє Національне агентство з вищої освіти [161]. Інформація відкрита, надається всім охочим. У проведенні оцінки поряд із студентами та роботодавцями беруть участь експерти шведських та іноземних вузів. У системі оцінки якості вищої освіти створено такі компоненти: аудиторські перевірки якості, оцінка якості навчальних програм; акредитація. Існують чотири форми оцінки на рівні

національної політики у галузі вищої освіти. Перший напрямок включає оцінки суб'єктів та освітніх програм на національному рівні, друге – оцінки освітніх програм для акредитації, третє – оцінки невеликих освітніх установ для встановлення рівня професійної підготовки випускників, четверте – загальна оцінка всього освітнього процесу [199, с. 27].

У Норвегії процес оцінки проводиться організаціями, що фінансово підтримуються урядом. Вже після того, як проведено самооцінку навчального заклади. Основна увага приділяється оцінці самого освітнього процесу та навчальних програм. 2002 року в країні засновано національне агенція із забезпечення якості вищої освіти (NOKUT), яка активно діє з 1 січня 2003 [161]. Сфера діяльності Комітету включає оцінку роботи приватних та державних вузів, акредитацію академічних курсів, контроль виданих акредитацій, а також моніторинг навчальних закладів там.

У Фінляндії поєднується стороння оцінка та самооцінка навчальних закладів. Застосовуються і вибіркові перевірки окремих структур із боку зовнішніх спостерігачів. У 1995 році створений Фінський рада з оцінки вищої освіти (FINHEEC). Головне завдання ради – сприяти вищим навчальним закладам та міністерству освіти у розвитку системи оцінки. За характером діяльності комітет є більшою мірою консультативним, аніж контролюючим. До його завдань входить підготовка фахівців для роботи у системі оцінювання якості всередині освітньої установи, забезпечення системи оцінки, як на державному рівні, так і на рівні конкретних установ, розробка та підготовка матеріалів для акредитації професійно-орієнтованих інститутів [199, с. 27].

Відповідно характеристика наявних навчальних, наукових, нормативних джерел свідчить, що вищезазначені моделі (у різних варіантах їх виокремлення) відрізняються кількома показниками: 1) суб'єктом контролю з виділенням базового (основного, головного) суб'єкта та додаткових (допоміжних) суб'єктів та розподілом між ними контрольних повноважень; 2) нормативною регламентацією засад контролю (на рівні окремого законодавчого акта, спеціального законодавчого акта, підзаконних актів тощо); 3) ступенем

деталізації та нормативного визначення процедурних питань (з узагальненим підходом законодавця до врегулювання цього питання, із деталізацією відповідних засад тощо); 4) оформленням результатів (вид документу, набрання чинності, доведення до відома зацікавлених осіб тощо); 5) головним призначенням (суто профілактичне, профілактично-каральне тощо) [87, с. 131].

Відповідні особливості щодо адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти спостерігаються у країнах англо-американської правової сім'ї.

Американська система забезпечення якості вищої освіти носить децентралізований характер, що обумовлено численною кількістю незалежних коледжів і університетів та традиційною інституціональною автономією, і поєднує обмежений контроль із боку держави з ринковою конкуренцією.

Основною адміністративно-правовою формою, в якій систематизуються закони, і є Звід законів США, поділений на титули (томи) за критерієм предмета правового регулювання. Безпосередньо питань освіти присвячено 20 титул Зводу законів. Сьогодні Глава 28 Титулу 20 містить 8 підрозділів: I) Загальні положення; II) Програми підвищення якості підготовки викладачів; III) Інституційна допомога; IV) Студентська допомога; V) Розвиток інститутів; VI) Міжнародні освітні програми; VII) Програми розвитку вищої освіти; VIII) Положення про гранти з метою забезпечення працевлаштування молодих правопорушників, а також щодо протидії насильству до жінок у вищій освіті [118, с. 19].

Управління якістю вищої освіти на макрорівні здійснюється федеральним урядом, адміністрацію штатів і регіональними агентствами з акредитації. Основне завдання федерального уряду – гарантія отримання студентом якісної освітньої підготовки та визначення права ВНЗ на отримання бюджетних коштів. Адміністрація штатів здійснює ліцензування навчальних закладів або надання університетам права функціонувати в межах певного штату та фінансування окремих студентів у вигляді грантів. Функція безпосереднього контролю діяльності ВНЗ належить восьми незалежним регіональним

комітетам з акредитації, які є членськими організаціями і включають ВНЗ, які вони акредитують. Аналіз досвіду управління американськими ВНЗ свідчить, що найвпливовішими комерційними концепціями управління якістю в освітній сфері є загальне управління якістю, Національна премія якості Малкольма Болдріджа, збалансована система показників. В основі майже всіх моделей управління якістю лежить філософія загального управління якістю, яка заснована на участі всього персоналу в удосконаленні якості і спрямована на досягнення довгострокового успіху шляхом задоволення вимог споживача. Найбільш наближеною до цілей та умов вищої освіти є Модель досконалості у вищій освіті, яка використовується для оцінювання і планування діяльності всього університету або його окремих підрозділів. Крім того, що вона виступає як інструмент для самооцінювання ВНЗ, вона допомагає визначити пріоритет дій, направлених на інституційне вдосконалення; забезпечує базові критерії для порівняння; полегшує спілкування між окремими підрозділами шляхом залучення всього персоналу до оцінювання і планування діяльності. Інституційний рівень управління є ключовою ланкою в системі управління якістю вищої освіти США, оскільки основна роль у контролі над інституційною діяльністю відводиться самим закладам. Показники якості, принципи та процедури управління якістю є структурними компонентами системи управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США. Слід звернути увагу на важливість в управлінні якістю вищої освіти США таких аспектів, як формулювання політики ВНЗ, задоволення потреб споживачів освітніх послуг, залучення всіх зацікавлених груп в оцінювання і постійне вдосконалення процесів ВНЗ [68, с. 198].

15 жовтня 2018 р. Департамент освіти США оголосив про створення Комітету з акредитації та інноваціям (Accreditation and Innovation Committee) для підготовки цього Положення. Створення комітету говорить про серйозні зміни у системі гарантії якості вищої освіти США. Усі останні роки Уряд, Сенат та академічні кола були стурбовані пошуком оптимального балансу між збереженням незалежності та регулюванням системи акредитації. У 2019 р.

Департамент освіти США вніс поправки до Положення Зводу федеральних нормативних актів (розділ 34, частина 602), що регулюють процес визнання акредитаційних агенцій. У цей документ закладено чотири основні принципи: повагу до незалежності акредитаційних агентств; підвищення рівня їхньої підзвітності перед урядом; посилення узгодженості між внутрішньою та зовнішньою гарантією якості; підвищення прозорості процесу акредитації та процедур визнання [108, с. 9, 13].

Різні підходи до оцінки якості, з одного сторони, що протиставляють різні національні системи (акредитація в США та аудит в Англії), з іншого боку, в рамках однієї системи можна простежити, як різні формати змінювали одне одного. Зміну формату пов'язують зі зміною головної проблеми якості – деякий стан справ у вищій освіті, який усвідомлювався як проблематичний [232].

Проблема визначає загальний підхід до оцінки якості освіти та інструменти оцінки. Перша фаза була пов'язана із сумнівами в тому, що університети підтримують мінімальні стандарти якості, друга спрямована на постійне вдосконалення якості. Наприклад, у Фінляндії акредитація у традиційному форматі стала відігравати меншу роль. Її змінив аудит систем якості, що проводиться кожні шість років [216, с. 110]. Аудит зобов'язує університети розвивати власні системи оцінки освіти. Якщо аудит не пройдено, то процедура може бути запущена повторно. При цьому участь у такому аудиті не є обов'язковою, а результати можуть не призводити до негайних санкцій [41, с. 100].

Водночас у Сполученому Королівстві: «... основна відповідальність за академічні стандарти і якість вищої освіти лежить на окремих університетах і коледжах, кожен з яких є самостійним і самоврядним. Але у 1997 році було створено Агентство із забезпечення якості вищої освіти (QAA) для забезпечення комплексної перевірки забезпечення якості для всіх установ, які надають вищу освіту в Сполученому Королівстві. Причина введення додаткового формального зовнішнього оцінювання якості була частково результатом бажання уряду більш гнучко реагувати на рівень якості освіти, а

same: – зробити вищу освіту більш актуальною для соціальних і економічних потреб; – розширити доступ до вищої освіти; – збільшити кількість студентів, при цьому знизити витрати на одного студента; – забезпечити сумірність положень та процедур перевірки якості всередині та між установами, в тому числі для міжнародних зіставлень; – переконатися, що вища освіта виправдовує державні кошти. Пізніше виділили ще дві причини:

– (1) перевірка співвідношення ціни, яку сплачують студенти, та якості освіти, яку вони отримують;

– (2) впевненість у тому, що навчальні установи в змозі впоратися зі зростаючою глобалізацією вищої освіти» [97, с. 52].

У Великобританії створена багатоступенева система акредитації університетів та їх освітніх програм при головній ролі урядової організації Quality Assurance Agency - QAA. Ряд британських вузів виробляє оцінку освітніх програм інших навчальних закладів за погодженими з QAA критеріями. Наприклад, The Open University у 1992 році створив свою структуру – The Open University Validation Services (OUVS), яка займається акредитацією освітніх установ та валідацією (ратифікацією) освітніх програм, у тому числі за межами Великобританії. Вимогами OUVS для акредитації освітніх установ є: «... створення відповідної освітньої установи середовища; незалежність у реалізації освітніх програм; ефективна організація академічної активності; ефективна система гарантій якості; наявність інтелектуальної власності; відкритість для зовнішніх рекомендацій; фінансова безпека» [199, с. 27].

Водночас адміністрування освітніми стандартами і якістю вищої освіти у вищих навчальних закладах Великої Британії базується на кілька основних цінностей: « 1. прозорість – всі результати спостережень, міркувань та пропозицій з проведення дій, оцінювання або фінансування регулярно публікуються та доступні для всіх. Таким чином, кожен ВНЗ має можливість ознайомитися з щорічними доповідями інших навчальних закладів, визначити своє місце у порівнянні з ними та здійснити належні заходи в разі потреби; 2.

оперативність; 3. підзвітність; 4. чесність і справедливість; 5. Співпраця – Велика Британія є однією з країн-ініціаторів Болонської декларації, яка має на меті створення єдиного освітнього простору, підвищення мобільності викладачів, студентів і випускників вузів, зближення позицій європейських країн в економічній, соціальній і культурній сферах; 6. удосконалення — кожний вищий навчальний заклад Великої Британії самостійно розробляє освітні програми, і це розвиває «дух суперництва» серед викладачів вузів, даючи змогу здобувати найкращі результати в начанні того чи іншого предмету. Особливості сучасних критеріїв оцінювання якості освіти полягають у тому, що вони припускають: свободу для університетів у формуванні навчальних планів; особливу увагу до якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах» [97, с. 53].

Водночас у низці країн сталося скорочення державного фінансування, на тлі чого виникла потреба доказів, що гроші платників податків витрачаються з користю – університети успішно виконують свої завдання та не залучені до сумнівної діяльності [216, с. 40]. Держава, звернувши більше пильну увагу на університети, зробило їх підзвітними (accountable) – тепер вони повинні регулярно проходити через оцінку якості, отримуючи чи оновлюючи свій статус благонадійних організацій [227, р. 229]. У свою чергу, Болонська угода перезапустила міжнародну студентську мобільність, а отже, знадобилися гарантії, що в університетах по всій Європі підтримуються мінімальні стандарти якості. Зараз доцільно говорити про накопичений досвід проб та помилок, який необхідно врахувати при розробці чи реформуванні системи оцінки якості окремих країн. Досвід багатьох країн показує, що можна ухвалювати рішення з деякими умовами, перевіряючи надалі, чи були вони виконані. Якщо університет у будь-який спосіб намагається відповідати критеріям, це часто відбувається на шкоду тим напрямкам, які складніше виміряти, але які виражають суть його діяльності [217, с. 36]. Звіт комісії не

повинен перебувати тільки з вердикту він повинен допомогти університету в розумінні слабких сторін і дій, необхідних для їх подолання [41, с. 104].

Таким чином, зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти засвідчує наступні закономірності, що відображено у організаційно-правових конструкціях різних країн:

- наявність колегіальних основ функціонування центрального органу виконавчої влади, коли такий орган формується шляхом делегування членів колегіального органу як від державних органів влади, так і від інститутів громадянського суспільства. Даний підхід забезпечує баланс публічно-приватних інтересів у процесі контролю якості надання освітніх послуг у ВНЗ держав;

- наявність стимулюючих до підвищення конкурентоздатності адміністративно-правових умов розвитку ВНЗ, що підвищує якість освіти поза межами держави (естонський підхід тощо);

- наявність максимальної залученості стейкхолдерів до формування траєкторії розвитку освітньо-професійних програм та їх самооновлення у зв'язку із кон'юнктурними тенденціями.

Зазначені та інші напрями адміністративно-правової політики щодо забезпечення якості вищої освіти потребують імплементації у національне законодавство з обов'язковим вектором збереження і посилення національних традицій щодо системи якості вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів і глобалізації загалом.

3.3. Напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні

Сучасний рівень вищої освіти знаходиться у вкрай конкурентному середовищі, чому сприяли процеси євроінтеграції. Це позначається у першу чергу на доступності і якості освіти, проте перша складова здебільшого вирішується засобами сучасних телекомунікаційних технологій, чому сприяло

поширення пандемії COVID-19, а тепер вже і повномасштабне російське вторгнення.

Потрібно зазначити, що адміністративно-правове регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні, враховуючи аналізований сучасний стан, потребує значної модернізації з урахуванням зарубіжного досвіду. Це, насамперед, стосується питання демонополізації державного впливу на інституціональне забезпечення, як це, приміром, побудоване у країнах Балтії. Державна монополія на оцінювання якості вищої освіти узалежнює навчально-наукові освітні установи від прийнятих стандартів та адміністративно-правових норм, натомість присутність у цьому процесі інститутів громадянського суспільства надає можливість збалансувати публічний і приватний інтерес у даній сфері суспільних відносин. Більше того, суспільна обумовленість удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні засвідчує потребу не тільки суцільної імплементації європейських норм і стандартів у даний процес, але і врахування національних традицій, що можуть спричиняти позитивний вплив на якість вищої освіти, зокрема з урахуванням системності вивчення української мови, професійної мовної грамотності, питомої ваги мов Європейського освітнього простору, наявності публікацій у наукометричних базах SCOPUS, WoS, системи самооцінювання при акредитації тощо.

В умовах посилення конкурентоздатності якості вищої освіти на європейському просторі, а також у світі загалом, значної потреби набуває надання сучасним знанням і навичкам фахівців-випускників ознак інтернаціональної придатності, оскільки соціальна мобільність, викликана в Україні війною, зумовлює гарантії застосовуваності компетентностей та визнання документів про вищу освіту у зарубіжних країнах зокрема. Саме такі аспекти, на наше переконання, заслуговують на першочергову увагу при модернізації чинного національного законодавства та інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти.

В цілому слід підтримати твердження дослідників [18, с. 473] про те, що для досягнення своєї основної мети, а також задоволення вимог інших зацікавлених сторін вузу необхідно:

- подбати про ресурсне забезпечення науково-освітнього процесу, тобто залучити талановиті, висококваліфіковані викладацькі кадри;

- забезпечити надходження фінансових коштів з різних джерел, укомплектувати бібліотеку необхідною науковою та методичною літературою, організувати доступ до сучасних інформаційних ресурсів, створити у вузі сучасну матеріально-технічну базу, а також здійснити набір абітурієнтів з високим початковим потенціалом;

- створити умови для активної участі студентів у науково-практичній, культурній діяльності вишу;

- встановити зв'язки з підприємствами для практичної підготовки студентів та сформувані програми практичної підготовки в самому ВНЗ.

- розробити сучасну нормативну та робочу документацію з усіх напрямків діяльності;

- чітко розподілити повноваження та відповідальність усіх рівнів керівництва;

- виключити дублювання процедур;

- розробити та впровадити у навчальний процес сучасні електронні навчальні матеріали;

- здійснювати підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів, соціальну захищеність працівників;

- розвивати практичні вміння учнів у процесі дуального навчання.

Зміни законодавства у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні покликані активізувати модернізацію вищої освіти [183], важливими векторами якої є:

- посилення практикоорієнтованості освітніх програм, наближення місць потенційного працевлаштування до місця навчання;

– створення умов підвищення якості підготовки студентів за допомогою посилення ресурсної складової освітніх програм, що реалізуються у мережневій формі, формування кооперації університетів та організацій-партнерів;

– адресація щодо особи студента, персоніфікація у навчальному процесі, створення умов для розвитку освітніх потреб та мотивації студентів до високих навчальних досягнень на основі особистісно-орієнтованого підходу та індивідуалізації освітньої траєкторії;

– розвиток суб'єктності студентів та персоналізація освіти загалом, створення умов для розвитку активної життєвої та професійної позиції, самовизначення у професійному розвитку, участі у студентському самоврядуванні.

Розширення самостійності університетів, розвиток горизонтальних зв'язків та різноманітних форм кооперації, у тому числі на основі мережевої взаємодії, яка підвищує стійкість усієї системи вищої освіти, особливо в критичних ситуаціях, зумовлених несприятливою епідеміологічною обстановкою та вторгненням Російської Федерації. Водночас, законодавчі ініціативи у галузі забезпечення якості вищої освіти формують основу для інноваційного розвитку навчальних програм університетів. Це дозволяє орієнтувати освітню діяльність не лише на забезпечення потреби регіонального ринку праці у фахівцях з вищою освітою, а й на перспективний розвиток галузей економіки, науки та технологій, на створення умов для реалізації особистісної професійної траєкторії випускників.

Особливості удосконалення адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні, на наше переконання, мають бути спрямовані на удосконалення нормативно-правових основ порядку проведення акредитації та аудиту в українських вишах.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на досвід США, зокрема Уряду США: маючи достатні підстави та важелі управління у вигляді бюджетних коштів та державних органів контролю за ефективністю їх використання, воно не вводить директивного контролю за діяльністю вузів, які

отримують таке фінансування, але намагається дотриматися балансу інтересів і зберегти демократичні інститути управління на основі принципів саморегуляції, незалежності, об'єктивності та прозорості процедур оцінки якості освіти [209]. Можливо, саме це є однією з причин того, що найкращими університетами світу є приватні американські університети, а американська вища школа, без перебільшення, залишається найпривабливішою для здібних та заможних абітурієнтів світу [108, с. 17].

Такий результат у США дійсно досягнуто за рахунок децентралізації адміністративно-правових засад акредитації американських вишів. У цьому контексті, на наш погляд, доцільно провести паралель між децентралізацією у сфері науки – коли ліквідовано Вищу атестаційну колегію і постійно діючі спеціалізовані вчені ради на рівні доктора філософії.

Саме тому потрібно уникати прямого зв'язку між результатами оцінки та негайними рішеннями про долю університету. Такий зв'язок створює сильні стимули до того, щоб відповідати показникам, а отже, і сильні стимули до маніпуляції ними. Університети будуть прагнути за будь-яку ціну до відповідності критеріям (*compliance culture*), навіть якщо для них вони ніяк не пов'язані з якістю їх діяльності [245, с. 368]. Досвід багатьох країн показує, що можна ухвалювати рішення з деякими умовами, перевіряючи надалі, чи були вони виконані. Якщо університет у будь-який спосіб намагається відповідати критеріям, у такому разі це може негативно впливати на шкоду тим напрямкам, які складніше виміряти, але які виражають суть його діяльності [217, с. 36]. Звіт комісії НАЗЯВО не повинен мати форму тільки вердикту, він повинен допомогти університету в розумінні слабких сторін і дій, необхідних для їх подолання [41, с. 105].

Слід зазначити, враховуючи всі особливості національної системи оцінки якості освіти, існуюча зараз система контролю якості реалізується, в основному, через процедуру ліцензування та державної акредитації. Водночас перелік показників державної акредитації на даний момент можна вважати умовно достатнім для інтегральної оцінки ефективності діяльності та

віднесення його до типу установи та однієї з видових груп (університет, академія, інститут) [127, с. 36]. Хоча показники цього переліку, так чи інакше, визначають якість освітнього процесу та його результатів.

Процедура державної акредитації, що склалася, не передбачає диференційованої оцінки виконання освітньою організацією вимог державного освітнього стандарту. У прийнятому комісією НАЗЯВО рішенні фіксується лише висновок: «відповідає» чи «не відповідає» діяльність навчального заклади стандарту за оцінками від F до A.

Ця одномірність та категоричність рішень за підсумками акредитації не завжди виправдана. Приміром, якщо гарант магістерської програми щорічно отримує гранти на виконання наукових досліджень за своїм напрямом, залучає до роботи над ними магістрів, щорічно публікує спільно з ними та/або персонально статті в провідних вітчизняних та/або зарубіжних наукових, що рецензуються у журналах, які індексуються в міжнародних наукометричних базах, але хоча б одного року не виступить на національній науковій конференції з апробацією результатів своїх наукових досліджень, приміром навіть того ж року він зробить доповіді за результатами цих досліджень на кількох міжнародних конференціях, у такому разі вимоги стандарту щодо нього як до гаранта магістерської програми виконано не буде. Отже, і напрямки підготовки, а також група напрямків (спеціальностей) підготовки в магістратурі акредитовані не будуть.

Водночас, доцільно взяти до уваги твердження дослідників про те, що заклади вищої освіти, які рухаються на напрямі запровадження систем забезпечення якості освітньої діяльності, не отримують жодних конкурентних переваг перед тими, які ці системи не впроваджують, оскільки від запровадження систем забезпечення якості не залежить ні державне фінансування закладів, ні їх привабливість в очах абітурієнтів. Тому у закладах вищої освіти відсутня мотивація до запровадження внутрішніх систем забезпечення якості. Водночас, процес імплементації Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти в практику

роботи закладів вищої освіти в Україні є складним, з огляду як на відсутність традицій, що характеризують моделі забезпечення якості освіти в багатьох європейських країнах, так і недосконалість/відсутність регулюючих процедур для упровадження Стандартів. Виходом з цієї ситуації може бути як інтенсифікація синхронізації національної системи забезпечення якості вищої освіти в Україні з європейським аналогом, так і постійний моніторинг здобутків і недоліків. Зокрема, наявними є рівні недостатньої залученості студентів у процедури забезпечення якості освіти у якості рівних партнерів; домінування контролюючої моделі зовнішнього забезпечення якості над моделлю, що орієнтована на покращання; обмеження закладів вищої освіти вибором лише національної агенції забезпечення якості [92, с. 129].

Виходячи з цього, слід взяти до уваги фактори реформування, які полягають у тому, що нові умови надання освітніх послуг викликають необхідність перебудови роботи вишу, як випускаючих кафедр, роботодавців, так і самих студентів, тому всі учасники цього ринку повинні враховувати наступні особливості, притаманні лише освітнім послугам [109, с. 369]:

- відносна тривалість виконання;
- тривалість виявлення результативності надання послуг;
- періодичність надання послуг;
- залежність послуг від місця їх надання та місця проживання студентів;
- посилення потреби у освітніх послугах у міру задоволення цієї потреби.

Зазначені особливості при їх нормативному вираженні у стандартах вищої освіти не гарантують високої якості підготовки випускників у відповідності умовам реалізації професійної освітньої програми.

Загалом оцінка діючої системи акредитації вищих навчальних закладів показує, що вона існує як би сама по собі, відтворюючи та змінюючи раніше існуючі показники та критерії [137, с. 12]. Вона вкрай інертно реагує на якісні та кількісні зміни в системі вищої професійної освіти в країні та у світовому масштабі. Сконцентрована на нехай важливих, але все ж таки щодо приватних параметрів, чинна система показників діяльності та критеріїв державної

акредитації упускає ряд важливих для сучасної вищої професійної освіти моментів.

Приміром, у пункті 11 «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [110] встановлено: « ... дотримання вимог програми роботи експертної групи є частиною зобов'язань закладу вищої освіти, передбачених акредитаційною процедурою. Заклад вищої освіти, зокрема, забезпечує у визначеній програмою роботи експертної групи час присутність осіб, з якими заплановані індивідуальні співбесіди, інтерв'ю, фокус-групи (представників керівництва закладу, навчально-наукових інститутів (факультетів), педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, представників органів студентського самоврядування, здобувачів вищої освіти, випускників, роботодавців тощо)». Проте варто звернути увагу на той факт, що немає гарантій уникнення суб'єктивізму при таких візитах експертів НАЗЯВО і індивідуальні співбесіди можуть носити характер корупційних домовленостей, упереджених оцінок та інших протиправних дій, ініційованих будь-якою стороною. На нашу думку, дана норма має виключати індивідуальні співбесіди, що доцільно замінити он-лайн анкетуванням на офіційному веб-сайті НАЗЯВО.

Значні корупційні ризики також закладені у положеннях пункту 12 зазначеного нормативно-правового акту, де зазначається, що «...Керівники закладів освіти, підприємств, установ та організацій, працівники або здобувачі вищої освіти яких беруть участь в акредитаційній експертизі, сприяють участі таких працівників або здобувачів вищої освіти в акредитаційній експертизі та інших заходах Національного агентства...», зокрема положення «...сприяють участі...» має бути однозначно нормативно вираженим, оскільки таке «сприяння» вже автоматично створює провокативне поле для корупційних правопорушень, хоча у п. 8 розділу IV «Правовий статус експертів, що проводять акредитацію» даного нормативно-правового акту вказано, що: «... експерту забороняється вимагати та/або отримувати неправомірну вигоду в

будь-якій формі, у тому числі подарунки, від працівників закладу вищої освіти чи третіх осіб».

Державна оцінка кваліфікації професорсько-викладацького складу, є також важливою проблемою і вразливим аспектом акредитації та встановлення рівня якості надання освітніх послуг у вищих навчальних закладах. Визначення рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу має здійснюватися не лише за науковими ступенями та званнями і сукупністю публікацій, а й за рівнем сформованих професійних компетентностей викладачів [120]. Немає загальних, єдиних критеріїв визначення внутрішньовузівської системи гарантії якості освітніх технологій та якості випускників. У цьому контексті також ефективним удосконаленням адміністративно-правового забезпечення даного процесу має бути впровадження положення про «сліпе» та анонімне студентське анкетування.

Викладені та інші вищенаведені у попередніх розділах аспекти свідчать про те, що багато критеріїв сучасної системи не відповідають сучасним реаліям суспільних відносин у даній сфері. Варто відзначити необов'язкову наявність профільних фондів бібліотеки у вишах за освітньо-професійною програмою, яка підлягає акредитації. Або, наприклад, ставиться під сумнів необхідність пред'явлення жорстких вимог до навчальних аудиторій та інших приміщень, у той час, коли розвивається онлайн-освіта і все більша увага приділяється самостійній роботі студентів.

Для об'єктивної оцінки якості підготовки фахівців система критеріїв та процедур суспільно-професійної акредитації освітніх програм повинна передбачати оцінку всіх складових освітнього процесу, що здійснюється у вищому навчальному закладі. Водночас критерії акредитації освітньо-професійних програм також повинні включати, як необхідну умову, наявність у вузі системи, що забезпечує безперервне поліпшення освітніх програм, а також постійну взаємодію зі стейкхолдерами – основними замовниками програм, вивчення запитів споживачів, досягнення результатів навчання на основі задоволення цих вимог та наявність адекватного механізму оцінки досягнення

результатів навчання випускниками, про те, що у вузі ефективно працює система безперервного вдосконалення освітньо-професійної програми відповідно до вимог професійної спільноти [223, с. 36], а також конкурентних тенденцій на ринку праці.

Потребує удосконалення також набір критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Критерії не враховують особливостей освітніх програм у технічно-інженерній сфері і сфері, приміром, юридичній. Юридичні освітньо-професійні програми мають відповідні особливості, пов'язані з правозастосовчою практикою. Але, як показав проведений аналіз зарубіжних моделей, існуючі національні системи оцінки якості освіти різняться за багатьма параметрами, зокрема ступеня залучення до цього процесу урядових (державних), громадських, професійних установ. Однак спільним для них є те, що вимоги до якості підготовки фахівців у галузі техніки та технологій формулюються професійною спільнотою [223, с. 36], що гарантує відповідність програми стандартам якості, яка висуваються професійною спільнотою до підготовки випускників до інженерної діяльності.

Для вирішення цієї проблеми, на наше переконання, слід врахувати зарубіжний досвід. Варто також звернути увагу і на досвід інших держав щодо адміністративно-правового забезпечення якості вищої освіти, які мають інтегрований характер. Приміром, У Республіці Казахстан діє Національний реєстр акредитаційних органів, до якого входять: Акредитаційна рада інженерії та технологій (АВЕТ, США), Австрійське агентство з забезпечення якості та акредитації (AQ Austria, Австрія), Інститут акредитації, сертифікації та якості (ACQUIN, Німеччина), Акредитаційне агентство з програм інженерії, інформатики, природничих наук та математики (ASIIN e.v., Німеччина), Незалежне агентство акредитації та рейтингу (НААР, Республіка Казахстан), Незалежне казахстанське агентство із забезпечення якості освіти (НКАОКО). Таким чином, на сьогодні можна зафіксувати існування інституту незалежної акредитації у Казахстані. Там сформовано національну систему оцінки якості освіти (НСОКО), що включає різні процедури контролю та оцінки:

ліцензування, атестацію, акредитацію, ліцензійний контроль та ін. У країні здійснюють діяльність національні та закордонні акредитаційні агенції. «Інституційну акредитацію проводять лише казахстанські агенції, а спеціалізовану (програмну) акредитацію освітніх програм – будь-яку з названих». Зроблені кроки свідчать про інтеграції системи вищої та післявузівської освіти Казахстану у Болонський процес [132, с. 121]. Саме такий підхід, на наше думку, потребує імплементації у національну систему контролю якості вищої освіти, коли не тільки НАЗЯВО, за заздальгідь визначеними критеріями, але і інші установи, у тому числі зарубіжні, зможуть здійснювати акредитаційні функції. Даний висновок не суперечить чинним адміністративно-правовим нормам, зокрема у Положенні про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: «... у розділі V. Акредитація освітніх програм іноземними акредитаційними агентствами та незалежними установами оцінювання і забезпечення якості вищої освіти [110] встановлено, що в Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України».

Також варто переосмислити положення пункту 3 Загальних положень вищезазначеного нормативно-правового акту, де встановлено, що акредитація є добровільною і проводиться з ініціативи закладу вищої освіти. У такому разі рівень акредитації виступає правом на здійснення відповідного обсягу освітніх послуг і таке положення є нормативним, коли у пункті 6 статті 5 Закону України «Про вищу освіту» [57] встановлено, що: «... документ про вищу освіту видається закладом вищої освіти лише за акредитованою відповідно до цього Закону освітньою програмою. У документі про вищу освіту зазначається найменування органу (органів) акредитації, а в додатку до документа про вищу освіту – інформація про видані ним (ними) відповідні акредитаційні сертифікати, рішення». Таким чином, Закон України «Про вищу освіту» наділений більшою імперативною силою і виключає добровільність

акредитаційних процедур і створює зобов'язання для суб'єктів надання освітніх послуг з обов'язкового проходження акредитації, що є прямою умовою права видачі дипломів державного зразка. У такому контексті впливає потреба приведення підзаконного акта «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» у відповідність до чинних норм законодавства, що також виключить дану колізію і встановить однакове розуміння потреби акредитації всіма суб'єктами надання освітніх послуг у сфері вищої освіти.

Отже, вищезазначені напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні потребують внесення змін і доповнень у «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», а також перебудови всієї архітектури галузевого законодавства, що передбачатиме залучення зазначених елементів іноземного досвіду та припинення монополії державних інституцій у сфері оцінки якості вищої освіти через акредитацію.

Висновки до розділу 3

Дослідження перспектив удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти в Україні надає можливості здійснити узагальнення, висновки і рекомендації, серед яких головними є наступні.

По-перше, соціальна обумовленість удосконалення адміністративно-правових засад удосконалення забезпечення якості вищої освіти виражена у двох чинниках – внутрішніх і зовнішніх. Внутрішні чинники полягають у підвищенні мотивації студентів щодо набуття знань шляхом забезпечення якості навчання; особливостей наявності рівня компетентності науково-педагогічних працівників конкретного ВНЗ; матеріально-технічного забезпечення навчального процесу та соціального середовища вищого навчального закладу. Адміністративно-правове забезпечення таких чинників передбачає оптимізацію положень норм підзаконних нормативно-правових

актів, зокрема у сфері акредитації освітньо-професійних програм. Зовнішні чинники полягають у забезпеченні конкурентоздатності вищої освіти України і даний напрям соціальної обумовленості може бути забезпечений адміністративно-правовим впливом на збереження національних традицій у вищій освіті (посилення ролі української професійної мови і питомої ваги іноземної мови), а також забезпечення дотримання універсальних критеріїв якості освіти Європейського освітнього простору за умов створення пріоритетності українській вищій освіті в ракурсах підвищеної соціальної мобільності, спричиненої російським воєнним вторгненням та особливим впливом на якість освіти он-лайн викладання.

По-друге, зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти надає значний потенціал для імплементації перспективних нормативно-правових та організаційно-інституційних моделей як у романо-германській, так і англо-саксонській правових сім'ях. Найбільш перспективними моделями у розділі представлені такі, як наявність колегіальних основ функціонування центрального органу виконавчої влади, за умов формування за принципами делегування членів колегіального органу як від державних органів влади, так і від інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення балансу публічно-приватних інтересів; формулювання у нормативних положеннях стимулюючих до підвищення конкурентоздатності адміністративно-правових умов розвитку ВНЗ, що покликане інтенсифікувати прагнення до підвищення якості вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг; закріплення у нормативно-правових актах положень щодо максимальної залученості стейкхолдерів до формування траєкторії розвитку освітньо-професійних програм та їх самооновлення у зв'язку із потребами ринку професійних фахівців.

По-третє, запропоновані у розділі напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні базуються на таких принципах, як усунення монополізму в системі акредитації освітньо-професійних програм за рахунок змін порядку

формування складу НАЗЯВО та розширення практики участі зарубіжних акредитаційних суб'єктів; зменшення корупційних ризиків щодо проведення акредитації; оптимізації механізмів оцінювання компетентності професорсько-викладацького складу; забезпечення «сліпого» анонімного анкетування з метою моніторингу якості освітніх компонентів та інших складових. Для реалізації зазначених пропозицій доцільно здійснити редакцію «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», затвердженого наказом Міносвіти України, що дозволить усунути описані у розділі недоліки та підвищити ефективність адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти загалом.

ВИСНОВКИ

Правова політика держави у сфері удосконалення якості вищої освіти базується на гармонізації європейського досвіду з українськими освітніми традиціями, що забезпечується адміністративно-правовим регулюванням. У дисертації досліджено адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти та сформульовано висновки, рекомендації і пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України у даній сфері суспільних відносин.

1. Якість вищої освіти як об'єкт наукового дослідження стала проблематикою різноманітних наукових галузей – юриспруденції, державного управління, педагогіки, соціології, політології, історії, філософії та інших. Водночас дослідження показали, що концептуальні підходи зарубіжних і вітчизняних вчених у теоретико-методологічному контексті диференціюються у розрізі галузевих і методологічних критеріїв. У дисертації доведено, що досліджувана проблематика носить міждисциплінарний характер, що виражено у особливостях науково-теоретичних тенденцій до формування міждисциплінарного тлумачення поняття «якість вищої освіти», що складається з урахуванням наявності впливу різногалузевих термінологічних підходів. Констатується, що методологічний критерій розмежовує функціональний зміст і смислове навантаження якості вищої освіти. Даний функціональний зміст представлений у трьох аспектах, зокрема: 1) регуляторні функції норм права, які встановлюють порядок регулювання суспільних відносин у сфері стандартів надання і отримання вищої освіти; 2) соціально-освітня професіоналізація та якість, яка представлена сукупністю стандартів для оцінки ефективності системи освіти щодо соціальної затребуваності та конкурентоздатності на ринку праці; 3) особливості філософсько-педагогічного розуміння якості освіти, що базуються на світоглядно-інтелектуальних показниках засвоєних знань і навичок.

2. З'ясовано сутність та зміст якості вищої освіти в контексті державної освітньої політики, які опосередковуються системно об'єднаним комплексом політико-правових, соціокультурних і філософсько-світоглядних аспектів, функції яких полягають у створенні умов для формування високоосвіченої професійно-конкурентної особистості, що досягається ефективністю державної регуляторної політики у сфері вищої освіти. У результаті аналізу сутнісних характеристик досліджуваного явища сформульовано поняття якості вищої освіти, як встановлені нормативні критерії щодо надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти, які створюють адміністративно-правові умови для належної високопрофесійної і світоглядної підготовки фахівців різноманітних галузей. Водночас у дисертації досліджено адміністративно-правовий зміст якості вищої освіти, у результаті чого представлено розуміння цього змісту через форми і методи адміністративно-правового регулювання надання і отримання освітніх послуг за встановленими якісними критеріями знань і фахових навичок. Доведено, що зміст якості вищої освіти є механізмом державного регулювання підготовки високофахових професіоналів в умовах національної і зарубіжної ринкової конкуренції у сфері освіти і роботи.

3. Виокремлено особливості генези та сучасного стану адміністративно-правового регулювання державної політики у сфері забезпечення якості освіти, що у загальному контексті характеризуються багатоетапністю та спорадичними періодами розвитку. Дослідження концептуальних основ вчених надали підстави стверджувати, що якість вищої освіти як окремий предмет регулювання суспільних відносин у законодавчих актах з'являється з періоду пізнього Середньовіччя. Проте основні етапи розвитку освітянського законодавства сформувалися протягом ХХ століття. У дисертації подано і обгрунтовано авторське бачення закономірностей розвитку законодавства про забезпечення якості вищої освіти на сучасному етапі державотворення України, де виділено три етапи: 1) 1991 – 2008 роки – період формування законодавства про вищу освіту загалом; 2) 2008 – 2014 роки –

період приєднання України і української освітньої парадигми до Болонського процесу і формування системи запровадження зовнішнього незалежного оцінювання до вступу у ЗВО, кредитно-модульної системи навчання та інших інструментів контролю якості та європеїзації вищої освіти загалом. Цей період став етапом формування управлінської нормативно-правової бази з оцінювання якості вищої освіти; 3) з 2014 р. – дотепер, коли освітнє законодавство сформувалося остаточно, зокрема набули інституційного оформлення органи управління для забезпечення проведення системи внутрішнього оцінювання якості вищої освіти та оновлено законодавство про вищу освіту загалом.

4. Здійснено аналіз адміністративно-правових основ інституційних елементів забезпечення якості вищої освіти та проаналізовано їх склад. На основі нього встановлено, що ці основи складаються з сукупності нормативно-правових актів та органів, які здійснюють безпосереднє оцінювання якості надання освітніх послуг в українських вищих навчальних закладах. Результати дослідження стану законодавства та системи органів оцінювання якості вищої освіти в Україні свідчать про суттєву потребу консолідації законодавства і водночас децентралізації, які знаходяться у фарватері стратегії освітньої політики Європейського освітнього простору. Це надасть можливість більш ефективно реалізовувати правозастосовну практику, забезпечить точність і однозначність розуміння регуляторного змісту актів права у сфері якості вищої освіти, а також допоможе більш ефективно регулювати функціонування основних галузево-організаційних інституцій.

5. Охарактеризовано особливості організаційно-правового механізму системи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти, які виражені у регуляторних властивостях нормативно-правового регулювання порядку реалізації зовнішнього і внутрішнього оцінювання якісних характеристик надання освітніх послуг у системі вищої освіти України. При дослідженні даного елементу механізму забезпечення якості вищої освіти виявлено, що в Україні функціонує тільки система внутрішнього оцінювання якості вищої освіти. У дисертації акцентовано увагу на наявності об'єктивних організаційно-

правових недоліків, колізій та суперечностей у законодавстві, звертається увага на відсутності системної підготовки фахових спеціалістів у сфері оцінювання якості вищої освіти. Доведено доцільність законодавчого забезпечення процесу входження української вищої освіти у Європейський освітній простір через систему зовнішнього оцінювання якості надання освітніх послуг в умовах глобалізованої конкуренції на даному ринку з урахуванням децентралізації державної монополії у даній сфері суспільних відносин, чим констатовано потребу удосконалення чинного освітнього законодавства.

6. Здійснено осмислення соціальної обумовленості удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення якості вищої освіти. Це показало, що вона виражена у двох чинниках – внутрішніх і зовнішніх. Внутрішні чинники предствавлені: 1) підвищенням мотивації студентів щодо набуття високих знань шляхом ефективного забезпечення якості навчання; 2) характерними особливостями наявності високого рівня компетентності науково-педагогічних працівників конкретного вищого навчального закладу; 3) наявним високим рівнем матеріально-технічного забезпечення навчального процесу та забезпеченням оптимального психологічного і соціального середовища серед студентів і викладачів вищого навчального закладу. Зазначені чинники потребують ефективного адміністративно-правового забезпечення шляхом переосмислення та удосконалення положень норм підзаконних нормативно-правових актів, зокрема у сфері акредитації освітньо-професійних програм. Водночас зовнішні чинники обумовлюють удосконалення галузевого законодавства з позиції потреби підвищення конкурентоздатності вищої освіти України. У дисертації доведено, що одним з таких напрямів є забезпечення збереження національних традицій у вищій освіті, що здійснюється адміністративно-правовим впливом на наявність питомої ваги української мови з дотриманням балансу питомої ваги іноземної мови. Одним з джерел соціальної обумовленості є забезпечення дотримання універсальних критеріїв якості освіти Європейського освітнього простору шляхом створення пріоритетності української вищої освіти в умовах

підвищеної соціальної мобільності, спричиненої російським воєнним вторгненням та особливим впливом на якість освіти он-лайн викладання та умов дистанційного вступу в українські вищі навчальні заклади.

7. Проведено дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти, за результатами чого встановлено, що такий досвід стає джерелом для залучення ефективних елементів організаційно-правових конструкцій інституційних моделей у національну систему оцінювання якості вищої освіти. У дисертації здійснено аналіз досвіду адміністративно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин, що міститься у законодавчих актах романо-германської й англосаксонської правових сімей. Серед розмаїття національних моделей найбільш перспективними моделями у дисертації представлені, зокрема такі: 1) наявність колегіальних основ формування персонального складу співробітників центрального органу виконавчої влади, за умов формування шляхом делегування членів колегіального органу як від державних органів влади, так і від інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення балансу публічно-приватних інтересів під час реалізації покладених функцій, що унеможливорює монополізацію сфери; 2) впровадження у законодавстві стимулюючих до підвищення конкурентоздатності адміністративно-правових умов розвитку вищих навчальних закладів, що повинно привести до інтенсифікації підвищення якості надання послуг з набуття вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг; 3) впровадження у нормативно-правових актах положень щодо максимальної залученості всіх видів стейкхолдерів до формування траєкторії розвитку освітньо-професійних програм та їх самооновлення у зв'язку із потребами ринку професійних фахівців як в Україні, так і поза її межами.

8. Обґрунтовано і сформульовано напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні, зокрема у наступних напрямках: 1) усунення і подальше унеможливлення монополізму в системі акредитації освітньо-професійних

програм за рахунок змін принципів і порядку формування складу центрального органу виконавчої влади у даній сфері суспільних відносин; 2) впровадження і розширення практики участі зарубіжних акредитаційних суб'єктів, забезпечення функціонування механізму зовнішньої оцінки якості вищої освіти; 3) організаційно-правові засади зменшення корупційних ризиків щодо проведення акредитацій; 4) систематизація і оптимізація механізмів оцінювання компетентності професорсько-викладацького складу; 5) адміністративно-правовий механізм забезпечення «сліпого» анонімного анкетування для моніторингу якості освітніх компонентів та інших складових. З метою реалізації зазначених напрямів удосконалення у дисертації обґрунтовано доцільність здійснення редакції «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», що дозволить гармонізувати національну та європейську системи, удосконалити та підвищити ефективність адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аброськін В. В. Концептуальні засади державної політики у сфері вищої освіти в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2 (89). С. 94-103.
2. Агамирова Е. В. и др. Повышение качества высшего образования в системе государственного регулирования. *Современная высшая школа: инновационный аспект*. Т. 13. № 3. 2021. С. 35-42.
3. Адлер Ю. П. Системи якості в освіті. К: 2000. 56 с.
4. Алексеев В. Стандарт ISO 9001 реалізувати легко. *Методи менеджмента якості*. 2005. № 2. С. 52-53.
5. Андрущенко В. та ін. Філософсько-методологічні засади підвищення якості освіти України: європейський вимір. К.: Педагогічна думка. 2012. 220 с.
6. Андрущенко В. П., Вернидуб Р. М. Сучасна державна освітня політика України: спроба прогностичного аналізу. *Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти*. 2016. С. 4-13.
7. Антонюк В. П. Стратегія розвитку вищої освіти України в контексті вимог до людського капіталу та євроінтеграційних процесів. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 113-119.
8. Байденко В. И. Болонский процесс: нарастающая динамика и многообразие (документы международных форумов и мнения европейских экспертов). М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2002. 409 с.
9. Байденко В. И., Селезнёва Н. А. Обеспечение качества высшего образования: современный опыт (статья 2). *Высшее образование в России*. 2017. № 11. С. 122-136.
10. Батечко Н. Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 3-4. С. 12–19.
11. Білоконенко Г. Інструментарій формування, моніторингу і (само)оцінки розвитку системи внутрішнього забезпечення якості у закладі вищої освіти. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*.

2018. Випуск 5 (9). URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/83/56> (дата звернення: 13.02.2021).

12. Білоус-Осінь Т. І., Панфілов О. Є. Адміністративно-правове забезпечення дистанційного навчання у сфері вищої освіти. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 4. С. 112-116.

13. Богдан Н. В. Некоторые проблемы оценки качества образования в ВУЗЕ. *Вестник ЮурГУ. Серия «Образование, здравоохранение, физическая культура»*. 2007. № 26. С. 46-51.

14. Бойко О., Чабан О. Аналіз нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти у вищих начальних закладах. *Вимірювальна техніка та метрологія*. 2012. № 73. С. 133-135.

15. Босак О. В. Концепція якості освіти – центральна категорія освітньої політики держави. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2012. № 16.2. С. 320-324.

16. Бутова Н. О. Сутність і структура поняття «якість освітнього процесу» у філософській та психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_1_2 (дата звернення: 18.01.2021).

17. Быкасова О. О. Качество образования и система менеджмента качества как основа конкурентоспособности современного высшего образования. *Евразийское Научное Объединение*. 2015. Т. 2. № 4 (4). С. 104-106.

18. Варченко Е. И. Управление качеством образования в образовательном учреждении. *Молодой ученый*. 2013. № 3. С. 471-474.

19. Василюк А., Дей М., Базелюк В. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2019. 176 с.

20. Ващенко К. М. Ціннісні засади сучасної системи освіти. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2008. Вип. 73. С. 168-178.

21. Вітченко А. О., Грицюк В. В. Формування механізмів забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія, сучасність, перспектививдосконалення. *Військова освіта*. 2014. № 2 (30). С. 29-36.
22. Волинець Л. Л. та ін. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США: монографія. К.: Інститут педагогіки НАПН України. 2014. 374 с.
23. Волівач А. П. Нормативно-правове забезпечення якості освіти ВНЗ. *Мехатронні системи: інновації та інжиніринг*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (15 червня 2017 р., м. Київ). К.: КНУТД, 2017. С. 234-235.
24. Воробйова О. Незалежні установи оцінювання як засіб забезпечення якості вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2018. № 1. С. 88-91.
25. Воробйова О. та ін. Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с.
26. Воротилов В. Анализ основных подходов к определению качества образования. *Высшее образование в России*. 2006. № 11. С. 47-56.
27. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. М.: СГУ. 1999. 36 с.
28. Галанов В. А. Социально-экономическая сущность высшего образования в Оксфордском университете. *Вестник РЭА им. Г.В. Плеханова*, 2008. № 6. С. 37-43.
29. Галлямов Р., Кузнецова В. Качество высшего образования в представлениях его акторов: эволюция ведущих трендов в российском регионе. *Экономика и управление: научно-практический журнал*. 2017. № 3(137). С. 51-56.
30. Галлямов Р. Р., Кузнецова Ю. А. Эволюция ведущих трендов качества высшего образования как индикатор социализации экономики в российском регионе. *Социодинамика*. 2017. № 10. С. 9-24.

31. Ганжа О. А. и др. Управление качеством в высшем образовании: монография. Волгоград : ВолгГАСУ. 2014. 152 с.
32. Гарантии качества высшего образования: глоссарий. *Экспертиза качества профессионального образования*: материалы семинара (20–22 июня 2014 г.). М.: МГУ им. М. П. Огарёва, 2014. 315 с.
33. Глобальные тенденции и проблемы развития образования: последствия для Украины. Аналитическая записка Национальный институт стратегических исследований. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/> (дата звернення: 11.04.2021).
34. Гогин Д. Ю. Государственная образовательная политика Российской Федерации на современном этапе: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. М., 2005. 159 с.
35. Головій Л. В. Організаційно-правові засади надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 16 с.
36. Головка С. Г. Організаційно-правові засади функціонування науково-освітньої галузі України в умовах пандемії COVID-19. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 1(58). С. 208-215.
37. Горбунова Л. та ін. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації. К.: ІВО НАПН України. 2016. 158 с.
38. Грейсон Дж.-мл. Американский менеджмент на пороге XXI века. М.: Экономика. 1991. 320 с.
39. Гриневич Л. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 2020. 76 с.
40. Гринькевич О. С. Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15(1). С. 84-90.

41. Губа К. С. Оценка качества высшего образования: обзор международного опыта. *Университетское управление: практика и анализ*. 2019. 23(3). С. 94-107.
42. Гусинский Э. Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного системного подхода. М.: Школа. 1994. 184 с.
43. Данилова И. Ю. Многоуровневая модель организации научноисследовательской работы студентов как средство обеспечения качества образования в вузе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Рязань. 2010. 174 с.
44. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 01.07.2021).
45. Деякі питання освітнього омбудсмена: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 черв. 2018 р. № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF> (дата звернення: 04.06.2021).
46. Добко Т. Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України. 2014. 52 с. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/305-zabezpechennuyayakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktiki-dlya-ukrajini> (дата звернення: 21.03.2021).
47. Добряк В. С., Мазорчук М. С., Бакуменко Н. С. Оценка качества высшего образования в Украине. *Якість технологій та освіти*. 2013. № 4. С. 67-73.
48. Дрешер Ю. Н. Качество высшего образования: к вопросу о выборе показателей качественного образования. *Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств*. 2005. № 4. С. 47-50.
49. Дурдас А. Вища освіта Франції в контексті сучасних євроінтеграційних процесів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. № 1-2 (5051). С. 132-137.
50. Есенбаева Г. А., Какенов К. С. Качество образования: концепция вуза. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 12-8. С. 1497-1500.

51. Єременко І. Інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія і сучасність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4. С. 43-55.

52. Жабенко О. В. Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946-2001 рр.): автореф. дис. ... канд. наук держ. упр: 25.00.01. Київ. 2003. 16 с.

53. Жилина А. И. Теория и практика управления профессиональной подготовкой и карьерой руководителей системы образования. СПб.: Изд-во ИОВ РАО. 2001. 360 с.

54. Завгородня Т. К. Зарубіжний досвід моніторингу якості вищої освіти в дослідженнях вітчизняних науковців. *Педагогічний альманах*. 2020. Вип. 45. С.165-171.

55. Зак Т. В. Факторы, сдерживающие рост качества высшего образования в России. *Вестник АГТУ. Серия: Экономика*. 2018. № 3. С. 30-38.

56. Закон Литовской Республики «О науке и образовании» от 30 апреля 2009 г. № XI-242 URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=5sjolg8sb&documentId=ad342f02135e11e5af81c7d24921dbde&category=TAD> (дата звернення: 12.04.2021).

57. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>. (дата звернення: 27.05.2021).

58. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> (дата звернення: 28.05.2021).

59. Закон України «Про освіту» 05.09.2017 року № 2145-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 28.05.2021).

60. Заманова И. Ф., Туралина Н. А., Тутаяева Г. Н. К вопросу качества образования в вузе. *Образование в современном мире: материалы XI Международной интернет-конференции* (г. Саратов, 1-25 марта 2016 г.) Саратов. 2016. 6 с. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2016-03/zamanova_turanina_tutaev.pdf (дата звернення: 25.08.2021)

61. Захарченко В. М., Калашнікова С. А., Луговий В. І. Національний освітній глосарій: вища освіта. К.: ТОВ ВД «Плеяди», 2014. 100 с.
62. Золотарьова І., Колісник М. Розвиток системи оцінювання якості вищої освіти у франкомовних країнах Європейського Союзу: досвід Франції та Бельгії. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 74-81.
63. Иванов С. Качество по европейской шкале. *Платное образование*. 2005. № 11(37). С. 13-16.
64. Итин Ю. К. Качество образовательного процесса высшей школы как объект управления. *Сибирский педагогический журнал*. 2008. № 2. С. 82-101.
65. Ігнатенко Н. Державна освітня політика України щодо забезпечення якості освіти: зміст та основні напрями. Партнерство взаємодії як фактор підвищення якості освіти: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, (м. Тернопіль, 18 лютого 2020 р.). Тернопіль: ТНПУ, 2020. С.23-26.
66. Кагановська Т. Є. Організаційно-правове забезпечення права на здобуття (вищої юридичної) освіти в умовах загальнодержавного карантину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. Вип. 29. С. 22-28.
67. Калашнікова С., Луговий В. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд. К.: ДП НВЦ «Пріоритети». 2015. 84 с.
68. Калініна О. Г. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Старобільськ. 2015. 259 с.
69. Кашлачева Т. С. Обеспечение качества высшего образования как вектор болонских реформ. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2006. Том IX. № 4 (37). С. 130-141.
70. Кибыш А. И. Реформа высшего образования в Польше: взгляд в будущее. *Наука и Школа / Science and School*. 2020. № 6 С. 80-89.
71. Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник*

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2017. № 2. С. 65-73.

72. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Соціологія. 2016. № 3. С. 34-43.

73. Клушина Н. П., Ящуткин В. А. Качество образования в вузе: сущность, структура и условия обеспечения. *Мир науки, культуры, образования*. 2018. №3 (70). С.108-110.

74. Ковалева Н. Н. Правовое регулирование методов обеспечения качества образовательных ресурсов. *Юридический вестник ДГУ*. 2017. Т. 3. № 3. С. 7-12.

75. Колодій І. Впровадження системи внутрішнього забезпечення якості у закладі вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2018. № 3. С. 69-74.

76. Комзюк В. Т. Адміністративно-правове регулювання державної політики у сфері освіти України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 181–188. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5 (дата звернення: 05.09.2021).

77. Конограй В. В. Система оцінки якості вищої освіти в країнах Балтії: порівняльний аналіз. *Педагогічні науки: теорія історія, інноваційні технології*. 2015. № 10. С. 345-355.

78. Корда М. М. та ін. Особливості функціонування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Тернопільському національному медичному університеті імені і. Я. Горбачевського МОЗ України. *Медична освіта*. 2020. № 4. С. 32-37.

79. Коренева М. Р. Качество образования-ключ к успеху в модернизации российского образования. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серія: Психологические науки. 2010. Т. 2. № 2. С. 79-83.

80. Коротков Е. М. Качество образования: формирование и оценка, управление. М.: ГУУ, 2004. 254 с.

81. Котикова О. П. Обеспечение качества высшего образования: сущность проблемы и пути решения. *Инновационные образовательные технологии*. 2011. № 4. С. 46-51.

82. Кубанов Р. А. Якість вищої освіти: порівняльний аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 6(20). С. 27-32.

83. Кубанов Р. А. Якість освіти: суть поняття та особливості оцінювання. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 13 (272), Ч. II. С. 25-31.

84. Кузнецов Э. А. Проблемы внедрения системы качественной оценки высшего образования на примере Эстонии. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 2. С. 231-235.

85. Кузнецова А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике. Хабаровск: Изд-во ХК ИППК ПК. 2001. 152 с.

86. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2010. 40 с.

87. Кушнір С. Державний контроль у сфері вищої освіти: зарубіжний досвід правового регулювання та шляхи його запозичення для України. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 9 С. 129-140.

88. Лаппо І. М. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи вирішення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 140. С. 40-43.

89. Лебеда Т. Б. Вплив освіти на економічну динаміку в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 4. С. 110-121.

90. Легенький М. І. Адміністративні процедури як чинник забезпечення якості надання освітніх послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 3. С. 71-77.

91. Литвиненко Є. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: поняття, сутність та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020 р. № 4 (70). С. 56-60.

92. Локшина О. Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3-4. С. 127-132.
93. Локшина О. І. Відповідь світової спільноти на виклики COVID-19 в освіті (лютий-червень 2020 р.): оглядове видання. Київ: Авторитет, 2020. 36 с.
94. Лукіна Т. О., Ляшенко О. І. Сутність категорії якості освіти в умовах реформування освітньої галузі. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентові України*. 2003. Вип. 2. С. 126-134.
95. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 1(46). С. 5-12.
96. Манюк Г. В. Адміністративно-правові засади організації і функціонування університетів: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Тернопіль. 2021. 226 с.
97. Медведовська Д. О. Основні критерії якості вищої освіти: досвід Великої Британії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. С. 48-55.
98. Меликян А. В. Обеспечение качества высшего образования в странах ОЭСР. *Вестник международных организаций*. 2008. Т. 3. № 7-8. С. 71-84.
99. Мозальов В. Є. Моніторинг якості освіти: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 5. С. 99-104.
100. Мороз В. М. Система трудового потенціалу країни: теоретичні основи формування дефініції. *Економіка та держава*. 2009. № 2. С. 107-109.
101. Мороз В. М., Мороз С. А. Якість вищої освіти: категоріальний зміст дефініції та її основні детермінанти в контексті наукових поглядів представників пострадянських наукових шкіл. *Acta Universitatis Pontica Euxinus. Стратегія якості в промисловості і освіті*: матеріали міжнарод. конф. (г. Варнава 5–8 июня 2017 г.). Варна: НМетАУ, 5 с.
102. Мороз С. А. Зміст дефініції «якість вищої освіти» в контексті наукових поглядів представників східноєвропейських наукових шкіл. *Теорія і*

практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2017. № 2. С. 58-71.

103. Мороз С. А. Державне управління розвитком трудового потенціалу ВНЗ: компетенція людини, університету та держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток* 2016. №4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=967> (дата звернення: 17.10.2021).

104. Мороз С. А. Інтернаціоналізація вищої освіти як складова інтеграційних процесів системи вищої освіти та фактор впливу на її якість. *Взаємозв'язок політики і управління: теоретичний і прикладний аспект. Матеріали круглого столу.* Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2017. С. 118-120.

105. Мороз С. А. Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу вищих навчальних закладів України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Харків. 2017. 28 с.

106. Мороз С. А. Оцінювання рівня розвитку нематеріальних ресурсів трудового потенціалу ВНЗ, як елемент адміністративно-організаційного механізму державного управління. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2016. №1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/10.pdf (дата звернення: 19.11.2021).

107. Мороз С. А. и др. Детерминанты качества высшего образования: значимость и сила влияния (по результатам экспертного оценивания студентов Балтийской Международной Академии, Латвия). *Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: Педагогические науки.* 2019. № 1 (61). С. 74-80.

108. Мотова Г. Н. Охранники или проводники? Новые требования для аккредитационных агентств по обеспечению качества образования. *Высшее образование в России.* 2020. Т. 29. № 6. С. 9-21.

109. Надеина Н. Г., Образцов Л. В. Повышение уровня качества высшего образования. *Технологии информатизации и управления.* 2011. Вып. 2. С. 368-371.

110. Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється

підготовка здобувачів вищої освіти 11.07.2019 № 977 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> (дата звернення: 09.11.2021).

111. Налетова И. В. Социология образования. Тамбов: Изд- во ТГУ им. Г. Р. Державина. 2002. 154 с.

112. Національне агентство кваліфікацій. Офіційний веб-портал. URL: <https://nqa.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 13.11.2021).

113. Національне агентство кваліфікацій. Офіційний веб-портал. URL: <https://nqa.gov.ua/qualification-centers/> (дата звернення: 14.11.2021).

114. Невядовський В. О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Суми. 2021. 403 с.

115. Нестеренко В. В. Пути и средства улучшения качества подготовки студентов при заочной форме обучения. *Наука і освіта*. 2009. № 7. С. 150-153.

116. Никифоров Н. В. Болонский процесс в образовательных системах Латвии, Литвы и Эстонии. *Вестник РУДН, серия Международные отношения*. 2009. № 4. С. 50-57.

117. Никифоров Н. В. Количественные параметры и сравнительный анализ тенденций высшего образования Латвии, Литвы И Эстонии. *Comparative Politics*. 2011. 1. С. 99-113.

118. Николаев Б. В. Федеральное законодательство о высшем образовании в США. *Право и образование*. 2010. № 6. С. 18-27.

119. Новая парадигма обеспечения качества высшего образования: По материалам Европейских форумов по обеспечению качества высшего образования: 2006–2011 гг.: В 2 ч. Ч. 1 / Науч. ред. В.В. Минаев и др. М.: РГГУ, 2013. С. 421-971.

120. Новожилов П. А., Поварова А. О. Государственная аккредитация вузов как форма оценки качества образования. *Human progress*. 2017. Том 3. № 6. URL: http://progress-human.com/images/2017/tom3_6/Novozhilov.pdf (дата звернення: 25.11.2021).

121. Ногас Н. Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених* (Тернопіль, 14-15 травня 2020 року). Тернопіль, ТНЕУ. С. 151-153.

122. Ногас Н. Адміністративно-правові особливості забезпечення якості вищої юридичної освіти в Україні. *Підвищення якості викладання галузевих юридичних дисциплін: збірник матеріалів круглого столу* (м. Київ, 7 жовтня 2021 року). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 49-51.

123. Ногас Н. І. Концептуалізація якості вищої освіти у науковій думці вітчизняних і зарубіжних дослідників. *Knowledge, Education, Law, Management* 2021. № 3(39). vol. 2. С. 176-182.

124. Ногас Н. Якість вищої освіти у контексті у контексті національного механізму захисту прав людини. *Вектори вдосконалення національного механізму захисту прав людини: збірник матеріалів тез доповідей круглого столу* (Київ, 7 липня 2021 року). Київ-Тернопіль: КНУБА, ВГО «Асоціація українських правників», «Бескиди», 2021. С. 78-82.

125. Ногас Н. І. Адміністративно-правові засади забезпечення якості освіти. *Сорок четверті економіко-правові дискусії: Інтернет конференція*. Львів, 18.02.2020 р. С. 144-146. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3369/>.

126. Ногас Н. І. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 87-95.

127. Ногас Н. І. Перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 2 (76). С. 34-40.

128. Огієнко О. І. Сучасна система вищої освіти США: особливості функціонування і розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. 10 (74). С. 131-141.
129. Ожеван М. Л. Міжнародний медіа – моніторинг. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 –х т. К.: Знання України, 2004 . Т. 2. 812 с.
130. Оліферчук В. Якість освіти: еволюція уявлень у національному та світовому освітньому просторі. *Військова освіта*. 2020. № 1 (41). С. 210-221.
131. Опар Н. В. Генеза становлення системи забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (Херсон, 18-19 квітня 2019 р.). Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 227-229.
132. Опыт высшей школы Казахстана: стратегия обеспечения качества. Аккредитация в образовании. Электронный журнал об образовании. URL: http://www.akvobr.ru/opyt_vysshey_shkoly_kazahstana.html (дата звернення: 03.11.2021).
133. Пальчиков В. І. Правові проблеми удосконалення організаційної діяльності у сфері освіти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2005. 16 с.
134. Панасюк В. П. Системное управление качеством образования в школе. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2000. 239 с.
135. Панасюк Н.. Л. Роль та місце управління якістю освіти в системі загального менеджменту. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2015. № 4(5). С. 18-21.
136. Пермякова О. Г. Моніторинг якості освіти Франції у контексті міжнародних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. 2005. № 8. С. 245-250.
137. Петров А. В. и др. О совершенствовании системы показателей деятельности и критериев государственной аккредитации высших учебных

заведений. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2009. № 5. С. 11-17.

138. Полякова Г. П. Показники якості освіти та освітнього середовища вищого навчального закладу в контексті компетентнісного підходу. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди»*. 2013. № 28(2). С. 271-277.

139. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах» та «Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг» (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1187 від 30.12.2015). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/692-2013>. (дата звернення: 10.03.2021).

140. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015>. (дата звернення: 10.03.2021).

141. Поташник М. М. Управление качеством образования: практико-ориентированная монография и методическое пособие. М.: Педагогическое общество России. 2006. 448 с.

142. Потопальський С. В. Адміністративно-правові форми та методи забезпечення якості освітньої діяльності у закладах вищої освіти системи МВС України. *Європейські перспективи*. № 2. 2020. С. 51-56.

143. Похолков Ю., Чучалин А., Боев О., Могиляницький С. Обеспечение и оценка качества высшего образования. *Высшее образование в России*. 2004. № 2. С. 12-27.

144. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 12.06.2021).

145. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: постанова Кабінету міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244

Київ.URL: [http:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18) (дата звернення: 13.07.2021).

146. Прокопенко Л. Л. Становлення державного управління освітою в Україні: історико-теоретичний аспект. *Державне будівництво*. 2007. № 1(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1\(2\)__9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1(2)__9). (дата звернення: 20.05.2021)

147. Пучков Н. П. Формирование системы обеспечения качества подготовки специалиста в условиях технического вуза: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. М.: РГБ. 2005. 392 с.

148. Пшенична Л. В. Державне сприяння адаптації системи вищої освіти в Україні до вимог Болонського процесу: дис. ... канд. наук з держ. управл.: 25.00.02. Харків, 2009. 245 с.

149. Пшенична Л. В. Забезпечення якості вищої освіти в контексті імплементації закону України «Про вищу освіту». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 2. С. 113-128.

150. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2007. 20 с.

151. Ревнюк Н. І. Освітнє середовище університету як чинник розвитку інтересів та потреб здобувачів вищої освіти. *Научен вектор на Балканите*. 2021. Т. 5. № 2(12). С. 10-14.

152. Рижук Ю. М. Освітній омбудсмен у системі забезпечення та захисту прав здобувачів освіти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 151-162.

153. Романенко Ю.А. Основи організації моніторингу у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 8 (1). С. 49-54.

154. Русин М. О. Періодизація становлення та розвитку правового регулювання вищої освіти на українських землях. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 102-107.

155. Рябченко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу. *Вища освіта України*. 2015. № 1. С. 12-27.

156. Рябченко С. Протекціонізм некомпетентності в українському суспільстві як чинник демотивації студентів у здобутті ними якісної вищої освіти. *Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ.конф.* (Київ, 18 травня 2020 р.). Київ, 2020. С. 88-92.

157. Саблука П. Т. та ін. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: у 2-х т. К.: Інститут аграрної економіки УААН. 2001. Т.2. 851 с.

158. Садковий В. П. Удосконалення державних механізмів управління якістю вищої освіти України. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2014_1_10 (дата звернення: 03.02.2021).

159. Санкин Л. А., Тонконогая Е. П. Управление качеством образования в гуманитарном вузе. *Известия РАО*. 2002. № 2. С. 61-72.

160. Сбруєва А. А. Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2019. 254 с.

161. Себкова Х. Аккредитация и обеспечение качества высшего образования в Европе. *Высшее образование сегодня*. 2002. № 12. С. 44-50.

162. Сезонова О. Система та повноваження суб'єктів адміністративно-правового забезпечення надання освітніх послуг закладами вищої освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 82-85.

163. Селезнева Н.А. Качество высшего образования как объект системного исследования: лекция-доклад. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2003. 95 с.

164. Сидоренко Н. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти в Україні як суспільно-освітній пріоритет. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4. С. 81-86.

165. Система забезпечення якості вищої освіти у Болонському процесі та механізми її імплементації в Україні 2012 Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1612> (дата звернення: 19.08.2021).

166. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT): ДСТУ ISO 9000:2007. [На заміну ДСТУ ISO 9000:2001; чинний від 20080101]. К.: Держспоживстандарт України, 2008. 34 с.

167. Сігаєва Л. Є. Сучасні підходи до якості освіти: теоретичний аспект. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2016. Вип. 4. С. 213-229.

168. Скиба М. Є., Красильникова Г. В., Білецька Г. А. Управління якістю вищої освіти в університеті: інноваційні підходи, технології та засоби: навчальний посібник. Хмельницький: ХНУ. 2019. 186 с.

169. Скок Г. Б., Лебедева Е. А. Управление качеством образования в университете на основе мнения потребителя образовательных услуг. *Университетское образование: практика и анализ*. 2001. № 3 (18). С. 72-77.

170. Слюсаренко О. М. Пріоритети сучасної освітньої політики в контексті забезпечення якості вищої освіти. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2016. Вип. 47(2). С. 75-92.

171. Содикзода Х. С. Организационно-экономический механизм обеспечения качества образовательных услуг (на примере системы высшего профессионального образования): дисс. ... канд. економ. наук: 08.00.05. Душанбе, 2018. 159 с.

172. Солоденко А. К., Погребняк В. П., Дашковська О. В. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – довгий шлях створення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Проблеми автоматизованого електропривода. Теорія і практика. Харків: НТУ «ХПІ». 2019. № 9 (1334). С. 4-8.

173. Сорокина Ю. В. О факторах, влияющих на качество услуг высшего образования. *Экономические науки*. 2017. № 4(25). С. 266-270.

174. Стандарты и рекомендации по обеспечению качества на Европейском пространстве высшего образования (ESG) URL: <https://bsu.by/upload/page/172123.pdf> (дата звернення: 15.04.2021).

175. Станкевич І. В. Сутність поняття «якість вищої освіти» у сучасних умовах розвитку. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 9-10. С. 60-63.

176. Степенко Г. В. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення якості професійної освіти у країнах Європи. *Стан і проблеми розвитку профтехосвіти у розвинених країнах*. К.: Ін-т систем. досліджень. 1999. Т. 3. С. 52-54.

177. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 22.10.2021).

178. Стукалова И. Б. Интеграция в сфере высшего образования: предпосылки и условия. *Вестник Марийского государственного университета*. 2017. № 3 (27). С. 40-47.

179. Султалиева З. М. Методические основы разработки региональной системы менеджмента качества учреждений высшего образования. *Известия Дагестанского государственного педагогического университета*. Общественные и гуманитарные науки. 2016. Т. 10. № 4. С. 152-156.

180. Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). С. 55-60.

181. Третьяков П. А., Шамова Т. И. Управление качеством образования – основное направление в развитии системы: сущность, подходы. *Завуч*. 2002. № 7. С. 67-72.

182. Уложенко В. М. Правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С.113-119.

183. Усольцев А. П. Диагностические цели образования: проблемы, стратегии и возможные решения. *Образование и наука*. 2020. Т. 22. № 8. С. 11-40.

184. Фоменко Н. А. Историчні етапи стандартизації вищої освіти в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. № 3 (22). С. 76-82.

185. Хомерікі О. А. Інтернаціоналізація і інтеграція, як напрямки глобалізації освіти: процеси синтезу і диференціації. *Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки*. 2012. № 16. С. 76-84.

186. Хомишин І. Основні завдання та принципи діяльності національного агентства із забезпечення якості освіти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 350-355.

187. Хомишин І. Ю. The notion and content of quality assurance of higher education in Ukraine. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *«Юридичні науки»*. 2017. № 861. С. 341-346.

188. Хомишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2019. 510 с.

189. Хохленко О. М. Адміністративно-правові засади діяльності місцевих державних адміністрацій у сфері освіти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 19 с.

190. Циганенко І. В. Моніторинг як основа оцінки якості освіти у вищих медичних навчальних закладах. *Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах*: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 22 березня 2018 р.). Полтава, 2018. С. 240-241.

191. Цимбалістий Т., Ногас Н. Система забезпечення якості діяльності національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4. С. 81-85.

192. Цюк О. А. Історичні аспекти розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в контексті реалізації ідей Болонського процесу. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи*. 2013. Т. 3. С. 217-224.

193. Чернишова Є. Р. Формування кадрового потенціалу навчальних закладів системи дипломної педагогічної освіти: науково-практичні основи: монографія. К.: Педагогічна думка. 2012. 472 с.

194. Чучалин А., Герасимчук И. Качество высшего образования как общественно значимый результат. *«Alma mater»*. 2004. № 11. С. 26-32.

195. Шаповал Р. В. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2011. 36 с.

196. Шаронова С. А. Качество образования и функции института образования. *Экономика образования*. 2007. № 2. С. 84-92.

197. Шевченко С. О. До проблеми оцінювання якості вищої освіти в Україні. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2008. № 3. С. 216-221.

198. Шевченко С. Проблеми й перспективи державно-громадського управління якістю вищої освіти в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. Вип.3(6). С.23-34.

199. Шестакова М. В. Зарубежные модели оценки качества высшего образования. *Экология человека*. 2008. № 11. С. 23-28.

200. Шийка О. Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132).

201. Шишов С. Е., Кальней В. А. Школа: мониторинг качества образования. М.: Педагогическое общество России. 2000. 320 с.

202. Шишов С. Е. Професійна компетентність педагога. *Освіта і управління*. 2000. Т. 4. № 2. С. 35-40.

203. Щипачева Н. В. Качество образования в высшей школе: методологические подходы. *Управление социальными процессами в регионах*.

Ч.1: Регион как социум: социальная структура, институты и процессы: Третья Всероссийская науч.-практ. конф. Екатеринбург, 2003. С. 210-212.

204. Щудло С. Вища освіта у пошуку якості: quo vadis. Харків; Дрогобич: Коло, 2012. 340 с.

205. Юровська В. Диспозитивне адміністративно-правове регулювання запрошення впровадження та функціонування стандартів освіти та освітніх програм: поточний стан та перспективи вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2018. С. 100-105.

206. Яременко П. С. Якість освіти в Україні. К.: Лібра. 2001. 57 с.

207. Яровий В. Ліцензування й акредитація освітніх послуг як передумова зловживань у сфері освіти. *Персонал плюс*. 2005. № 42 (141). URL: <http://www.personal-plus.net/141/172.html>. (дата звернення: 11.06.2021).

208. Ярошенко О. Г. Трансформації в освітньому середовищі науководслідницької діяльності студентів і викладачів. *Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти. Тематичний випуск : збірник наукових статей*. 2016. С. 37-42.

209. Accreditation Handbook. In accordance with 34 CFR Part 602. The Secretary's Recognition of Accrediting Agencies. Revised June 2019. URL: <https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation-handbook.pdf> (дата звернення: 18.05.2021).

210. Affirming Academic Values in Internationalization of Higher Education: A Call for Action: International Association of Universities (International Ad Hoc Expert Group on Re-thinking Internationalization). URL: http://ecahe.eu/w/index.php/Affirming_Academic_Values_in_Internationalization_of_Higher_Education (дата звернення: 27.08.2021).

211. Altbach Ph. G., Reisberg L., Rumbley L. E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. Paris: UNESCO. 2009. 18 с.

212. Aurelija V. Системи забезпечення якості в Литві, Естонії та Латвії. К. 2014. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2014.12.16

%20Konferenciya/Aurelija%20Valeikiene%202,%2012.12.2014%20RUS.pdf (дата звернення: 07.01.2021).

213. Barrett A. M. The Concept of Quality in Education: a Review of the «International» Literature on the Concept of Quality in education. *Ed Qual Working Paper*. University of Bristol. UK. University on Bath. Uk. 2006. № 3. 18 p.

214. Baumert J. Die Rolle standardisierter Vergleichsuntersuchungen in einem System der Qualitätssicherung und Qualitätsentwicklung. *Bundesministerium für Unterricht und kulturelle Angelegenheiten. Evaluation und Qualität im Bildungswesen. Problemanalyse Lösungsansätze in Schnittpunkt von Wissenschaft und Bildungspolitik : Dokumentaation eines internationalen Workshops Blumenau / Steiermark. Graz : Zentrum für Schukenentwicklung. 1999. S. 72-79.*

215. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education, Second Edition. Chicago: The University of Chicago Press. 1993. 412 p.

216. Bernhard A. Quality Assurance in an International Higher Education Area: A Case Study Approach and Comparative Analysis. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2012. 294 p.

217. Blackmur D. The Public Regulation of Higher Education Qualities: Rationale, Processes, and Outcomes. *Quality Assurance in Higher Education: Trends in Regulation, Translation and Transformation*. Dordrecht: Springer. 2007. pp. 15-47.

218. Campbell C., Rozsnyai C., Quality Assurance and the Development of Course Programmes. *Papers on Higher Education Regional University Network on Governance and Management of Higher Education in South East Europe*. Bucharest: UNESCO. 2002. URL: <http://www.cepes.ro/publications/pdf /Campbell&Rozsnyai.pdf> (дата звернення: 23.04.2021).

219. ESU. European Students' Union URL: <https://www.esu-online.org/about> (дата звернення: 04.04.2021).

220. Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik. P. 10. URL: <https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2019/03/ewaluacja-jakosci-dzialalnosci-naukowej-przewodnik20190305.pdf> (дата звернення: 19.05.2021).
221. Frazer M. Reconnaissance: le role des agences d'évaluation de qualite. *Enseignement Superieur en Europe*. 1996. Vol. XXI. № 4. P. 82-95.
222. From Berlin to Bergen. General Report of the Bologna Follow-up Group to the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. (Bergen, 19-20 May 2005). Oslo. 2005. URL: http://www.bologna-bergen2005.no/Bergen/050503_General_rep.pdf (дата звернення: 02.07.2021).
223. Gerasimchuk I. Y. Quality Evolution of ITU Educational Programs in Electrical Engineering by Continuous External Evolution. *Engineering Education and Active Students Conference 2006*. (Uppsala. Sweden 28 June – 1 July 2006). Uppsala. Sweden, 2006. pp 35-40.
224. Gonon Ph. Beurteilung durch Qualitätssicherung als tückenreiche Neubestimmung der Institution Schule. *Beurteilung macht schule. Leistungsbeurteilung von Kindern, Lehrpersonen und Schule*. Bern, Stuttgart, Wien: Verlag Paul Haupt. 2002. S. 69-79.
225. Gornostaeva Z., Sorokina Y., Increase of Customer-Oriented Approach by Means of Evaluating the Loyalty of Services' Consumers. *Overcoming Uncertainty of Institutional Environment as a Tool of Global Crisis Management. Contributions to Economics*. Springer International Publishing AG. 2017. C. 31–37.
226. Harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration). 1998. URL: <http://www.ehea.info/cid100203/sorbonne-declaration-1998.html> (дата звернення: 07.06.2021).
227. Harvey L., Newton J. Transforming Quality Evaluation: Moving On In. *Quality Assurance in Higher Education: Trends in Regulation, Translation and Transformation*. 2007. pp. 225-245.
228. Higher Education in a Globalized Society. UNESCO Education Position Paper. UNESCO. 2004. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136247_rus (дата звернення: 16.03.2021)

229. Higher Education System Strength. Rankings 2016. Quacquarelli Symonds. URL: <http://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2016> (дата звернення: 24.07.2021).

230. History of the Education Sect. UNESCO. URL: <http://en.unesco.org/themes/education21stcentury/about-us/History> (дата звернення: 02.04.2021).

231. Institutional accreditation decisions and reports by ЕККА URL: <http://ekka.archimedes.ee/en/universities/institutional-accreditation/assessment-decisions-reports/> (дата звернення: 12.010.2021).

232. Jeliaskova M., Westerheijden D. F. Systemic Adaptation to a Changing Environment: Towards a Next Generation of Quality Assurance Models. *Higher Education*. 2002. vol. 44. no. 3/4. pp. 433-448.

233. Maassen, Peter A. M. Quality in European higher education: Recent trends and their historical roots. *European Journal of Education*. 1997. Vol. 32. № 2. P. 111-127.

234. Morley L., Eraut M., Aynsley S., MacDonald D., Shepherd J. Establishing the Needs of Employers and Related Organisations for Information about Quality and Standards of Higher Education Provision and Student Achievement in England. HEFCE. Bristol. 2006.

235. OECD. *Quality and Recognition in Higher Education – the Cross-border Challenge Paris*. OECD. 2004. 203 p.

236. Ogbodo Ch.M., Nwaoku N.A. Quality Assurance in Higher Education. *Towards Quality in African Higher Education*. 2007. P 247-254.

237. Papadopoulos G. Education 1960–1990: The Oecd Perspective (Oecd Historical Series). Paris: OECD. 1994. 203 p.

238. Peek R. Die Bedeutung vergleichender Schulleistungsmessungen für die Qualitätskontrolle und Qualitätsentwicklung von Schulen und Schulsystemen. *Leistungsmessungen in Schulen*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag. 2002. S. 323-335.

239. QUAERE. The system of indicators and indicators for determining the level / status of the internal quality assurance system at institutional level in accordance with ESG standards (Project). 2018. URL: <http://projects.lnu.edu.ua/quaere/project-results/internal-qa-system/>. (дата звернення: 13.03.2021).

240. Quality Procedures in European Higher Education. ENQA Occasional Papers 5. European Network for Quality Assurance. Helsinki. 2003. 41 p. URL: <http://www.enqa.eu/files/procedures.pdf> (дата звернення: 14.05.2021).

241. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels, Belgium. 2015. URL: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/> (дата звернення: 03.04.2021).

242. The European Higher Education Area (Joint Declaration of the European Ministers of Education). 1999. URL: https://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf/ (дата звернення: 09.11.2021).

243. The Polish Accreditation Committee. URL: <http://www.pka.edu.pl> (дата звернення: 19.01.2021).

244. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> (дата звернення: 27.01.2021).

245. Van Vught, F. A., Westerheijden D. F. Towards a General Model of Quality Assessment in Higher Education. *Higher Education*. 1994. vol. 28. no. 3. Pp. 355-371.

246. World Declaration on Higher Education for the 21st Century. URL: <https://unesdoc.unesco.org/search/N-EXPLORE-0d7f1ece-2f8a-4dea-a216-6c6fb0ce7892> (дата звернення: 07.04.2021).

ДОДАТКИ**Додаток А**

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові
засади забезпечення якості вищої освіти»

Акт складено про те, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, виконаного у Західноукраїнському національному університеті, прийняті до уваги, використані при підготовці студентів освітньо-професійної програми «Право», а також впроваджено в практичну діяльність в Галицькому Фаховому коледжі імені В'ячеслава Чорновола.

Заступник директора коледжу

Ірина Гелецька
Ірина ГЕЛЕЦЬКА

Відкритий
міжнародний УНІВЕРСИТЕТ
розвитку людини
"УКРАЇНА"

Open
International UNIVERSITY
of Human Development
"UKRAINE"

Відокремлений структурний підрозділ
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Тернопільський фаховий коледж
вул. Лозовецька, 13; м. Тернопіль, 46002, тел. 067 890 30 61

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти»

Акт складено про те, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, виконаного у Західноукраїнському національному університеті, прийняті до уваги, використані при підготовці освітньо-професійної програми «Право», а також застосовані для підвищення якості надання освітніх послуг у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна».

Директор

Неля СУХОРУКОВА

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові
засади забезпечення якості вищої освіти», поданого на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Основні результати наукового дослідження Ногаса Н.І. «Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти» використовуються у навчальному процесі підготовки фахівців спеціальності 081 «Право» на юридичному факультеті Західноукраїнського національного університету, зокрема, при розробленні навчально-методичних комплексів та викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне право та процес», «Актуальні питання адміністративного права та процесу».

Результати впровадження дисертаційного дослідження Ногаса Н.І. обговорено і затверджено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Західноукраїнського національного університету (протокол № 1 від 4 жовтня 2022 року).

Декан ЮФ ЗУНУ

Сергій БАНАХ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Повітрофлотської пр. 31, м. Київ - 37, 03037, тел. (044)241-55-80, факс (044) 248-32-65
E-mail: knuba_admin@ukr.net, Web: http://www.knuba.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070909

08.11.2022 № 19-29-184

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ногаса Назара Ігоровича на тему «Адміністративно-правові засади
забезпечення якості вищої освіти в Україні»**

Акт складено про те, що основні положення та висновки дисертаційного дослідження Ногаса Назара Ігоровича на тему: «Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти в Україні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю – 081 – «Право», виконаного у Західноукраїнському національному університеті, прийняті до уваги, використані при підготовці освітньо-професійної програми «Будівельне і містобудівне право» (ID в ЄДБО 27055, гарант ОПІ – проф. КНУБА І.О. Мамонтов), а також впроваджені у практичну діяльність Київського національного університету будівництва і архітектури.

Ректор Київського національного університету
будівництва і архітектури

Петро КУЛІКОВ